

MAGYAR BIBLIOFIL SZEMLE

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

SZERKESZTI
DR. DÉZSI LAJOS

I. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM
1924. JAN.-MÁRC.

BUDAPEST
A LANTOS R.-T. KÖNYVESBOLTJA
1 9 2 4

MAGYAR BIBLIOFIL SZEMLE

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI DR. DÉZSI LAJOS.

1924. JANUÁR-MÁRCIUS.

I. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM.

*****

TARTALOM:

<i>A szerkesztő: Beköszöntő</i>	- - - - -	1
<i>Végh Gyula: Régi magyar kiadó- és nyomdász- jelvények, ajánlási címerek</i>	- - - - -	4
<i>Dr. Fögel József: Ismeretlen Corvin-kódexek a bécsi Nationalbibliothekban</i>	- - - - -	8
<i>Márki Sándor: Egy magyar bibliofil lap ötven év előtt</i>	- - - - -	13
<i>Décsi Lajos: A magyar haláltáncról</i>	- - - - -	19
<i>Décsi Lajos: Látogatás Gróf Apponyi Sándornál</i>	- - - - -	28
<i>Varjú Elemér: A „debreceni” kötés</i>	- - - - -	37
<i>Schoen Arnold: Hamis színezett metszetek</i>	- - - - -	48
<i>Könyvtári séták</i>	- - - - -	53
Vegyesek:		
<i>Bibliotheca Corvina (F. J.)</i>	- - - - -	56
<i>A Magyar Bibliophil-Társaság</i>	- - - - -	56
<i>A bőr használata a könyvkötészetben. (An- golból B. R.)</i>	- - - - -	58
<i>A Lantos R.-T. első könyv-, metszet- és kéziratarverése. (s. g.)</i>	- - - - -	59
<i>Bibliográfia</i>	- - - - -	64

BUDAPEST,
LANTOS R.-T. KÖNYVESBOLTJA
IV., MUZEUM KÖRÚT 3.

1924.

M A G Y A R B I B L I O F I L S Z E M L E

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

SZERKESZTETTE:

AZ 1—2. SZÁMOT

DÉZSI LAJOS

A 3—4. SZÁMOT

SIKABONYI ANTAL

I. ÉVFOLYAM. 1924.

A LANTOS RT. KÖNYVESBOLTJA
B U D A P E S T

G Y O M A, 1 9 2 4.

NYOMATOTT KNER IZIDOR KÖNYNYOMDÁJÁBAN

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK, CIKKEK

<i>Angyal Dávid: Fraknói Vilmos</i>	- - - - -	129
<i>B. R.: Magyar Asszonyok Könyvtára</i>	- - - - -	65
<i>Baktay Ervin: Gandhi, Tagore, Ikbal Magyarországról</i>	- - - - -	139
<i>Bártfai Szabó László: Széchenyi ismeretlen első szatirája</i>	- - - - -	181
<i>Czakó Elemér: Az iskolás gyermek első könyve</i>	- - - - -	143
<i>Dézsai Lajos: Beköszöntő</i>	- - - - -	1
<i>Dézsai Lajos: A magyar haláltáncról</i>	- - - - -	19
<i>Dézsai Lajos: Látogatás gróf Apponyi Sándornál</i>	- - - - -	28
<i>Dézsai Lajos: A száz legjobb könyv</i>	- - - - -	87
<i>Fesztyné Jókai Róza: Pár szó Jókai könyvtáráról</i>	- - - - -	197
<i>Fögel József: Ismeretlen Corvin kódexek a bécsi Nationalbibliothekban</i>	- - - - -	8
<i>Fraknói Vilmos: A Bibliotheca Corviniana és a neo-platonizmus divata</i>	- - - - -	132
<i>Gulyás Pál: A világ legrégebb bibliofilje</i>	- - - - -	153
<i>Hajnal István: Ki nem adott könyvek a 48-as emigráció első idejéből</i>	- - - - -	163
<i>Hoffmann Edith: Nagylucsei Orbán könyvtárának maradványai</i>	- - - - -	166
<i>Isoz Kálmán: A régi Budapest hangjegyeken</i>	- - - - -	175
<i>Kárpáti Aurél: Rákosi Jenő könyvtára</i>	- - - - -	199
<i>Kémeri Sándor: Anatole France mint bibliofil</i>	- - - - -	158
<i>Kosztolányi Dezső: A könyv költője</i>	- - - - -	183
<i>Kremmer Dezső: Könyvtárlélektani kísérletek</i>	- - - - -	178
<i>Lukinich Imre: Kossuth Lajos irodalmi hagyatéka</i>	- - - - -	148
<i>Márki Sándor: Egy magyar bibliofil lap ötven év előtt</i>	- - - - -	13
<i>Móra Ferenc: Rovó Somogyi</i>	- - - - -	82
<i>Puskás Endre: Könyvtári élet Amerikában</i>	- - - - -	120
<i>Radvánszky Kálmán báró: A képes Balassa kiadásról</i>	- - - - -	78
<i>Schoen Arnold: Hamis színezett metszetek</i>	- - - - -	48
<i>Sikabonyi Antal: Romain Rolland levele Jókairól</i>	- - - - -	136
<i>Sikabonyi Antal: Kossuth-émlékkiállítás a Nemzeti Múzeumban</i>	- - - - -	193
<i>Sikabonyi Antal: Szerkesztőváltás</i>	- - - - -	248
<i>Szalay József: Ajánlással és kézírással ékes könyvek</i>	- - - - -	69, 185
<i>Tábori Kornél: Titkos célú francia lap Magyarországon</i>	- - - - -	191
<i>Varjú Elemér: A „debreceni” kötés</i>	- - - - -	37
<i>Végh Gyula: Régi magyar kiadó- és nyomdászjelvények, ajánlási címerek</i>	- - - - -	4

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

B. R.: Walter T. Spencer: Forty years in my bookshop. — Joseph Saylor: Sixty years a bookman - - - - -	106
D. L.: Az új Balassa kiadásról. — Magyar bibliofil újdonságok. — Magyar haláltánc. 123	123
MAGYAR BIBLIOFILIA. <i>Sikabonyi Antal</i> : Pancsa-tantra, ford. Schmidt József; Byron: Mazeppa, ford. Kosztolányi Dezső; Arany János: Toldi-trilógia; Gyulai Pál: Nők a tükör előtt; Ady Endre: Morituri, Ady: Levél az apámhoz, Ady: Párisi noteszkönyve; Goethe: Napló, ford. Kosztolányi Dezső; Reiner János: Dante-emlékkönyv; Zsigmond Ferenc: Jókai; Kéky Lajos: Beöthy Zsolt. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzékei: Todoroszku Gyula és neje Horváth Aranka könyvtára; Széchenyi István gróf könyvtára; Cimereslevelek; Irodalmi levelestár; Zenei kéziratok. <i>Fogel József</i> : Hevesy: La Bibliothèque du roi Mathias Corvin. <i>Tóth László</i> : Auer János naplója - - - - -	202
A KÜLFÖLD RÓLUNK. <i>Gombó István</i> : Filippo Sacchi: Città; Renée Dunan: Le Brigand Hongre; Robert Birkhill: Seeds of War. <i>Podhradszky György</i> : Jókai-kultusz Csehországban; Pavel Bujnák: Ján Arany; Albert Pražák: Slovensko otázka v dobé J. M. Hurbana; Hviezdoslav-Ország Pál: Hájnikova žena; V. Srobár: Pamäti z vojni a ž väzenia; Seton Watson: Nové Slovensko; K. Krofta: Koněc starého Uherska - - - - -	208
KÜLFÖLDI BIBLIOFILIA. <i>Gulyás Pál</i> : Buch und Bucheinband. <i>Nyireő István</i> : Wolfgang Mejer: Der Buchdrucker Hans Lufft zu Wittenberg - - - - -	214
d. l.: Zentralblatt für Bibliothekswesen - - - - -	111
<i>Nyireő István</i> : Magyar Könyvszemle; Zeitschrift für Bücherfreunde; Archiv für Buchgewerbe. <i>Kelényi Béla</i> : Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire; Revue des Deux Mondes; Le Correspondant. <i>H. Gy.</i> : Amerika és Anglia - - - - -	218

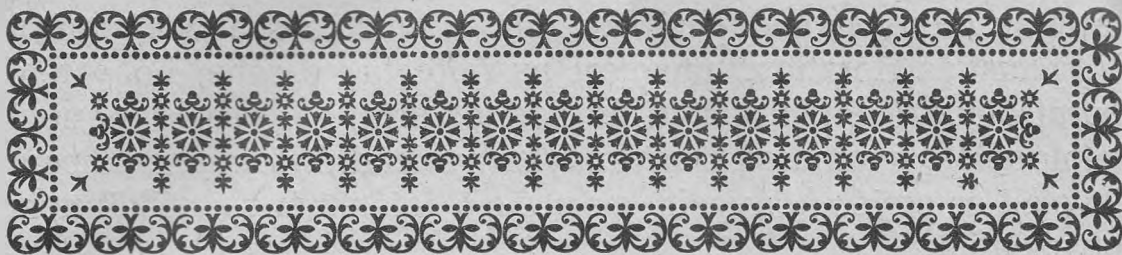
KÖNYVTÁRI ÉLET

KÖNYVTÁRI SÉTÁK - - - - -	53, 102
s. a.: Nemzeti Múzeum könyvtára. <i>F. J.</i> : Egyetemi Könyvtár. <i>B. Sz. L.</i> : Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. <i>K. D.</i> : Fővárosi Könyvtár. <i>Rffy</i> : Szépművészeti Múzeum Könyvtára. <i>N. M.</i> : Nemzetgyűlés Könyvtára - - - - -	226

HÍREK, KISEBB KÖZLEMÉNYEK

B. R.: A bőr használata a könyvkötészetben - - - - -	58
B. R.: Körülvágott vagy körülvágatlan könyv - - - - -	122
<i>F. J.</i> : Bibliotheca Corvina - - - - -	56
MAGYAR BIBLIOFIL TÁRSASÁG - - - - -	56, 120, 232
<i>Rédey Tivadar</i> : Szabó Károly centenariuma, s. a. Bibliotheca Apponyiana. <i>Figyelő</i> : Magyar könyvek sorsa a Felvidéken. <i>A. Gy.</i> : Jókai városa és Jókai könyvei. s. a.: Bibliofilia a Nemzeti Múzeum Könyvtárában. s. a.: Goldziher könyvtár. <i>Nyireő István</i> : Külföldi hírek. <i>Zambra Alajos</i> : Olasz krónika. <i>reő</i> : Bayros; Hans Thoma, A British Museum új kincsei. <i>B. R.</i> : Az angol írók egyletének tanácsai írók és kiadók számára; Rognés ou non rognés?; Harc a rémregények ellen Skóciában; Erkölcsi tisztesség a sajtóban; Az a kiadó, akit a könyvkereskedő is ideálisan jónak tart; Veteres migrate coloni. <i>Z. B.</i> : Rousseau; Anatole France bibliografiájáról. — Bártfai Szabó László - - - - -	233
s. g.: A LANTOS R.-T. első és második könyv-, metszet- és kéziratárverése - - - - -	59, 125

BEKÖSZÖNTŐ

RÉGI magyarok könyvszeretetéről sok érdekes adatot tudnánk felsorolni. De most csak egyet említünk fel. A tizenhatodik század legelején Thurzó Zsigmond fehérvári prépost és magyar kancelláriai titkár a maga és barátja, a váradi püspök nevében levelet írt Aldus Manutiushoz, a híres velencei könyvnyomtatóhoz. Elpanaszolják ebben közös bajukat, hogy t. i. különféle elfoglaltságuk miatt nem igen van nekik arra idejük, hogy otthon foglalkozhassanak a költőkkel és szónokokkal. De gyönyörűséggel olvasgatják sétán és alkalomadtán az udvari szolgálat közepette is. Mikor azért — folytatta tovább a levélíró — meg-

látta az Aldus nyomdájából kikerült javított és szebb nyomású Virgiliust és Horatiust, mindjárt az ötlött az eszébe, hogy régi barátságuk révén felszólítja és kéri őt arra, hogy ha kára nem lenne belőle, nyomassa ki ugyanilyen (nyolcadrét) formában Cicero leveleit és egyéb könyveit, mert az ő jótéteménye nélkül nem olvashatják.

Aldus, barátja felszólítását megszívlevélve, ilyen kezelhető formában adta ki Cicero „Epistolae familiares”-ét (1502) és Thurzó Zsigmondnak ajánlotta azt. A kedves hangú ajánlást avval kezdi, hogy a serény ló magától is iramlik a versenypálmáért, de ha serkented, még derekasabban száguld. Ő is ki akarta adni a tanulók számára kényelmesebben használható kis formában Cicero minden munkáit, de Thurzó levele is ösztönzően hatott reá. Igéri, lesz rá gondja, hogy ezután Cicerónak Atticushoz írt leveleit, azután többi műveit és a másokét is kinyomtassa és így hordozható könyvtárat adjon a latin és görög irodalommal foglalkozók kezébe. A Brutushoz és Atticushoz írt leveleket tizenegy év múlva csakugyan kiadta s azt most egy másik magyar könyvkedvelőnek, Csulai Móré Fülöp egri prépostnak, királyi titkárnak, velencei követnek, ajánlotta. Az ajánló levélben elsíratja a korán elhunyt Thurzó Zsigmondot, aki neki egykoron vendége is volt, és azután azt a meglepő kijelentést teszi, hogy a magyarok mindnyájan — neki pedig sok barátja van azok közt s maga se tudja miért szereti úgy azokat — jó elméjük és ítélőképességüknél fogva leginkább gyönyörködnek Cicero munkáiban!

Gróf Apponyi Sándor beszéli el, hogy az öreg Firmin-Didot Ambrus, akivel mint a Société des Bibliophiles Français tagja sokszor érintkezett, 1874-ben, híres Aldus-monografiáján dolgozva, tőle kérdezte meg, hogy éppen az Aldus-nyomtatványban említett „Philippus Cyulanus de More Pannonius” ki volt? Ő aztán megmutatta neki Nagy Iván ismeretes családtörténeti munkájában, hogy azt a nevet nem Gyulainak, hanem Csulainak kell olvasni!

Ime Aldus Manutius nevével kapcsolatban két jellemző esemény! Az egyik több mint négyszáz évvel ezelőtt történt. A másíknak szereplő személye a magyar bibliofileknek most is élő Nestora és dísze.

A magyar könyvszeretnek két nevezetes emléke ez a két adat.

Az elsőben egy általánosan ismert név tesz tanúbizonyságot a magyarok könyvszeretetéről. Vallomásából azt is kiolvashatjuk, hogy a régi magyar bibliofilek buzdítása is hozzájárult ahhoz, hogy Aldus könyvnyomtató-műhelye a megkezdett úton haladt tovább s később is ízléses kis formában bocsátotta ki világhírű nyomtatványait. A másik adat az újabb magyar bibliofiliát kapcsolja bele a világirodalomba.

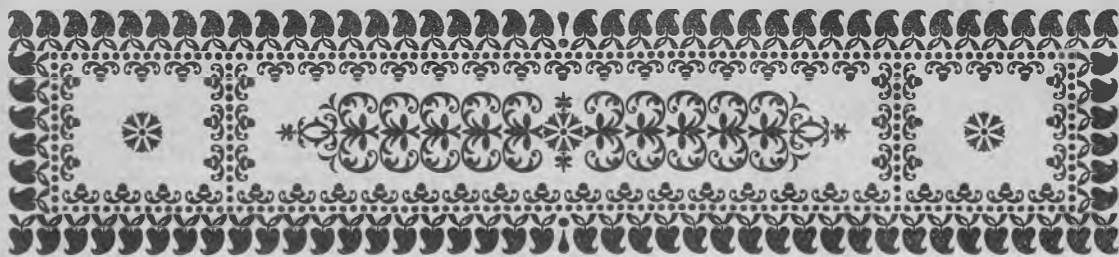
De ez a két adat jelképe a mi folyóiratunk céljainak is. A Magyar Bibliofil Szemle maga elé tűzött célja: 1) hogy összegyűjtse a magyar könyvszeretetet oly sok, művelődéstörténeti szempontból oly becses emlékeit; ismertesse a régi magyar bibliofileket, a ritka műveket, a könyvművészetet és művészi könyvkötészetet; 2) kapcsolatot teremtsen a mai bibliofilek, bibliofil gyűjtők és kiadók között; teret nyújtson eszméik kifejezésére, bibliofil kérdések, irányok megvitatására; azonkívül tájékoztasson a külföldi bibliofilia eseményeiről, irányairól s ezzel kapcsolatot teremtsen a magyar és külföldi bibliofilek között.

Első híradásunkra a magyar bibliofilek tekintélyes serege ígérte meg támogatását. Ebből merítünk hitet, hogy folyóiratunkra szükség van és sikerrel fog működni, ebből táplálkozik az a meggyőződésünk, hogy e működéssel nemzeti művelődésünknek teszünk hasznos szolgálatot.

Budapest, 1924. január 24.

A SZERKESZTŐ.

RÉGI MAGYAR

KIADÓ- ÉS NYOMDÁSZJELVÉNYEK, AJÁNLÁSI CÍMEREK

KÜLFÖLDI könyvbarátok, különösen a németek, márrégóta felismerték a kiadó- és nyomdászjelvények bibliografiai, kulturtörténeti és művészeti jelentőségét. Hiszen a nyomtatott könyvnek első, mechanikai úton előállított díszjele a nyomdászjelvény (az elsőt már Fust és Schöffer 1457. évi Psalteriumában találjuk), míg az ősnymtatványok egyéb díszítése, a kezdőbetű, a lapszéli ornamentumok megfestése, az illuminátorok és rubricátorok kezére van bízva. A könyv nyomásának helyére és idejére sok eset-

ben csakis a nyomdászjelvényből következtethetünk.

Mikor a nyomdák már nem a saját kockázatukra, hanem megrendelésre dolgoznak, nem olyan fontos többé, hogy a nyomda signalja a könyveket, mint inkább a kiadó helyez súlyt rá, hogy kiadványa az ő jó nevével, cégjegyével ellátva kerüljön piacra, sőt a humanismusáról, tudományáról híres város címerét is felhasználja könyvének beajánlására. Így Párizs, Firenze, Basel, Köln, nálunk Brassó, Kolozsvár, Debrecen címerjelvénye egyszerűen az ottani nyomdászok és kiadók jelvényeként is szerepel.

Maguk a jelvények kezdetben csak vonalakból, keresztből, körből össze-
rőtt mértani ábrák, amiket előszeretettel használtak jelvény gyanánt a középkor kőfaragói, de amilyenek u. n. házjegyként (Hausmarke) butorokon, használati tárgyakon, majd az ötvösmunkák mesterjegyein is előfordulnak. Később a nyomdász vagy kiadó nevének kezdőbetűiből alkotott monogrammok (Olaszországban 1485. óta), a névvel összefüggő jelképes ábrázolások, u. n. beszélő címerek, allegóriák gazdagítják a jelvények értelmi tartalmát, míg külső alakjuk a sötét alaphoz kiemelkedő legegyszerűbb vonalszerkezettől egészen a legaprólékosabb kivitelű rézkarcig, az apró signettől az egész lapot betöltő képig a leggazdagabb fejlődést mutatja — nem mindég a művészi érték előnyére.

A kiadó- és nyomdászjelvények használata a XVI. század végével mindinkább divatját műlja s ha a későbbi századokban fel is éled néha, nem az többé, ami régebben volt, mint ahogyan maga a nyomtatott könyv sem a kézművesség és ízlés produktuma már, hanem a tökéletesített gépek sablonos tömeggyártmánya.

A nyomdász- és kiadójelvények mellett fontos szerep jut a XV. és XVI. század nyomtatványaiban az uralkodó, egyházi és világi fejedelmek, irodalompártoló főurak, városok, egyetemek címereinek is. A könyv szerzője vagy kiadója nekik ajánlja művét, az ő pártfogásuk alatt bocsátja azt világgá. A könyvajánlások s velük együtt a pártfogók jelvényei is bizonyos kulturtörténeti jelentőséggel bírnak, nem ritkán kútforrásai a kor történetének, irodalmi és társadalmi vonatkozásainak.

Külföldön a nyomdász- és kiadójelvényeknek már egész irodalmuk van. Nem csupán a nagy könyvtermelő országok, városok nyomdász- és kiadójelvényei jelentek meg rendszeres összefoglalásokban, de még a kisebb nemzetek is igyekeznek régi nyomdászatuk történetének ezt az ágát felkutatni. Magyarország eddig e téren mostoha elbánásban részesült úgy a külföldi, mint a hazai irodalomban.

Csak szórványosan látott napvilágot egyik másik magyar signetum, összefoglaló munka még nem foglalkozott velük. Pedig a magyar kiadó- és nyomdászjelvények nem érdektelenek.

Igaz, hogy magyar földön csak a XVI. század második negyedében honosul meg a nyomdászat, eltekintve Hess András 1473-ban Budán működött nyomdászműhelyétől, mely azonban saját nyomdászjelvényt nem használt. Nem ismerjük a magyarországi származású, külföldön működött nyomdászok jelvényeit sem, ha ugyan ilyenek léteztek. De már 1488-ból való az első magyar kiadójelvény: Feger Tibold budai könyvárusé, a Turóczi-krónika kiadójáé, ki könyvének augsburgi kiadását az ő betűjegyes jelvényével látta el. Példáját követi a többi budai könyvárus, ki a XV. század végén és a XVI. század elején külföldön, kivált Velencében nyomtatott szertartási könyvekkel, tankönyvekkel látja el a magyar egyházakat és könyvvásárlókat. Ezek: Ruem György, Paep (Pap) János, (1. ábra) Kaym Orbán és örökösei, Heckel István, Milcher Mátyás, Schaller Jakab stb., kiknek jelvényei annyiban térnek el az akkoriban főleg Olaszországban használatosaktól, hogy a kiadó betűjegye mellett még annak gót betűkkel nyomott nevét és könyvárusi címét is feltüntetik. A jelvényekben gyakori Szűz Máriának, Szent István királynak és Szent Adalbert magyarországi hittérítőnek képe.

A mohácsi vészt követő korszakban Magyarország olasz összeköttetései mindinkább megszakadnak s hazánk úgy politikailag, mint közművelődésileg a germán befolyás felé terelődik. Ifjaink nem többé a páduai, hanem a

1. ábra.

2. ábra.

baseli és wittenbergi és bécsi egyetemet látogatják. A magyar szellemi életre, irodalomra termékenyítőleg ható hitújítással együtt tért hódít a német művészet és kézművesség is s ha közvetve, főleg Lengyelország útján, még észlelhető is könyvtermelésünkben az olasz renaissance hatása, a Magyarországon nyomott első könyvek kiállítása, díszítése egészen a német ízlés után irányozódik. Ez nem is lehet másképp, hiszen első nyomtatóink német

földről hozzák be betűkészleteiket, német metszeteket használnak mintaképül, sajtójukat német vagy Németországban tanult nyomdászokkal kezel-
tetik.

A nyomdász- és kiadójelvények is német jelleget öltenek. A figurális ábrázolások, szentképek helyébe a Németországban elterjedt heraldikai formák lépnek. Honter csaknem valamennyi kiadványán Brassó város címere látható, Heltai Kolozsvár város címerét, (3. ábra) Sylvester János Nádasdy Tamását használja, stb. A XVI. században nálunk meglehetősen ritkák és többnyire külföldi minták után készültek a nem heraldikai jelképes signetumok. Ilyen a Stephanus (Estienne) francia nyomdásztól átvett és több magyar nyomdász által használt élőfa az alatta álló alakkal, az Aldusok horgonyából és Frobenius kígyósvesszejéből alakított jelvény (Huszár Gál, Debrecen) stb.

Az ellenreformációt szolgáló nyomdák XVII. századbeli jelvényein Krisztus és Mária monogramma és a jezsuiták által használt katolikus jelképek láthatók, de szép figurális képecskéket is találunk a jelvények között (Nagyszombat, Pozsony).

Az ajánlások és ajánlási címerek egész sorozata található úgy a bel-, mint a külföldön megjelent régi könyveinkben, kezdve a Mátyás királynak ajánlott Turóczi-krónikán, a Perényi Gábornak, Thurzó Eleknek, Szapolyai Jánosnak és Izabella királynénak, I. Ferdinándnak, Báthory Istvánnak, Apafi Mihálynak, Némethy Ferencnek, Lippay György érseknek, az Esterházyaknak, Kornis Katának és megannyi más pártfogónak felajánlott könyvekig. Az itt közölt szép Perényi-címer Ianus Pannonius 1512. évi bécsi kiadását díszíti. (2. ábra).

Végül említést érdemel, hogy a magyar vagy magyar vonatkozású régi nyomtatványokon elég sűrűn fordul elő az ország címere is, Mindezek a címerek és jelvények még abban a tekintetben sem közönyösek, hogy élénk világot vetnek a magyarságnak kulturális szereplésére a tőlünk elragadott országrészekben és nem egy cáfolhatatlan érvvel támogatják a mi igazunkat. A Magyar Bibliofil-Társas-

COLOSVAROT
Végezte Heltai Gasparne. Anno
I. S. 75.

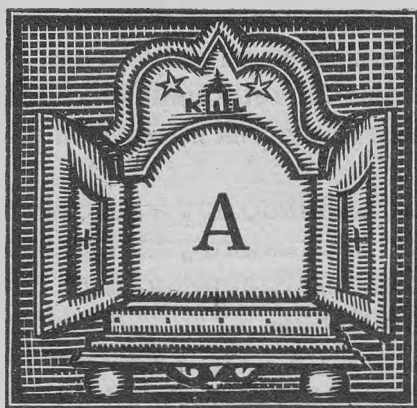
3. ábra.

ság vállalkozott ama viszonyok mellett nehéz feladatra, hogy a nyomdász- és kiadójelvényeket kiadja. Eddig a budai könyvtárak 1488—1525. évekből való jelvényei jelenhettek meg, de a mű folytatásának előmunkálatai folyamatban vannak. Végh Gyula.

ISMERETLEN CORVIN-KÓDEXEK

A BÉCSI NATIONALBIBLIOTHEKBAN

MULT év tavaszán a Magy. Tud. Akadémia támogatásával a bécsi Nationalbibliothekban (néhai K. u. k. Hofbibliothek) kutattam a magyarországi humanismus és renaissance történetére vonatkozó adatok után. Tárgykörömbe esett Mátyás király budai könyvtárának, az Európa-szerte ismeretes „Bibliotheca Corvina“-nak multja is. Régebben Olaszországi tanulmányútam alkalmával reájöttem, hogy Bartolomeo della Fonte (Bartholomaeus Fontius) humanista, aki 1489-ben a Corvina élén állott, megküldötte

egyik ismerősének Bécsbe a budai könyvtár katalógusát. Főkép ezt a jegyzéket szerettem volna megtalálni. Nem sikerült. Hasonlóképen a mai napig sem tudtam meglelni Fontiusnak másik két lajstromát, melyekben firenzei barátainak: Pico della Mirandolának és Amerigo Corsininak írta le a Corvina kódexeinek jegyzékét.¹⁾

Míg e katalógusok és Mátyás király számadás-könyvei elő nem kerülnek, nem marad más út a budai könyvtár történetének megírására, mint fölku-
tatni az európai könyvtárakban szétszórt Corvinákat és ezeknek, meg egyéb idevágó okmányok segítségével rajzolni meg a Corvina multját.

Aki a bécsi Hofbibliothekban ismételten kutatott, tudja, hogy a könyvtár kézíratainak nyomtatott katalógusa²⁾ a kódexek leírását és provenientiáját illetően hiányos. Arról, hogy kutatásom folyamán a könyvtárnak körülbelül

¹⁾ Ioh. Lamius: Catalogus Codicum Manuscriptorum, qui in bibliotheca Riccardiana Florentiae adservantur etc. Liburni 1756. pag. 193—197; Laurentius Mehus: Ambrosii Traversari latinae epistolae etc. Florentiae 1759. praefatiojának pag. LV.; C. Marchesi: Bartolomeo della Fonte (Bartholomaeus Fontius) Catania 1900. pag. 80. etc.

A görög kódexek katalógusát II. Ulászló János nevű papja leírta és megküldte barátjának Aldus Manutiusnak, Velencébe. A könyvjegyzék mai napig sem került elő, Abel Jenő is hiába kutatott utána. Abel—Hegedűs: Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia. Budapest, 1903. pag. 106.

²⁾ Tabulae Codicum Manu Scriptorum praeter graecos et orientales in bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum. Edidit Academia Caesarea Vindobonensis vol. I. Vindobonae 1864. etc.

18.000 kötetből álló kézirat-anyagát darabról-darabra átnézzem, eleve le kellett mondanom. Abból indultam tehát ki, hogy Mátyás alkotása: a Corvina, mint a renaissance szüleménye, összetételében, fölépítésében egy a vatikáni, firenzei és más egykorú könyvtárakkal. Ami megvolt azokban, meg kellett lennie a budaiban is. A nevezett olasz könyvtáraknak sokkal kedvezőbb sors jutott osztályrészül: katalogusaik megvannak, kódexeiket ismerjük. Ezek alapján, szemmel tartva a Vespasiano da Bisticci közölte, Tomasso Parentucelli (később V. Miklós pápa) szerkesztette könyvtáralapítási kanont, hozzáfogtam a bécsi kódexek átvizsgálásához³⁾ Körülbelül 1200 kéziratot néztem át és közöttük a következő, eddig az irodalomban egyáltalán nem szereplő, Corvin-kódexekre bukkantam:

Cod. Lat. 133. Appiani Alexandrini, de civilibus Romanorum bellis libri duo, interprete Petro Candido. XV. sz. hártya-kézirat, 4°, 104 lap. Egyszerű, fehérszalagfonatos kiállítás. A címlap alsó része, ahol a címer szokott lenni, kitépve. Kötése préselt barna bőr, aranyos arabeszk díszekkel, a táblák közepén Mátyás címere: Nyitott korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében a kettős farkú cseh oroszlán. A hátsó tábla felső szegélyén arany majusculákkal a könyv címe: CĀDID: DE CIVILIB BELLIS L.: Vágása arany. Az utolsó lapon Pray György latin nyelvű bejegyzése 1763-ból, amely szerint ez a kódex alkalmasint Mátyás király könyvtárának a példánya.

Cod. Lat. 178. Xenophontis, de republica Lacedemoniorum latine a Francesco Philelpho cum ejusdem praefatione; de laudibus Agesilai, praefectus equitum seu tractatus de re equestri latine versus a Lupo Castelliunculo cum ejusdem praefatione. XV. sz. hártya-kézirat, 4°, 55. lap. Egyszerű kiállítás. A címlap alsó széle, ahol Mátyás címere szokott lenni, leszakítva. Kötése préselt barna bőr, aranyos arabeszk díszekkel, a táblák közepén Mátyás címere: Nyitott korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán. A második tábla felső szegélyén arany majusculákkal a könyv címe: FHILELPHUS: Ī: SCENOŦOTE:. Vágása arany.

Cod. Lat. 218. Georgii Trapezuntii in perversionem problemmatum Aristotelis a Theodoro Gaza editam. XV. sz. hártya-kézirat 4°, 86. lap. Fehérszalagfonatos egyszerű kiállítás. A címlapon, az alsó szegély közepén Mátyás címere: Nyitott arany lemez-korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében a magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán; szívpaizsban, kék mezőben fekete holló csőrében arany gyűrű.

³⁾ E per questo Cosimo de' Medici avendo a ordinare la libreria di Santo Marco, iscrisse a maestro Tomaso, che gli piacesse fargli una nota come aveva a stare una libreria. E chi non ha avuto quella inanzi, per essere con grandissimo ordine? E scrissela di sua mano, e mandolla a Cosimo. E così seguito l'ordine suo in queste dua librerie di Santo Marco e della Badia di Fiesole; e il simile si seguito in quella del duca d' Urbino, e in quella del signor Alessandro Sforza. E chi arà pe' tempi a fara libreria non potrà fare senza questo inventario. *Adolfo Bartoli.*: Vite di uomini illustri del secolo XV. scritte da Vespasiano da Bisticci etc. Firenze 1859. pag. 26.

Kötése eredeti préselt barna bőr, aranyos arabeszk díszítésekkel; a táblák közepén Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán. A második tábla felső szegélyén arany majusculákkal a könyv címe: IN: PROBLEMATA: ARISTOTELIS:. A könyv végén: Theodericius olim Io. Tuscanellae famulus manu veloci scripsit Romae. Az első tábla belsején beragasztva Faber János bécsi püspök exlibrise, a 2a és 86b lapokon pedig beírva. Amint a címlapon, Mátyás címere alatt rejtőző kisebb aragoniai címer bizonyítja, a kézirat eredetileg az Aragoniai család részére készült. Vágása arany.

Cod. Lat. 256. Isocratis, oratio ad Demonicum interprete Lapo de Castiglione Florentino; ejusdem eadem oratio alio interprete; ejusdem oratio de laudibus Helenae latine interprete Ioh. Petro Lucano; ejusdem oratio in funere Evagorae latine versa. XV. sz. hártya-kézirat, 4°, 40 lap. Egyszerű kiállítás. A címlapon, az alsó lapszél közepén Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán; a szívpaizsban, kék mezőben fekete holló, arany ágon, csőrében arany gyűrű. Kötése újabb disznóbőr, vágása arany. A 2b és 40b lapokon beírva Faber János exlibrise.

Cod. Lat. 259. Aeneae Gazei, Theophrastus sive de immortalitate animae dialogus interprete Ambrosio Traversario; L. C. Lactantii Firmiani, divinarum institutionum epitome. XV. sz. hártya-kézirat, 4°, 40 lap. Egyszerű kiállítás. A címlap alsó szegélyén Mátyás címere kivekarva (de még kivehető az arany-lemez korona pártázata) és beírva tintával, majusculákkal IAB. (azaz Ioh. Alexander Brassicanus). Kötése újabb disznóbőr, vágása arany. A kódex végén: Ego Henricus de Brugis transcripsi 1451. Ego autem Carolus Podocatharus cyprius auscultante Georgio Boemo emendavi per Guarini Veronensis exemplaris opera suprascripta.

Cod. Lat. 292. Bartholomaei Fontii Florentini, commentarius in A. Persii satyras sex, cum dedicatione Fontii ad Laurentium de Medicis; epistola ad Franciscum Saxettum, de mensuris et eorum vocabulis. XV. sz. hártya-kézirat 4°, 122 lap. Fehérszalagfonatos egyszerű kiállítás. A címlap alsó szegélyén a középén, ahol Mátyás címere szokott lenni, zöld koszorúban, arany majusculákkal Mátyás monogramma: *MA* (azaz Mathias). Kötése újabb disznóbőr, vágása arany.⁴⁾

⁴⁾ Miután Mátyás 1485-ben Bécset elfoglalta, imperialista vágyai nagyra nőttek. Nővelték ezt a humanisták hizelgése; ezután mint Caesar Augustust üdvözölték. A Corvin-kódexek címlapjain a címer két oldalán az *MA* arany siglák is ezt szolgálták, jelezvén ezzel is, hogy immáron Mathias Augustus lett. Midőn Bartolomeo della Fonte 1489-ben a király megbízásából Taddeo Ugoletti hívására Firenzéből Budára jött, e munkáját ajánlotta föl a királynak. „Invitatus ab eodem rege, cui opusculum suum de locis Persianis transmiserat, Hungariam profectus est, Budaeque orationem habuit etc”. (Mehus id. mű praefatio pag. LV.)

Cod. Lat. 437. Johannis Boccacii de Certaldo, de casibus virorum illustrium. XV. sz. kártya-kézirat, ívrét, 95 lap. Egyszerű kiállítás. A címlapja kitépve. Kötése préselt barna bőr, dús, aranyos arabeszk díszítéssel, a táblák közepén Mátyás családi címere: Nyitott arany-lemez korona alatt, arany ágon álló holló, csőrében arany gyűrű. A második tábla felső szegélyén arany majusculákkal benyomva a könyv címe: BOCACI: DE: VIRIS: ILLUSTRIS (ibus): Az első tábla belsején beragasztva Faber János bécsi püspök exlibrise. A 85. lapon Brassicanus kezeírása: Donatio Constantini. A kódex végén: Scriptus ad petitionem nobilis civis Johannis d' Fleschoball' de Florentia, anno domini 1442. Completus diē 12a septembris in diē sabbati hora 21a manu fratris Baptiste de civitate Naruie ordinis fratrum heremitarum Sti Augustini, tunc temporis studentis Florentie. Deo gratias Amen, Amen, Amen. Vágása arany.

Cod. Lat. 826. Salviani Massiliensis, de vero judicio et providentia dei. XV. sz. hártya-kézirat, 4°, 130 lap. Fehérszalagfonatos egyszerű kiállítás. A címlapon az alsó szélen, középen Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán; szívpaizsban, kék mezőben fekete holló aranyágon, csőrében arany gyűrű. Kötése újabb disznóbőr. A kódexben sűrűn találkozunk Brassicanus széljegyzeteivel.

Cod. Lat. 2139. Martini Poloni, Martiniana decreti et decretalium id est Margarita decreti seu Tabula Martiniana decreti cum prologo. XV. sz. hártya-kézirat, ívrét, 242 lap. Díszes kiállítás. A címlapon az alsó szélen, középen Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán; szívpaizsban, kék mezőben fekete holló, arany ágon, csőrében arany gyűrű. Mátyás címere alatt egy kilenc ágú renaissance paizs van, benne zöld sárkány női fejjel. A paizs két oldalán ^{IO AN}_{SA CA} arany szigtlák. A Gian Antonio Sacca kódexe. Kötése barna bőr, aranyos préselésű díszítésekkel. Vágása arany.

Cod. Lat. 2343. Georgii Trapezuntii, compendium grammaticae ad Andream filiolum. XV. sz. hártya-kézirat, ívrét, 42 lap. Egyszerű kiállítás. A címlapon az alsó szélen, középen Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében a magyar pólyák, 2—3 mezejében a kettős farkú cseh oroszlán; szívpaizsban, kék mezőben fekete holló, arany ágon, csőrében arany gyűrű. Kötése vörösbarna préselt bőr, a táblák közepén Mátyás címere: nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán. A hátsó tábla felső szegélyén a könyv címe aranyos majusculákkal: COMPENDIUM (Trape) SUMMII: Egykor vaskampókkal volt odakötve a szekrényhez. Erőszakos kiszakítás nyomai látszanak. Vágása arany. Az első tábla belsejében beragasztva Faber János exlibrise, a címlap jobboldali felső sarkában a szélén pedig,

valamint a 42b lapon beírva. A kézirat végén: Anno Dni millesimo quadringentesimo septuagesimo.

Cod. Lat. 2384. Platonis, Phaedon interprete Leonardo Aretino; Gorgias; Axiochus, interprete Rinucio cum epistola ejusdem ad Antonium episcopum Cavensem; Apologia Socratis, interprete Leonardo Aretino, cum argumentis ejusdem; Criton, eodem interprete et commentatore. XV. sz. hártya-kézirat, ívrét, 137 lap. Fehérszalagfonatos egyszerű kiállítás. A címlapon az alsó szélén, középén Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében a kettős farkú cseh oroszlán; szívpaizsban, kék mezőben fekete holló, arany ágon, csőrében arany gyűrű. Kötése préselt barna bőr, a táblák közepén Mátyás címerével: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezőben magyar pólyák, 2—3 mezőben kettős farkú cseh oroszlán. A hátsó tábla felső szegélyén aranyos majusculákkal a könyv címe: : PHEDRUS : PLATONIS : Vágása arany. Az első tábla belsején beragasztva Faber János exlibrise. Az első pergamén lapon pedig beírva Brassicanus exlibrise.

Cod. Lat. 2458. Thomae Aquinatis, de rege et regno. XV. sz. hártya-kézirat, 4°, 164 lap. Fehérszalagfonatos díszesebb kiállítás. A címlapon az alsó szélén, középén Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán; szívpaizsban, kék mezőben fekete holló, arany ágon, csőrében arany gyűrű. Kötése egykorú préselt barna bőr. Vágása arany. Az első és hátsó tábla belsejében Faber János exlibrise beragasztva, a 2b és 164b lapokon pedig beírva.

Cod. Lat. 2485. Georgii Trapesuntii, Isagoge dialectica ad praestantem adolescentem Petrum Gambacurtam de Pisis. XV. sz. hártya-kézirat 4°, 52 lap. Egyszerű fehérszalagfonatos kiállítás. A címlapon az alsó szélén a középén Mátyás címere: Nyitott arany-lemez korona alatt négyelt paizs, 1—4 mezejében magyar pólyák, 2—3 mezejében kettős farkú cseh oroszlán; szívpaizsban, kék mezőben fekete holló, arany ágon, csőrében arany gyűrű. Kötése egykorú préselt barna bőr. Vágása arany. A codex végén: Georgii Trapesuntii Isagoge dialectica ad Praestantem Adolescentem Petrum Gamba Curtam explicit Nicolaus Pupiensis scripsit. Az első tábla belsejében beragasztva Jochim liber baro in Windhagen etc. 1566 nyomtatott exlibrise.

DR. FÓGEL JÓZSEF.

EGY MAGYAR BIBLIOFIL LAP ÖTVEN ÉV ELŐTT

A mult ötven esztendeje, hogy Irodalmi Értesítő címmel megindítottam az első magyar könyvészeti szaklapot, ahogy maga *Toldy* Ferenc nevezte; s örülök, hogy ennek a lapocskának történetét a szerkesztőség főlhívására, ebben a mostan meginduló bibliográfiai folyóiratban mondhatom el s némi adatot szolgáltatathatok bibliográfiánk ötven év előtti állapotának megősméréséhez.

A Pesti Napló 1872. szeptember 10-én megjelent 208. száma „A magyar irodalom 1872. első felében” irodalmi statisztikát közölt tőlem. A lapok rendre ősmertették tartalmát, örültek a kimutatott nagy számnak, *Beöthy* Zsolt pedig, aki éppen akkor foglalkozott hetilapjának, az „Athenaeum”-nak megindításán, felszólított, hogy az egész esztendőre vonatkozó statisztikát már az ő folyóiratában közöljem. Így jelent meg az első közlemény „Irodalmunk 1872-ben” címmel már az Athenaeum első számában. (1873. I. kötet, 61—63, majd részletezve 380—382, 443—447, 511—512 hasáb), az 1873. évi statisztika pedig évnegyedenként. (II. kötet, 1027—1029, III. kötet 1996—1998, IV. 2762—2765, s összefoglalva IV. 3332—3334 hasáb.) A megállapított számokat más lapok újdonságokban közöltették, mint a könyvkiadás terén elért sikerek jelét.

A Pesti Napló 1873. évi július 10-i 157. számában névtelenül egy kis cikkben sürgettem, hogy a könyvészetnek az egyetemen tanszéket állítsanak, vagy legalább gondoskodjanak valamiképen tanításáról, mire azután *Kertbeny* Károly külön német memorandumban hitta fel *Trefort* közoktatásügyi miniszter figyelmét; de három évtized múlva csak a kolozsvári egyetem gondoskodott a bibliografiáról annyiban, hogy abból Dr. Gyalui Farkast magántanárrá képesítette. Pár hónappal e kis cikk megjelenése után a Pesti Napló csakhamar — saját meglepetésemre — azt a hírt közölte, hogy könyvészeti folyóirat van keletkezében újévkor. „Az ifjú szerkesztő Márki Sándor, az egyetemi olvasókör titkára. A száraz lajstromokon kívül a folyóirat tar-

talmát képeznék szemlék, a könyvészet mint üzlet, s a könyvtárak égetőbb kérdéseinek tárgyalása, útmutatások ifjú könyvtárgyűjtőknek, egyes nevezetesebb könyvtárak ismertetése, régibb és jobb kiadványok lajstroma, itt-ott behatóbb kritika, stb. Az ifjú vállalkozók mögött bizonyára áldozatkész kiadó áll.“

A kiadó 1873. november 27-én *Kókai* Lajos alakjában jelentkezett, aki akkortáiban nyitotta meg Károly-utcai könyvesboltját. Felszólítására vállalkoztam is, hogy „Irodalmi Értesítő“ címen könyvészeti szaklapot szerkesszek, amely havonként egyelőre csak egy íven jelenik meg. Az előszó megírására *Szabó* Károly kolozsvári egyetemi tanárt kértük meg, aki azonban nem vállalkozott a feladatra. December 8-án szeretett tanárommal, *Toldy* Ferencével, az egyetemi könyvtár igazgatójával közöltem tervemet. Dicsérte szándékomat, meg is ölelt azért, hogy egy esztendőről ezernél több magyar könyv megjelenését tudtam kimutatni, holott ő harmincöt évvel ezelőtt annak csak egynegyedét mutathatta ki. Háromnegyed órahosszat fejtegette, milyennek gondolná ő az új magyar könyvészeti szaklapot; javasolta, hogy ne csak a könyvek, hanem a folyóiratok terjedelmesebb és figyelemreméltó cikkeinek jegyzékét is közöljem, még pedig ne csak a magyarul, hanem a más hazai nyelveken írottakét is. Úgy látszik, csak olyanforma hirdetőlapot akart, amilyen *Magyar* Mihályé volt húsz esztendővel ezelőtt. Jelentettem neki, hogy az első számot már összeállítottam s kértem, hogy annak megjelenése után újból szíveskedjék nyilatkozni. December 31-én az első szám már ki is került *Wodiáner* Fülöp nyomdájából 8r. 16 lapon.

A bevezetésben — a kiadó nevében is — elmondtam, hogy „irodalmunk állásáról időnkint tájékozni óhajtván a magyar közönséget, könyvészeti szaklapot indítunk meg. Ily céllal nem szorítkozhatunk az egyes műveknek csupán címeik szerint való följegyzésére; előszóik, vagy a rájuk vonatkozó ismertetések nyomán irányzatukat és — ha lehet — belső értékeket is jelezni fogjuk anélkül, hogy magunknak bírálói tekintélyt igényelnénk. Nem magyar nyelvű hazai munkákról, lapokról, s lapokban elszórva megjelenő nagyobb cikkekről — térszűke és egyéb kedvezőtlen körülmények miatt — ezúttal még nem közölhetünk kimutatásokat; ellenben, mikor csak tehetjük, megemlékezünk a legközelebbi múlt évek irodalmáról s a könyvészet statisztikai oldalát sem hanyagoljuk el. Tudjuk, hogy — ezekhez képest — sok jogos igényt nem elégíthetünk ki; de számos hiányon segíthetünk, ha a közönség támogatása lapunkat, ezt az egyetlen magyar (könyvészeti) szakfolyóiratot bővíteni engedi.“

Éppen ötven éve, hogy 1874. január elsején megjelent az első szám, amelyet még egymagam írtam meg. Tartalma; Bevezetés. Irodalmunk 1874-ben (101 könyv pontos címe, ebből 41 néhány soros ismertetéssel); hazánkat érdeklő nem magyar könyvek (11 könyv, 5 ismertetéssel). Történetirodalmunk 1873-ban (113 darab). Biharmegyei nyomtatványok a 16. században. A lapoknak különösen a „Vegyes“ rovat tetszett, amelyből a legújabb irodalomra, a könyvtárakra stb. vonatkozó adatokat vettem át. De legszebb

jutalmam volt, hogy *Toldy* Ferenc aznap, januárus 2-án, mikor — lemondása következtében — a király *Horvát* Árpád könyvtári első őrt és szintén kedves tanáromat nevezte ki az egyetemi könyvtár igazgatójának, megölelt a bemutatott első számért, az új igazgató pedig kineveztetése napján felszólított, hogy mire elkészül a könyvtár új palotája s egyetemi tanulmányaimmal én is elkészülök, gimnáziumi tanári fizetéssel, mint tiszt, lépjek be a könyvtár kötelékébe; mert — úgymond — elég emberök van, aki a könyvet úgy szolgáltatja ki, mint a kereskedő a gyömbért, borsot, de szakembereink nincsenek. Megköszöntem a váratlanul előlegezett bizalmat, de tanárnál egyéb sohasem akartam lenni, s nem fogadtam el a „Hon“-nál sem az irodalmi rovat vezetését, mert havi 100 forint (gimnáziumi tanári fizetés egy tanárjelöltnek!) ugyan jólesett volna, de eltérített volna hivatásomtól. S különben is lekötve éreztem magamat Értesítőmhöz, melyet teljesen *ingyen* szerkesztettem. *Fraknoi* Vilmos, a Nemzeti Múzeum könyvtár-igazgatója azzal honorálta igyekezeteimet, hogy a magyarországi irodalmi újdonságokat addig beosztani nem engedte, míg én át nem néztem jegyzeteim elkészítésére. Az egyetemi könyvtár is mindenképen támogatót. Amellett ott dolgoztam Kókai szűk könyvesboltja pultjánál jegyzeteimen s ha a vevők néha segédnek néztek, oda is adtam a kért könyvet.

A rovatok számról-számra változatosabbak lettek s a hírlapok, iskolai értesítők, kritikák, hazánkat érdeklő külföldi könyvek, a zeneművek, pályadíjak stb. repertoriumaira is kiterjeszkedtek. Munkatársaim közt igen tiszteletreméltó nevek vannak. *Toldy* Ferenc megengedte, hogy közöljem Magyarország XVII. századbéli latin történetíróiról, *Kerékgyártó* Árpád pedig a magyar történelem XIII. századbéli kútfőiről tartott egyetemi előadásai vázlatát. *Thallóczy* Lajosnak [családja régi Strommer nevén] első nyomtatott cikkét 1874. március 1-én adtam ki „A mennyiségtan vázlatostörténete hazánkban“ címmel; itten megjelent egyéb cikkei: A történetirodalom 1873-ban; Magyarország s a német ódondászat; A csillagászat vázlatos története hazánkban, mely utóbbira Dr. *Barsi* József tett érdekes észrevételeket. *Findura* Imre adatokat szolgáltatott a címnévtárak történetéhez; *Szamosi* János egyet. tanár Szenczi Molnár Albertet mint szótáríró-t ismertette; *Ballagi* Aladár Veresmarti Mihály, *Bod* János Mártonfalvi irodalmi működését, *Kertbeny* Károly, ki nemrég tért vissza a hazába, a magyar Shakespeare-irodalmat ösmertette. *Gáspár* Imre az ifjú könyvtárgyűjtőknek adott tanácsokat, *György* Aladár pedig a népirodalmat tette szóvá. *Rodiczky* Jenő gazd. akad. tanár előbb a méhészet, utóbb a selymészet, a szerkesztő az erdészet magyar irodalmáról adott tájékoztatást, id. *Szinnyi* József pedig ízelítőt természettudományi könyvészetéből.

Behatóbb cikkek szóltak egyes hazai könyvtárakról. *Müller* Alajos olmtützi tanár adalékokat közölt a Korvina-könyvtárról, *Kuncze* Leó tanulmányt írt Czinár Mór pannonthalmi könyvtárnokságáról, majd felsorolta a Pannonthalmán őrzött régibb magyar munkákat; *Márki* József egyet. könyvtárőr a budapesti egyetem régi magyar könyveit, más cikkében pedig kézíratait

részletesen följegyezte; a kalocsai érseki könyvtárt *Szulik József*, a Ludovika-Akadémiáét *Petelei István*, a debreczeni főiskolaét *Dicsőfi József* ismertette. A szerkesztő bemutatta Verbőczy Hármaskönyvének régi kiadásait, Zichy Péter grófnak kéziratban levő verseit, Payertől a Bibliotheca Carpaticat stb. Névtelenül írt egyéb cikkeim közül a magyar nyelv 1875. évi közkeletének naplószerű ismertetése, mint szaklapba sehogysem illő közlemény miatt *Fraknói Vilmos* keményen megleckéztetett (már amennyire ő kemény tudott lenni), ellenben a Vegyesek rovatában eredeti adatokon alapuló rövid könyvstatisztikai jegyzeteimet helyeselte s ezekből a lapok is minduntalan vettek át egyetmást, mellesleg megdicsérvén a lapot, ami reklámnak is jó volt.

A könyvkereskedők azonban megmaradtak az Oesterr. Buchhändler Korrespondenz mellett s nem rendelték meg még reklám-célokra sem a lapot, miért is Kókaival 1873. október 12-én elhatároztuk, hogy azt megszüntetjük. Kókai azonban két hét múlva már kijelentette, hogy még honorálni is fog, csak ne kedvetlenedjem el, ne lépjek vissza. A honoráriumra ugyan ezúttal sem reflektáltam, de barátságból tovább szerkesztettem, csak az ellen tiltakoztam, hogy azt a Széchy Károly szerkesztésében megjelenő „Otthon”-hoz mellékelje, mint azt 1875. elején tette. Kókai egyúttal arra kérte az Akadémiát, hogy legalább száz példányt rendeljen meg a lapból, ami mindössze 240 forintnyi áldozatot jelentett volna. *Toldy* Ferenc igen meleg felszólalására december 21-én a nyelvtudományi osztály ezt a kérdést ajánlattal tette át az összes ülés elé, de — mint Kerékgyártó Árpádtól hallottam — az akad. könyvtár igazgatója, *Hunfalvy Pál* nagyon elcsodálkozott a szépen bekötött első évfolyam átlapozásakor, hogy van már ilyen szakfolyóiratunk.

Karácsony másodnapján, Kókai kedves családi körében mégis vígan ültük meg a kis lap fennállásának első évfordulóját. Mi mégis túlélők *Beöthy Zsolt* Athenaeumát, melynek állandó munkatársa voltam. Ez a nagyon tartalmas lap éppen akkor szűnt meg pártolás hiányában s 1875. januárius 15-én *Gyulai Pál* már engem is sajnálattal figyelmeztetett, hogy az Akadémiának nincs alapja az előfizetésre. 18-án *Toldy* az Akadémiában újból kétszer is felszólalt ennek az érdekében, s megjegyezte, hogy ha a fiatal szerkesztő és kiadó elveszti a kedvét s ez a szaklap is megbukik, az Akadémiának magának kell illet megindítania, ami sokkal többbe kerül a kért 240 forintnál. Mindenki dicsérte a lapot, különösen *Fraknói* és *Greguss Ágost*, ki szerint talán fölösleges is az Akadémia megrendelése, mert képzelhetetlen, hogy ilyen szükséges folyóírra valamennyi tag elő nem fizetne. — Erre *Pulsky* Ferenc fölemlítvén, hogy az Akadémia a lapot a közokt. minisztérium pártfogásába ajánlja, mint elnök mindjárt elővett egy ívet, s maga kezdte meg az előfizetésre való aláírást, mit kénytelen-kelletlen a jelenlevő 16 tag is követett. Kókai beírta a dicsőséggel, mind a tizenhétnek küldte azután a lapot, de árát egyiktől sem szedte be.

Ráth Mór, a hírneves könyvkiadó, ki az Értesítő iránt a legjobb indulat-

tal viseltetett, mikor egyszer hozzávetően a lapban kiszámítottam, a kiadók
milyen haszonnal dolgozhatnak, még 1873. március 23-án azt mondta
nekem, hogy örülne, ha helyes volna a számításom; azonban ő — s az ép-
pen ottlevő Csengery Antalra mutatott — Csengery, Eötvös, Arany stb.
műveit sem meri 500-nál több példányban nyomtatni, mert 2—300 ezekből
is a nyakán marad, a többit tehát kénytelen az iskoláknak odaajándékozni,
hogy raktárában egy kis helyhez jusson. Vevőkre, előfizetőkre számítani
nem lehet s kész volt megmutatni főkönyvét annak bebizonyítására, hogy
a törvények és tankönyvek kiadása nélkül üzletét fenntartani nem tudná.
Lapomnak 5. számát, mely helyreigazító hiteles adatot közölt az ő kiadvá-
nyairól, 1000 példányban mellékelte a Budapesti Szemléhez. Hasonló figyel-
met más könyvkiadók és könyvkereskedők nem tanúsítottak.

1875. április 16-án *Fraknoi* Vilmos megkérdezett, folytatom-e a jövő esz-
tendőben is lapom szerkesztését? Mert ha igen, talán nem indítja meg, de
ha nem, okvetlenül megindítja a M. Nemzeti Múzeum bibliográfiai szemlé-
jét, mivel ezt a szakot folyóirat nélkül hagyni többé nem lehet. Nagy öröm-
mel fogadtam kijelentését, mert az ősszel akartam megkezdeni egyéves
önkéntességemet, katonának pedig nem volt szabad résztvennie semmiféle
irodalmi vállalatban; Értesítőm tehát ezen esztendő végén tisztességgel
visszavonul s átadja helyét a nagyobb anyagi és szellemi erőkkal megin-
duló szemlének. Kókai sem húzódozott. Szeptember 22-én beszélt *Horváth*
Cirill egyet. tanárral, hogy bölcsészeti folyóiratot indítsanak meg, amely-
nek Kerkapoly, Pauler stb. is munkatársai legyenek; lap nélkül tehát nem
maradt volna. November elsején — tekintettel önkéntességemre — az Ér-
tesítőben tudattam, hogy a lap szerkesztéséért ezentúl Kókai felel, ő azon-
ban tudni sem akart róla, hogy nevemet levegye a lapról, amelynek decem-
ber elsején kiadott utolsó számát is valóban én szerkesztettem.

Abban a számban azonban tudattuk az olvasókkal, hogy lapunk megszű-
nik. A sajtó — mondtuk — elégszer ajánlotta, de a közönség nem pártolta
s nekünk nem volt módunkban küzdeni e közöny ellen. Talán mi nem állot-
tunk a feladat színvonalán s a közöny a lapot, nem az ügyet illette. Leg-
nagyobb hiányunk talán mégis az volt, hogy e lapocska *magyarúl*, s így a
magyar könyvkereskedők nagy részénél nem divatos nyelven volt írva;
pedig megvalljuk, mi egy gyöngye pillanatban ezeknek a könyvkereskedők-
nek érdekében alapítottuk azt és rájuk számítottunk leginkább. Az első év-
folyamban 1199, a másodikban 1238 műről számoltunk be, amott 1304,
emitt 1387 kötetben és füzetben. „Adjon az Isten az ügynek jobb munká-
sokat, mint amilyenek mi voltunk s akkor annak a magyar lapnak nemcsak
Bécsből, Berlinből, Moszkvából lesznek előfizetői, mint a mienknek, hanem
még talán a budapesti könyvkereskedők közül is akad egy-kettő Kiliánon,
Pfeiferen, Eggenbergeren és Knollon kívül. Nagy jövőt irodalmunknak!”

A hírlapok sajnálták a lap megszűnését; maga az Oesterr. Buchändler
Korrespondenz is úgy nyilatkozott, hogy „Aus dem ungar. Buchhandel her-
vorgegangen und gerade für diesen gegründet, ist es wirklich ein trauriges

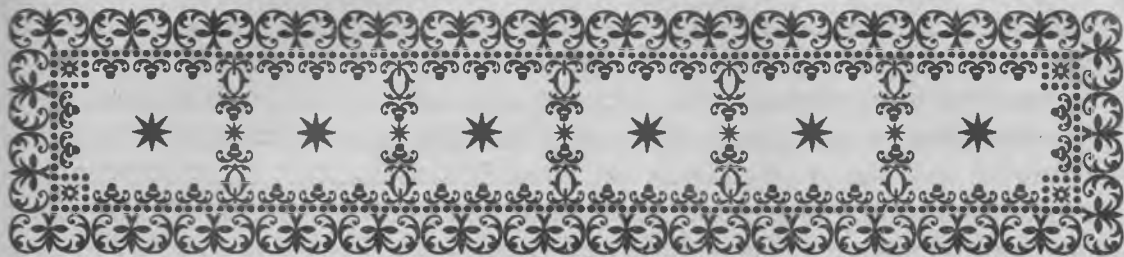
Zeichen der Zeit, dass auch dieses Organ gleich den früheren nur an der Theilnamslosigkeit von Seiten des ungar. Buchhandels zu Grunde ging.“

Előfizetők ugyan a harmadik évfolyamra is oly számban érkeztek, hogy Kókai föl akarta eleveníteni a lapot, ha tovább szerkesztem, sőt januárius 17-én kijelentette, hogy tisztességesen honorál s rajtalesz, hogy az Értesítőt olyan formában jelentesse meg, mint a nagyhírű Litterarisches Centralblatt, de mint egyéves önkéntes legfeljebb annyit ígérhettem meg, hogy harmadik évfolyam helyett az év végén egy bibliográfiai összefoglaló évkönyvet fogok szerkeszteni, mit februárius 8-án Kókai körlevélben tudatott az érdeklődőkkel. *Petrik* Géza és mások félév alatt öt könyvhirdető lapot is alapítottak, mert tapasztalták, hogy a tisztán tudományos szempontból megindított Magyar Könyvszemle, a N. Múzeum jeles vállalata, az ő érdeküket ki nem elégíti. Kókai június 23-án is sürgetett, az Értesítő feltámasztására; a könyvkereskedők is gyakran mondogatták, hogy a mienk volt a nekik való legyakorlatiasabb irányú szakközlöny. Azonban én első buzditómnak, *Toldy* Ferencnek halálakor (1875. dec. 10) elbúcsúztam a bibliográfia rendszeres művelésétől, csupán a földrajzi ösmeretekre vonatkozólag tettem sok ezerre menő följegyzést s hivatásomnak azontúl egyesegyedül mint tanár óhajtottam megfelelni. A magyar irodalomtörténetből azonban tanári vizsgálatomra az elhunyt *Toldy* Ferenc helyett *Greguss* Ágoston éppen a magyar bibliográfia történetéből kérdezett, mert — ahogy mondta — ezt az első magyar bibliográfiai szaklap szerkesztőjének kell legjobban ösmernie. S a végén kedvesen jelentette ki, hogy ebben nem csalódott.

Márki Sándor.

A MAGYAR HALÁLTÁNCRÓL*)

HALÁLTÁNC (Danse macabre, Todtentanz) jelentőségére könyvérdekesség szempontjából nem szükséges a magyar bibliofileket figyelmeztetni. A bibliofilia alapjául szolgáló esztétikai, történeti és irodalmi érzéket egyaránt foglalkoztatja s a könyvgyűjtő szenvedélyét a ritkasággal, változatossággal, az eredet, a hatás, az utánzás vitás kérdéseivel és egyéb érdekességekkel izgatja.

Nem csoda tehát, hogy az angoloknál, németeknél, franciáknál, olaszoknál és spanyoloknál a haláltáncnak nagy irodalma van. Csak nálunk történt kevés e téren, pedig van magyar haláltánc is, amint ezt a német művészettel és irodalommal való sokszoros kapcsolatunknál fogva előre feltehetjük.

Ennek adatait összegyűjteni, vitás kérdéseit megoldani a magyar művészet-történet és bibliofilia feladata s folyóiratunkban természetesen örömmel helyt adunk az erre vonatkozó közléseknek.

Itt most a haláltánc eredetét, történetét vázoljuk s a magyar haláltánc történetéhez néhány új adattal járunk.

A „*Memento mori*“ eredete írásban és képes ábrázolásban régi idők ködös homályában vész el. Már Herodotos említi (II. k. 78. f.) az egyiptomiaknak azt a szokását, hogy lakomaik után egy ember egy festett vagy faragott holttestemet hordozott körül a halálra emlékeztetőül.

A görög gemmákon és vázákön, vagy a híres pompéjibeli serlegen előfordul ugyan a csontváz, de itt nem a halál, hanem a halott ábrázolásaképen. A célja is valószínűen ugyanez volt. Lessing Gotthold Efraim híres értekezése (Wie die Alten den Tod gebildet) kikél a halál csontvázábrázolása ellen s a megszemélyesített halál ilyen ábrázolása csakugyan kései eredetű. A biblia öldöklő angyalról beszél, a görög képzőművészet — bár nehéz megállapítani, mi szerep jutott az alakításban a néphitnek s mi a költészetnek, pl. a tragikusoknak (Euripides Alcestise) — a Halált (Thanatost), mint a fehér Álom fekete testvérét, az Éj vagy a Föld (Gé) és Tartaros fiát szemé-

*) Mutatvány az Amicus kiadásában sajtó alatt levő illusztrált monográfiából.

lyesíti meg; később pedig az alexandriai művészet Eros képében ábrázolja, kezében lehajtott vagy kioltott fáklyával (Gruppe: Griech. Myth. II. 1070. l.).

A halálról való néphitnek a sociologia a vallás fejlődésében rendkívül nagy jelentőséget tulajdonít (Spencer, Wundt). Erre itt most nem terjeszkedünk ki. Valószínűnek tartjuk azt, amit Douce is állít, hogy a keresztyén templomokban őrzött ereklyecsontvázak hatással lehettek a halál ily alakú megszemélyesítésére (The dance of Death).

A Haláltánc eredete a karácsonyi, vízkereszt, főleg pedig a husvét miszteriumdrámáig vezethető vissza. Egyházi felfogás szerint a husvét győzelmi ünnep: Krisztus győzelme a halálon. Ebből fejlődhetett ki a haláltánc-dráma vagy jelmezes előadás, melyhez valószínűen zenekíséret is járult (A. Goette: Holbeins Totentanz). De a pogány hagyományként átörökölt templomkörüli táncoknak is része lehet a kialakulásban. Sőt része lehet az ősrégi halotttörő táncnak is, amilyent a Magyar Simplicissimus Magyarországon figyelt meg. A magdeburgi ünnepontók Vitus-tánc, melyet a Nürnbergi Krónika II. Henrik császár korába (1002—24) helyez, annival inkább idesorozható, mert az egyház készséggel felhasznált ilyen eseteket az ünnepontástól elrettentésre (Douce i. m.). Ezt mutatja a három halott és három élő legendája, kapcsolatban Macarius legendájával (némelyek szerint innen a haláltánc „Danse Macabre” neve, míg mások a Makkabeusoktól, a középkori előadások kedvelt hőseitől származtatják), amely a haláltánc fejlődésére azáltal is hatott, hogy forrásul szolgált a tévesen Orcagnának tulajdonított híres Campo-Santo-i festménynek.

A Haláltánc képes ábrázolása Franciaországban már a tizenötödik században több helyen feltűnik s ezek közül kettő (a párizsi „Cimetière des Innocents” és a kermariai (Bretagne) falfestményei) kísérelő szöveggel is el volt látva. Az előbbi, mely nyomtatásban 1485-ben jelent meg, a bevezető és befejező képen kívül tizenöt haláltáncképből áll s hatott a kermariaira, mint a La Chaise-Dieu-i festményekre is. A klingenthal (Kis-Bázel) haláltánc Goette szerint független a francia színjátéktól és haláltáncképtől, sőt a párizsi Danse macabre előtt jött létre. A tetemház képen kívül 39 haláltáncképből áll s német szövegű magyarázattal van ellátva, mint a nagy-bázei s a Manueltól 1515—20 években festett berni haláltánc. Sajnos, az eredetiek elpusztultak s csak későbbi korú másolatok vannak róla. Nevezetesen még a lübecki, berlini, az angol-, spanyol- és olaszországi haláltáncképek, melyek közül a clusone-i arról nevezetes, hogy Goette szerint a legrégebbi olyan haláltánc, amely valóságos csontvázat szerepeltet.

Hogy voltak-e nálunk ilyen haláltáncképek és processiók, erre nézve Szilády így felel: „Ennek nálunk a mai napig semmi nyoma sem merült fel. Fölfedezett falfestményeink, kódexeink, könyveink nem bizonyítják, hogy az egyházi élet révén, úgy mint másutt, ez a szokás nálunk is divatozott volna.” (Beöthy-Badics: A magy. irod. tört. I. k. 3. kiad. 270. l.) E határozott kijelentés akkor is valószínűtlen volna, ha adatunk nem volna az ellenkezőre, ha a múlt ilyen emlékei nyomtalanul eltűntek volna. De nem tűntek.

Egy ilyen haláltáncképsorozatnak lehet kései utóda az a képcsoport, melyet 1915-ben a gömörmezei muzeumban Rimaszombatban mutattak nekem, amelyet akkor le is írtam és amelyet legújabban Divald Kornél ismertetett az „Élet“ 1921. évfolyamában. Az olajfestmény a rozsnyói franciskánusok rendházából (Divald szerint templomából) került a muzeumba, mint a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége letéteménye. A festmény közepét elfoglaló képen egy koporsó körül kilenc nő a halállal táncot lejt. Mintha csak a Madách londoni vásárja végét látnók! A közbülső kép négy sarkában egy-egy kisebb kép van, u. m. fent a belső sarokban feszület előtt térdeplő két alak, a külső sarokban a mennyország, alant Ádám és Éva bűnbeesése és a pokol. A közbülső kép felirata: „Vulneris en nostri certam solamque medelam, En data divina proemia larga manu.“ Az első ember elestére, illetőleg az összes haláltáncképekre vonatkozik az alsó felirat: „Per unius peccatum Mors intravit in mundum.“ A nagy képet tizenkét kisebb kép kereteli be: tizenkét haláltánckép, mindenik alatt latin, *magyar* és német magyarázattal s latin jelmonddal ilyen sorrendben: 1. Pápa. Pabst. 2. Imperator. Császár. Kayser. 3. Rex. Király. König. 4. Cardinalis. 5. Episcopus. Püspök. Bischof. 6. Dux. Herceg. Herzog. 7. Comes. Gróf. Graf. 8. Nobilis. Nemes. Edelman. 9. Civis. Polgár. Bürger. 10. Agrestis. Paraszt. Bauer. 11. Mendicans. Koldus. Bettler. Miles. Katona. Kriegsman. 12. Stultus. Bolond. Narr. Infans. Gyermeke. Kind. A felírás alatt még latin sententia is van pl. a „pápá“-nál: „Nec infulae parciū quidem Mors duplici“, a császáré alatt: „Mundo imperas, sed Mors tibi.“ A képek magyar felirata kétségtelenné teszi a festmény magyarországi eredetét. Csakhogy ezek a képek nem a Holbein haláltáncképei s további kutatásra vár annak felderítése, hogy azok eredetiek-é, vagy másolatok, vagy utánzatok? Arra nézve, hogy Holbein képei hozzánk is eljutottak, dr. Alszeghy Zsolt barátom érdekes adatként közölte velem, hogy e művész több haláltáncjelenetét ábrázoló metszetet látott a szomolányi vár kápolnájában. Kár, hogy nem tudjuk, milyen korúak. De arra nézve, hogy Holbein képei hozzánk korán eljutottak, lesznek még más irodalmi bizonyítékaink is, amelyekről alább szólunk.

A haláltáncképek imakönyvekbe, (Horae, Heures) és más különösen valóságos vagy oktató irányú nyomtatványokba is bekerültek illusztráció gyanánt.

Ilyen népszerű volt a haláltánc, mikor ifj. Holbein János (1497—1543) mint festő fellépett. Épen működése egyik színterén, Bâselen megfigyelhette e falfestményeket, ezek hatása alatt határozhatta el magát először azok egyes képeinek másolására, majd önálló művészi alkotásra, mellyel minden korábbi alkotást háttérbe szorított. Először kézi rajzban alkalmazza, (Goette szerint 1521 előtt) mely törhüvely díszítésére volt szánva, hat emberi alakkal (király, királyné, harcos, nő, barát, gyermek), azután az ábéce 24 betűjét látja el halálképekkel (megjelent 1524-ben) s végre önálló képekben is megrajzolta úgynevezett nagy haláltáncát, vagy amint némelyek jobban szeretik nevezni, halálképeit (imagines mortis). Ez már 1526 előtt fába volt metszve (Lützelburger, a képek metszője ugyanis ebben az évben

halt el) s német felírással, de egyébként szöveg nélkül próbanyomások is készültek róla. 40 képből áll, u. m. 1. A teremtés. 2. Ádám és Éva a paradicsomban. 3. Ádám és Éva kiűzetése. 4. Ádám míveli a földet. 5. Az emberek csontjai. 6. A pápa. 7. A császár. 8. A király. 9. A bíboros. 10. A császárné. 11. A királyné. 12. A püspök. 13. A herceg. 14. Az apát. 15. Az apátnő. 16. A nemes. 17. A kanonok. 18. A bíró. 19. Az ügyvéd. 20. A tanácsos. 21. A prédikátor. 22. A plébános. 23. A szerzetes. 24. Az apáca. 25. A vén asszony. 26. Az orvos. 27. A csillagvizsgáló. 28. A gazdag. 29. A kereskedő. 30. A hajós. 31. A lovag. 32. A gróf. 33. Az aggastyán. 34. A grófné. 35. A nemesasszony. 36. A hercegné. 37. A házaló. 38. A szántóvető. 39. A gyermek. 40. Az utolsó ítélet. A halál címere (41.) zárja be a sorozatot. Ugyancsak a fametszetek később Lyonba kerültek s négysoros francia versekkel és latin nyelvű bibliai idézetekkel ellátva ott 1538-ban¹⁾ több más halálról szóló elmélkedésekkel együtt *Les fimulachres & | HISTORIEES FACES | DE LA MORT, AVTANT ELE | gammēt pourtraictes, que artifi- | ciellement imaginées.* [[Vignette: Oszlopszaton nyugvó nyitottkönyv ΓΝΩΘΙ, ΣΕΑΥΤΟΝ (Ismerd meg magadat) felírással háromfejű szárnyas alak, szárnyai közt; a szobor talapzatára tekerődő két kígyóval és globussal, két oldalt: *Vfus me | Genuit* felírással] | A LYON, | Soubz l'elcu de COLOIGNE. | — | M. D. XXXVIII. || (4° A. N.) címmel megjelentek. 1542-ben ugyanott új kiadása jelent meg hasonló tartalommal, 1545-ben jelent meg a francia szöveg latin fordítása: „IMAGINES MORTIS” negyvenkét képpel, Douce szerint a bővülés a kórságos vagy koldus képe. A képek verses felíratait Aemilius Georgius franciából fordította latinra. Az 1547-iki kiadás ugyanezt követi, a különbség csak az, hogy a régihez képest 12 képpel bővült, u. m. a gyermek képe után 40. Akatona. 41. A játékosok. 42. A tobzódók. 43. A bolond. 44. A rablók. 45. A vak. 46. A fuvaros. 47. A kórságos képe járult. Végül itt is megvan az utolsó ítélet és a halál-címer, sőt négy kép gyermekekkel, amelyeknek semmi köze a haláltánchoz s ezért az újabb lenyomatok (pl. Douce) el is hagyják. Goette szerint már az 1545-iki lyoni kiadásban is benne vannak. Még ebben az évben ugyanott új lenyomata készült „ICONES MORTIS” címmel s egyszersmind a francia szöveg is ugyanannyi képpel ugyanitt szintén megjelent. 1554-ben Bâselen, 1555-, 1557-, 1566- és 1567-ben Kölnben adták ki.²⁾ Goette szerint (192. l.) az 1563-iki kiadás (v. ö. Douce 108. l.) a menyasszonyt és vőlegényt, vagy a fiatal asszonyt és ifjú férjet ábrázoló két metszettel bővült. A francia és latin szövegű kiadáson kívül olasz, spanyol, német, holland nyelven is megjelent. A hollandiai (Antwerpen 1654) azért érdekes, mivel a képek sorrendjét megváltoztatja.

Holbein képsorozata — ez a bámulatos ember tragédiája vagy tán comico-

¹⁾ Jó hasonmása Münchenben 1884-ben jelent meg, mint a „Liebhaber-Bibliothek alter Illustratoren” X. kötete, Megvan a budapesti egyetem könyvtárában.

²⁾ Az 1554., 1555., 1557., 1566., 1567. évi kiadásokat a müncheni udv. könyvtár példányai alapján hasonlítottuk össze, a Douce-féle kiadást Reiter László szívésségéből használtuk.

tragédiája — habár részben a korábbi haláltáncképeken alapúl is, habár anatómiai fogyatékoságai vannak is, mindamellett rendkívüli művészi leleményességgel készült, a különböző rendű és rangú emberek jellemző életviszonyainak meglepő ismeretével. Egyik-másik képe egész drámát jelenít meg, sőt alkotója még humort is tud ábrázolásaiba belevinni, innen azoknak minden korábbi ábrázolást elhomályosító, háttérbeszorító népszerűsége,

IMAGINES MOR- TIS SELECTIORES, CVM

Ἀναστροφῆς

VALENT. VVAGNERI
CORONEN.

ITEM.

PRAECEPTA VITAE CHRIS-
TIANAE, ET ALIA QVAEDAM

Epigrammata, Carmine

Elegiaco.

Eodem authore.

Coronæ

Industria ac sumptibus

Valent. VVagneri

Coron.

1. ábra.

azonban 1544 áll, nyilván azért, (mint Szabó K. sejtí) mert az 1544-iki kiadásnak itt csak elejét nyomatta újra. Az ajánlás Salicaeus Ferenc berethalmi lelkésznek szól s kelete: Coronae in Transilvania, pridie Idus | Maj, Anno M.D.LVII. || Ezért tartja Szabó (Régi m. k. II. k. 75. sz.) valószínűnek, hogy 1557-ben nyomtatott. (1. ábra.)

Az IMAGINES MORTIS-ban a záróvignette-tel együtt 19 metszet van, ezek közül 16, illetőleg mivel a 6. és 17. kép ugyanaz, tehát csak 15 kép a Hol-

mit a művészetre (itt csak Rethel képeit emeljük ki), zenére (Saint-Saens „Danse macabre“-ja) és az irodalomra gyakorolt. Hangsúlyozzuk, hogy ebben a hatásban a képeket magyarázó szövegnek, amely nem mindig találó s miként Goette kimutatta, a képek eszmei magaslataira felemelkedni ritkán képes, sőt sokszor a művészt meg sem értette, kevés része van.

Holbein képeinek az Aemilius Georgius latin verseivel ellátott valamelyik kiadása Magyarországra is eljutott s brassói Wagner Bálint annak több képét fametszetben utánozta és saját latin verseivel együtt 1557-ben több apró munkájával együtt közrebocsátotta. A kiadás címe: IMAGINES MOR- | TIS SELECTIORES, CVM | *Ἀναστροφῆς* | VA- LENT. VVAGNERI | CORONEN. | ITEM. | PRAECEPTA VITAE CHRIS- | TIANAE, (így) ET ALIA QVAEDAM | Epigram- mata, Carmine | Elegiaco. | Eodem authore. | *Coronæ* ♦ | Industria ac sumptibus | Valent. VVagneri | Co- ron. || 8r. 20 számozatlan levél a címben említett PRAECEPTA-n ki- vül, melynek címlapján nyomta- tási évül 1554, a colophonban

bein-féle képek utánzata. Ezek: 1. Ádám és Éva a paradicsomban. 2. A paradicsomból kiűzés. 3. Ádám műveli a földet. 4. A gyermek (39). 5. A lovag. 6. A prédikátor. (Önálló alakítás, a halált teszi meg prédikátornak.) 7. A grófné. 9. A vénasszony. 10. A csillagvizsgáló. 11. A nemesasszony. 12. Az aggastyán. 13. A kereskedő. 14. A gazdag. 15. A halál címere. 17. (Ugyanaz, mint a 6. sz.) 18. Az utolsó ítélet. A 8-ik (halálfej és csont), 16-ik (záróvignette-szerű dísz), 19-ik (záróvignetteül használt emblema) képnek a Holbein-féle sorozatban nincs megfelelő kép, míg a többi csak meglehetősen kezdetleges utánzat. Amit Szabó Károly is észrevett, hogy a képek „az eredetiekhez képest megfordítva” vannak, annak vagy az a magyarázata, hogy a metsző a képeket úgy rajzolta fára, amint előtte állottak, vagy olyan kiadást követett, amely már az eredetieket hasonló okból szintén fordítva adta, pl. ilyen az 1555-ik évi kiadás. Arra nézve, hogy Wagner csakugyan a Holbein-féle képeket utánozta, (2-5. ábra) ajánlásának e sorait idézzük: „...has mortis imagines ex Georgij Aemilij libello selegi, quibus versiculos nostros, & uenustiores sententias ex Bibliorum uolumine adiunxi.” Tizenhét Dekastichonából álljon itt egy, az első, mutatványul:

Principio Dominus caelum terramque creavit,
 Quicquid et haec mundi machina uasta tenet.
 Hinc formatur Homo, coniunx cum coniuge: uiuum
 Exemplum, et ueri dulcis imago DEI.
 Sed quia fallacis decepti fraude draconis,
 Infaustas comedunt noxia poma dapes:
 Accensas domini sentiscunt protinus iras
 Illius et pauidi uoce sonante tremunt.
 Campisque Elysiis miserè pelluntur, ab illo
 Tempore nos fato subdita turba sumus.

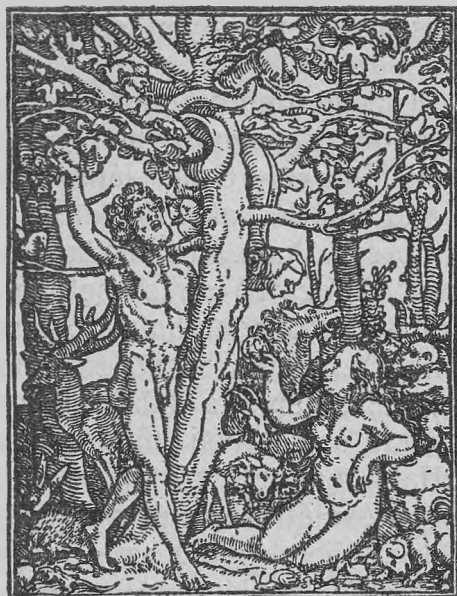
II.

A haláltánc eszméjének irodalmi fejlődését vizsgálva, szinte azt mondhatnók, hogy annak csirája már Horatius ezen híres mondásában benne van: „Pallida mors aequo pede pulsat pauperum tabernas regumque turres” („A halovány Halálnak a lába / A király palotáján / Épen úgy bezörget, akár csak / A koldus kalibáján.” / Csengeri ford.) A későbbi fejlődés, mely szerint a Halál legyőzi a pápát, császárt, királyt, főrendet, gazdagot, szegényt egyaránt, e gondolat kibővítésének tekinthető. Hosszú lenne a haláltánc világirodalmi útját Savitritől (bár a szerelem mindenhatóságának e fenséges rajzában a halál istene enged, de azért ez is idetartozik) Bürger „Lenore”-jáig, vagy Goethe „Todtentanz”-áig, avagy még tovább követnünk. Itt most megelégszünk magyar irodalmi fejlődésének rövid vázlatával. A némelyek által a XII. században élt Walter Mapesnek tulajdonított „Lamentacio et deploracio pro Morte et consilio de vivente Deo” című verset is csak azért említjük fel, mert a Példák könyve (Nyelvemléktár VIII. köt.) „El megyek meghalni” kezdetű elmélkedésének ez az egyik latin változata: Vado mori Papa qui jussu regna subegi | Mors mihi regna tulit eccine vado mori. | Vado mori

Rex sum, quod honor, quod gloria regum, | Est via mors hominis regia vado
 mori és így tovább az előljáróról, katonáról, barátról, törvénytudósról, jogászról stb. szóló versekkel. Ennél jobban érdekel bennünket a Magyar Nemzeti Múzeum 276. sz. s a müncheni állami könyvtárnak Cim. 14831. sz. kézirati változatai, amelyekben dr. Katona Lajos néhány szak kivételével a magyar Haláltánc forrását találta meg. (Irodalomtört. Közl. 1900. 106–171. és Szilády u. o. 117–81. idéz egy szöveget, mely Helinandust nevezi meg e latin vers szerzőjéül (és 1895. 120–41.) A Példák könyvének prózai haláltánc a „yelewn valo ember“-en kívül felsorolja a kiryalt, pápát, pyspeket, (katonát) baynakot, veent, bewlchet (logicus), kazdagot, zegenyt, byrot, nemest, zeepet, bewlchet (sapiens), bolondot, (tobzódót) barátot, vruost, vygadozót, sok penzewt.

Nevezetesebb ennél Pesti György éneke, mely kétféle szövegben maradt fent. Az első régebbi szöveg a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Csereiné-kódexében (40^a 50^a) fentartott kézirati szöveg: „Cancijo de Immagine morttijs“ a másik a Bornemisza Péter Énekeskönyvében (Detrekő, 1582) közölt „Halálra emlékeztető ének“, melynek

2. ábra. (Holbein)

3. ábra. (Wagner)

címe valószínűen Bornemisztól ered, s szövegromlásai miatt (l. pl. a 4. versszakot) előnyt kell felette adnunk az előbbi, Csereyné-kódexbeli szövegnek, bár ez is csak másolat és pedig sok értelemzavaró hibával teljes másolat. A Pesti György szövegének jelentőségét az adja meg, hogy az a Holbein képeihez írt szöveg, sőt az is megállapítható, hogy Aemilius Georgius latin verseit fordította nagy szabadsággal, a neki tetsző helyeken bő kitéréssel, amint a bibliai epikusok szokták tenni, másutt tulságos rövidítéssel és összevonással. A képek sorrendjéhez nem ragaszkodik mindenütt, sőt néhol nem a latin versek, hanem a képhez írt bibliai hely nyomán halad. Az írás évét (1560) magamegmondja műve végén. Életéről nin-

csenek adataink, nevét a versek fejeibe is befoglalta: Georgius litteratus Pesti. Protestáns pap vagy tanító lehetett. Bornemisza átírt szövege újabban a Régi M. Költők Tára VII. kötetében jelent meg.

A XVII. század magyar irodalmában a haláltáncot egy névtelen szerző „Comico-tragédia” (1646) című moralitása képviseli, melyben a Halál a gazdagot, a lator katonát s a kegyetlen tisztartót viszi el s a darab a bevezetésnek vagy prologusnak tekinthető Virtus-Voluptus-felvonással és epilógussal sejteti, milyen lehetett a régi haláltánc-dráma.

Közelebb áll későbbi kora dacára a középkori „Vado mori”-hoz és a Pesti művész Udvarhelyi Szeles János székelyudvarhelyi nótáriusnak 1794 körül készült és a kolozsvári kath. lyceum könyvtárában kéziratban őrzött³⁾ verse, melynek címe: „AZ HALÁLNAK Minden halandó rendekhez, és minden halálra menő rendeknek végső szavai”, melyet a Halál szava oszt szakszokra s melyben minden halálra menő „Halni mégyek” szóval kezdi és fejezi be mondókáját. A Halál beszédével kezdődik: „Jőjjetek mind halni a’kik eredteték Ádámtól, ’s világra tölle születteték, nints semmi mod bené hogy menékedjete, meg kell annak lenni mind halni jőjjetek”. A „Papi rend” nyitja meg a sort a Halál bemutatásával: Első rendet szabom a’

4. ábra. (Holbein)

papi Tiszteknék s utánnok szolgáló bélső személyeknek, Cánon erejével nagy mentséguéknék de én erőm ellen fegyvertelenéknék. Pápa. Halni mégyek: Roma butszuál pápától mert meg fosztotta azt az halál koltsától. Cordinál. Halni mégyek: semmit veres bársonyommal nem gondol az halál ’s rojtos kalapommal. Püspök. Halni mégyek: másnak aranyos páltzámot hagyom szkofiumos két águ kutszmámot. És ugyanilyen versekben búcsúzik az Esperes, Pap, Diaconus, Sub Diaconus, Plebános, Predikátor, Barát, Remete, Apátza, Cántor, „Papirend” közönségesen. Azután a Halál az „Uralkodórend”-et vezeti elő, a császárral kezdve: (Halni mégyek: leg főbb a világon voltam, De nagyobb az halál magamon tanoltam) s folytatva a királlyal, királynéval, aztán Uralkodórend közönségesen, urirend, Halál, Viczé király, groff, báró, ur, uriasszony, nemes ember, törvény praeses, assessor, urirend közönségesen, táborirend, Halál, generális, kapitány, városirend, Halál, bíró, tanácsur, notarius, praeceptor, vásár bíró, peres, prokátor, város szolgája stb., nyomorékrend, Halál, száraz betegséges, vízkórságos stb., lakodalmi rend, Halál, násznagy, nyoszolyóasszony, örömatya, örömanya, vőlegény, meny-asszony, vő féj, hegedűs, tántzoló, konyha mester, szakács, mosogató asszony, lakodalmi rend közönségesen, vallás rend, Halál, keresztény, zsidó, török, köz vallású, bálványozó, istentelen, káromkodó, val-

³⁾ A kézirat rövid ismertetése Lukinics Imrétől az Erdélyi Muzeum 1903. évfolyamában 15—27. l.

lás rend közönségesen, házasság rend, Halál, jó házasságok, férfii, (így!) asszony stb. házasság rend közönségesen, mindenféle rend, Halál, szántó vető, kaszás, gazdag, szegény stb., POETA, Halál, Poeta, Halál, Poeta, Halál, Poeta, az egész emberi nemzet. Ezeknek a verseknek nincsen költői becsük, inkább curiositásszámba mennek: ami a középkorban helyénvaló volt, a tizenharmadik

5. ábra. (Wagner)

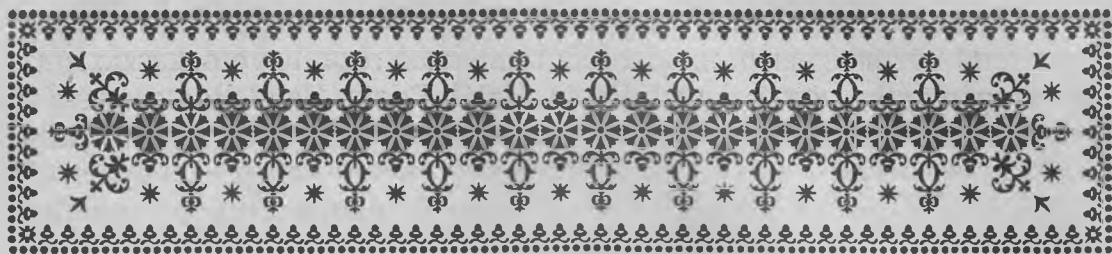
században korszerűtlen s valóban a keret túlságos kibővítése igazolja, hogy a fenségestől csak egy lépés a nevetséges.

A XIX. századi költőink közül főleg Vörösmarty képzeletét foglalkoztatta a halál. Az „Az özvegy“ c. költeményében a násznéphez köszönt be a vőlegényért és menyasszonyért; a „Déli-sziget“ c. epikus töredékben Hadadúrral és Szűdelivel harcban mutatja be. („Pisla világ bolygott szeme mély üregében, erőtlenség Csontai zörögtek lélekborzasztva, hamozdult, sgyászos enyészet volt vállára kerítve palástul“) Főalak lett volna a Halál az „Az örök zsidó“ c. drámában és vígjátékban, de Vörösmarty csak épen a tervet hagyta reánk s eszerint a vígjáték némiképp, legalább egy részletében a Déli-szigetre emlékeztetett volna. Ismeretes, hogy Madách szellemét is élénken foglalkoztatta a halál költészete s szinte hiányos lenne Az ember tragédiája, ha helyet nem juttat abban a haláltáncnak (XI. szín); még a borzalmast is kedvessé tudja varázsolni Mikszáth haláltáncában. De nem akarjuk itt az összes magyar haláltáncokat felsorolni⁴⁾, még csak azt említjük meg, hogy mint egy megrázó élettragédia bús elősejtelve hangzik felénk Péterfy Jenő komor megállapítása: „Holbein „Todtentanz“-jából hiányzik azon jelenet, midőn a halál a még élő emberben tombol, midőn kivájja agyát, kiszakítja lelkét s a mozgó hústömbből gúnynyal mered a nyüzsgő emberek felé.“

Dézi Lajos.

⁴⁾ A haláltáncra von. sok becses adat van Elek Oszkárnak az Athenaeumban (Akad.) megjelent nagyobb tanulmányában. Wagner kiadásából egy képet közöl az „Iparművészet könyve“ is.

LÁTOGATÁS GRÓF APPONYI SÁNDORNÁL

KESZTHELYI helikoni ünnepélyek alkalmával oly szerencsések voltunk, hogy láthattuk hazánk leghíresebb magánkönyvtárát: a herceg Festetics-könyvtárát, melynek kincseit, többek közt a Kinizsi Pálné, Magyar Benigna számára 1494-ben készült, mesterien illusztrált zsolosmáskönyvet, a valamikor a Batthyány-könyvtár tulajdonában volt Keszthelyi Kódexet és unikum régi magyar nyomtatványait bibliografiai leírásból addig is ismertük.

Még ennél is jobban óhajtottuk látni a gróf Apponyi Sándor lengyeli könyvtárát, mivel ennek nevezetes darabjait két kötetes nagy katalogusából már régóta ismertük. De meg más az, ha valaki örököl egy könyvtárát s azt mint egyéb kincseit megmutatja látogatóinak, vagy pedig tizennégy éves gyermekfővel felteszi magában, hogy régi könyveket gyűjt s több mint félszázad alatt nagy tudománnyal és szakértelemmel maga teremt egy nagy könyvtárát.

Majd minden könyvnek megvan a maga története s a bibliofilnek nincs érdekesebb dolog a világon, mint a gyűjtő szájából hallani, hogy erre hogyan akadt Londonban, a másakra Párizsban a Szajnaparti ódondásznál, a harmadikra Rómában; ezt cserélte, azt ajándékba kapta; milyen nagy volt az öröme, midőn kiderítette, hogy az egy pár shillingen vásárolt példány unikum, vagy rendkívül ritka, amit Dibdin is mint kuriozitást írt le Spencer-katalogusában stb. Olyan ez, mint mikor a vérbeli vadász magyarázza agancsgyűjteménye bemutatásakor, hogy ezt a szarvast vagy őzbakot hogyan ejtette el hajtóvadászaton a walesi herceg társaságában, azt a másik nyolcast lesből, a harmadikat kopóvadászaton. Külön története van minden agancsnak s a lelkes vadász minden elbeszélésakor újra átéli vadászkalandját, vagy mikor a herceg bemutatta versenyistállóját s mindenik lovának elmondta pedigreejét s ékesszólóvá lett, mikor elbeszélte győzelmeit.

Nekem mindennél érdekesebb, tanulságosabb egy lelkes bibliofil elbeszélése, aminthogy valamennyi szenvedély közt a könyvgyűjtést tartom a legnemesebb szenvedélynek. Sokat ismertem a régi magyar bibliofilek közül.

Deák-koromban mint könyvtárnokinas hordtam Debrecenben az oda is el-
látogató Szabó Károly keze alá a felveendő régi magyar könyveket. Máig
is előttem van a villogó szemű lelkes öreg képe, amikor elmesélte, hogy egy
barátklastromban nem adták oda neki a régi magyar nyomtatványokat, mert
el voltak zárva egy ládába s mikor erre azt mondta, hogy hát nyissák ki a
ládát, azt felelték: „Nem lehet ám, mert Rómában a kulcsa!”

Ugyancsak Debrecenben sokat hallgattam a beszédes Széll Farkas táb-
labíró bibliofil oktatásait, s később Pesten majd minden héten találkoztam
Ráth Györggyel, Ágoston Józseffel, Baróti Lajossal, a szelídlelkű Todorosz-
kuval stb. A könyvgyűjtők úgy ismerik egymást, mint a törzslumpok, abban
is hasonlítanak, hogy szívesebben járnak zugkocsmákba, illetőleg zuga-
tiquariusokhoz, mint a fényes könyvesboltokba. Gróf Apponyi Sándor se kivé-
tel, csakhogy ő a párizsi, londoni, római zugboltokat bújta ilyen szorgalmasan.

Mikor az Apponyi Sándor nevét először hallottam, akkor már általánosan
elismerték a magyar bibliofilek fejedelmének s ezt az első helyet máig meg-
tartotta. Már 1868-ban Toldy az Apponyitól felfedezett Sztárai-komédiáról
„Az igaz papság tiköre“-ről értekezve nagy lelkesedéssel emlékezett meg
nemzeti irodalmunk és könyvészetünk művelt, rokonszeves, egyszersmind
nagykészültségű, sőt szellemes barátjáról.

Apponyi gyűjtésének virágkora a hatvanas évekre esik. Apja Rudolf, párizsi,
majd londoni nagykövet volt, fia követségi titkár volt mellette s hívatásán
kívül elég ideje maradt, hogy nemes szenvedélyének hódoljon. Ez a kül-
földi tartózkodás szabta meg gyűjtése irányát is t. i. külföldön elsősorban
magyar vonatkozású műveket lehetett gyűjteni, vagyis olyan műveket, me-
lyeket idegen szerzők írtak Magyarországról. Legtöbb bibliofilünk pl. Ráth
György gyűjtésének ez csak mellékága volt, nála ez volt a fő s messze el-
hagyta versenytársait.

Atyja halála után hazatért Magyarországra s tolnamegyei lengyeli kas-
télyából dunántúli Athenást csinált. A külföldi antiquariusok már annyira
ismerték, hogy ide is utánaküldözgették ajánlataikat. Egy könyvgyűjtőnk-
nél sem láttam olyan nagy halmazát az antiquárkatalogusoknak, mint nála. De
Lengyel nemcsak erről vált híressé. Magyarországnak majd minden része
történeti nevezetességű hely, csak fel kell kutatni. Az ő lelkes buzdítására
és az ő támogatásával fogott Wossinszky Mór a lengyeli őskori telep feltá-
rásához s a millenniumkor Wossinszkyval együtt az egész praehistorikus
gyűjteményt Tolna vármegyének ajándékozta.

Apponyi nem az a gyűjtő, aki a könyvet csak ritkaságáért szereti, hanem
tudós, aki át is bűvárolja a gyűjtött könyveket. A véka alá sem akarja rej-
teni a világot: így jelent meg 1900—2-ben „*Hungarica*“ című két kötetes
nagy műve magyar és a külföld számára külön német kiadásban is. Saját
költségén, forgalomba se hozva, kevés számú példányban (a bibliofil így tör
ki belőle), ajándékba küldte meg a könyvtáraknak s azoknak, akikről gon-
dolta, hogy érdeklődnek iránta vagy haszonnal forgathatják.

Nem katalogus ez, hanem magyar művelődéstörténeti okmánytár: min-

den művet elolvas, leírja és közli belőle, vagy előszavából vagy ajánlásából azt, ami a magyar történelemhez, irodalmi- vagy művelődéstörténetéhez adalékul szolgálhat. Kimeríthetetlen kincses bánya ez, melyben minden tudományos kutató addig észre nem vett vagy nem ismert vagy hozzáférhetetlen becses anyagot talál. Nem csoda, ha a vendégszerető főúr vendékönyvében lapozva a Borghese-rokonságon kívül (Apponyi nőtestvérét egy Borghese herceg vette feleségül) leggyakrabban tudósaink neveivel találkozunk benne. Ábel kutatásainak emlékét a főúr egyik öse Ísota Nogarola híres humanista író és nővérei összes műveinek gyönyörű bibliofil kiadása (Bécs 1886) őrzi, melyhez a gyűjtés munkájának nagyobb részét is Apponyi végezte el. Hegedüs István többszöri látogatásának emléke Apponyi Balázs zsoldárainak (1627) méltatása s nincs könyvtár, ahol a magyarországi humanizmus történetére nézve, melyen ez az érdemes tudósunk dolgozik, ilyen gazdag anyag volna együtt.

A fentemlített páratlan — Dibdin műveire emlékeztető — katalogus óta folyton készülődtünk e könyvtár kincseinek megtekintésére. Végre a vendégszerető főúr hívásának és kedves unszolásának engedve, mikor még azt is izente, hogy Balassára vonatkozólag is kerül nála valami — az elmúlt ősszel sikerült a vendégszerető lengyeli kastélyba ellátogatnunk.

Lengyel község tőszomszédságában fekszik az impozáns külsejű kastély, melynek ablakából festői kilátás nyílik a Mecsek hegységre. A könyvtár az emeleten van s már a hozzávezető ritka metszetekkel borított folyosó felkelti érdeklődésünket és várakozásunkat.

Gróf Apponyi Sándornak két könyvtára van, két különálló nagy teremben elhelyezve. Az egyik *modern könyvtár* angol, francia, olasz és német klaszszikusok, útleírások, földrajzi, történeti művek, emlékiratok, művelődéstörténeti nagy díszművek és folyóiratok válogatott gyűjteménye. Több ezer kötet, remek amateur-kötésekben. A terembe belépéskor először a könyvtári téka tetején elhelyezett nyolc remek váza vonja magára figyelmünket, melyet Capua mellett ástak ki s amelynek mitológiai ábrázolásairól a grófné elbeszélése szerint Pulszky Ferenc egész előadást tartott. Ugyanítt van a gazdag, többezer darabból álló metszet-gyűjtemény, csaknem kizárólag magyar történeti arcképekkel, régi magyar városok, várak, várostromok rajzaival! Ezt kiegészíti a régi magyar térképgyűjtemény, melynek bemutatásakor a gróf élvezetesen magyarázta el, hogy a legkorábbi metszet PUSZTA feliratából az értelmetlen másoló hogyan csinált Erdélyben egy új országrészt. A néhai Magyar Történeti Életrajzok szerkesztőjének fáj a szíve e gazdag illusztrációs anyag láttára.

Egy másik terem a *ritkaságok könyvesháza*. Ezen kívül még több szobában van egy-egy szekrény tele könyvvel, melyeket collectio affectionis-nak nevezhetnénk, t. i. a gróf valamelyik ösére (pl. Ísota Nogarolára) vagy családjára vagy önmagára vonatkozó gyűjtemények.

Minket természetesen a ritkaságok érdekelték különösebben és vonzottak első sorban. A könyvtárterem berendezése a tulajdonos terve szerint készült

s két részből áll: a ritka nyomtatványokból s az azokra vonatkozó művekből és bibliografiai apparatusból. Ez utóbbi egy bibliofil kézikönyvtár mintájául szolgálhat. Hain, Panzer, Copinger, Graesse, Brunet, Dibdin stb. művein kívül különösen a nagy gonddal és szakavatottsággal összegyűjtött nyomdatörténeti monográfiákat böngésztük nagy gyönyörűséggel. Nem egy-kettő van ezek között olyan, hogy hiába keressük a budapesti könyvtárakban.

A ritkaságok gyűjteményéről nehéz rövidesen tájékoztatni. Oly sok érdekes mű van itt együtt, hogy szinte lehetetlen kiválogatni közülök egyeseket.

Fentebb már említettük, hogy magyarországi, ill. Magyarországon megfordult vagy tudósainkkal irodalmi kapcsolatban levő humanisták műveinek ebben a könyvtárban van a legszebb gyűjteménye. A XVI. századból különösen nagy kedvvel és szeretettel gyűjtögette a gróf a Zsámboki (Sambucus) műveit és kiadványait. A részben Plantin világhírű nyomdájából kikerült kiadványok méltán csábítják gyűjtésre a bibliofil. Úgy látszik, hogy a vele egyébként is mindenben együttérző, gondolatait szinte elleső neje megsejtette a gróf Zsámboki-rajongását s egy napon Zsámboki tőle festett arcképével lepte meg. Zsámbokinak egyébként több arcképe maradt fenn, sőt olyan is van, melyen kedvenc kutyája is vele van; jóízűen beszélte el erről a gróf, hogy a metszeten a kutya neve („Bombo“) is rajta van s ezt egy túlbuzgó leíró a metsző nevének nézte s csudálkozott rajta, hogy Bombo nevű metszőről nem emlékeznek meg a metszetskatalogusok. Nagybüszkén mutatott egy Zsámboki lakodalmára írt üdvözlő verset, s nem akarta elhinni, mikor mondtam, hogy címről már korábban is ismertük az egyébként nagyon ritka és becses nyomtatványt (Századok 1899).

Nagy gyönyörűséggel mutogatta a gyönyörű nyomtatású, eredeti vagy újabb francia maroquin kötésű remek példányokat.

A könyvtár kötéseit közt sok az egykorú kötés. Ilyen az 1490-ben Nürnbergben gót betűkkel, hasábosan feketével és vörössel nyomtatott „Missale Strigoniense“ széles margójú remek példánya, fatáblába kötve disznóbőrháttal, rézsarkokkal és kapcsokkal. Egy szintén eredeti vastag barna bőrkötésre is felhívta a gróf a figyelmemet, melynek külső tábláján B. B. monogram van. Mivel a könyvbe egykori tulajdonosa, Batthyány Boldizsárnak a neve is be van írva, helyesnek kell tartani a gróf feltevését, hogy valamikor a Batthyány könyvtárában volt. Tudjuk, hogy a XVI. század nagy tudománypártoló főura szenvedélyes könyvgyűjtő volt s könyvtárának töredéke, reformátorok művei, a németújvári ferencrendi zárdában maradt fenn. A Zsámboki-féle Plautus (1566. Antwerpen) gyönyörű nyomású, szép példánya dús aranyozású barna bőrkötésbe van kötve, az egyik oldalon „Patriae et amicis“ (szebb felirat mint a Grolieré: „Grolieri et amicorum“), a másik oldalon „1568“ évszámmal.

A Plantin-féle Eunapius barna velencei kötésbe van kötve, tizenhatodik századi török mintájú gazdag aranyozással. Egy másik préselt disznóbőrös Lucianus-kiadás hátlapján ott van az 1575. év. E remek példányok összegyűjtése végtelen sok utánjárást és fáradságot kívánt, de szerencséje is nagy

volt a gyűjtőnek, hogy kedvelt XVI. századi humanistájának ennyi művét, amennyi talán csak a Plantin-Museumban van így összegyűjtve, ilyen példányokban szerezhette meg. Vagy talán a remek kiadványok terelték figyelmét és érdeklődését Zsámbokira? Ki tudná megmondani? Többször előfordul, hogy akkor kezdünk érdeklődni egy író iránt, amikor műveinek ritka példányai kerülnek birtokunkba. Gyönyörű a minden könyvtárból jól ismert Fumée-féle „*Historie des troubles de Hongrie*“ párizsi 1594-iki kiadása pergamentkötésben 1595. évszámmal, mindkét oldalán címerrel: a címerkép három vadászkürt, sisak: sisakdíszül 3 structoll, G. G. monogrammal. Egy másik mű (Manutius: *Transsilvaniae descriptio*. Róma 1596.) a kötés táblája közepén és négy sarkán a Buoncompagni-sárkánnyal (címerrel) van díszítve s mivel Buoncompagni Jakabnak van ajánlva, tehát a tulajdonos gróf helyes következtetése szerint dedikációs példány lehetett. Ilyen lehetett Busbek műveinek leydeni Elzevier-kiadása olasz maroquin-kötésben, super-librisül a Pecci címert alkalmazva. De ki győzné a sok szép eredeti kötést felsorolni?

Az Apponyi-könyvtár másik érdekes csoportja a nem eredeti, hanem későbbi korú amateur-kötések, ahol az amateur-tulajdonos vagy a bekötéssel megbízott művész saját ízlését juttatja kifejezésre. Ilyen egy Zsámboki-kiadás Bezerian-féle kötése, mely Yemeni lyoni könyvtárából került a gróf tulajdonába. Korábbi tulajdonosai közt van Viollet-le-Duc, az iparművészettel foglalkozók előtt jól ismert író neve is. Egy másik vörös maroquin-, Bezerian-kötés Hamilton herceg könyvtárából került Brunet könyvtárába, kinek neve benne is van a könyvben s innen a grófhhoz mint méltó utódhoz. Ez a Le laboureur híres útleírása (Paris 1647.), melyben az esemény után két évvel (1646.) tudósít Vesselényi és Széchy Mária szerelméről. A könyvtártulajdonos ezt bőven és érdekesen ismerteti katalógusában s ugyanott azt is elmondja, hogy a hatvanas években Twickenhamban Aumale herceg könyvtárában minő áhítattal szemlélt egy példányt, melyet a herceg a Hoym-könyvtárból szerzett. Ilyen Manutius Pál egy 1585-ben Bolognában Aldus műhelyében nyomtatott művének egy kék maroquin-kötésbe kötött remek példánya, mely eredetileg a Syston Park könyvtaré volt. A Bongarsius ismeretes magyar történeti forrásgyűjteményét is kevés gyűjtő értékelte annyira, mint a gróf példányának korábbi tulajdonosa, aki azt rendkívül szép maroquin-kötésbe köttette. Rám ez az újság ingerével hatott, annyira megszoktam már a különböző könyvtárakban Bongarsius, Schwandtner, Pray stb. műveinek nehézkes disznóbőrkötéseit. Különösen gyönyörű bőrkötésbe köttette a gróf az apai ősére Ísota Nogarolára vonatkozó műveket, ezek azonban nem itt vannak elhelyezve, hanem az egyik szalon díszes szekrénykéjében.

A kötések harmadik érdekes csoportja az, melyet a mostani tulajdonos által köttetett művek alkotnak. A gróf gyűjtésének virágkora a párizsi és londoni tartózkodására esik s ez magyarázza meg, hogy a gyönyörű barna és vörös maroquin-kötések, ízléses aranyozással külföldi, főleg párizsi és londoni iparművészek munkái. Vannak itt kötések a híres francia könyvkötőtől *Capetól* (Turóczi brünni kiadása), *Trautz-Bauzonnetől* (Werböczy: Tripart.

SÁMBOKI (SAMBUCUS) JÁNOS

(1531—1584.)

ORVOS ÉS TÖRTÉNETÍRÓ

1517; Der Hungern Chronica. Augspurg 1536.) az angol *F. Bedfordtól* (Echius Valentinus: Dialogus 1520. Historia di Zighet. Venezia 1570.) Annak, aki az Apponyi-könyvtár gyönyörű kötését nem láthatja, eláruljuk, hogy az Akadémia könyvtárában lévő Sztáray-féle Comoedia (1559.) kötése is ilyen, t. i. előbb ez is a grófé volt s ő köttette be ilyen remek kötésbe.

Úgy vettem észre, hogy a régi könyvek körülvágásának s túlságos kitisztításának a gróf nem barátja. Természetesen egyik-másik munka olyan tönkrement állapotba került hozzá, mint a „Lege[n]de sanctorum regni Hungarie“ egy nyomtatási hely és év nélkül megjelent ritka kiadása, hogy azt úgy nem helyezhette el könyvtárába s a teljesen szúette példányt Párizsban Vignával restauráltatta. Örömmel szemléli az ember e ritka művek ilyen ízlésesen felöltöztetett nagy tömegét. Szinte mosolyognak a bibliofilra. Az írók és kiadók rendesen lenge öltözetben bocsátják világgá szülőtteiket; ide s tova hányódnak, vetődnek, raktárakban, piszkos boltokban, elrongyolódva és beszenyezves csak kevésnek jut az a szerencse, hogy ilyen Maecenas fogadja örökbe s aztán belső értékéhez méltó díszes „zubbonköntöskébe“ öltöztesse!

Arra a kérdésre, hogy micsoda gyűjteményekből került össze ez a rendkívül értékes és válogatott anyag: részben már a gyűjtés helye és módja megadja a választ, t. i. a gyűjtő az ötvenes és hatvanas években Angliában és Franciaországban tartózkodott és az ez időtájt dobra került híres gyűjteményekből tetszése szerint válogathatott. Pl. gyűjteménye tekintélyes része a Sunderland-féle könyvtárból való. Innen szerezte meg Aeneas Silvius, Ianus Panonius, Martinus Thyrnavinus, Reychersdorff, Gabelmann, Reusner stb. műveit. Több becses ritkaság a Lord Hopetoun, Miss Richardson, Carrer-, Syston Park-könyvtárból. Innen szerezte Aeneas Silviusnak egy év nélküli, Brunet szerint 1470. körül Kölnben nyomtatott művét, melyről Apponyi azt hiszi, hogy a legrégebb nyomdai termék, melyben egy darab magyar történelem található. Továbbá a Maglione-, Archinto-, Manzoni-, Heber-, Borghese-, Ruggieri-könyvtárból. Ez utóbbi gyűjteményből való az I. Ferdinánd koronázásáról szóló egykorú francia tudósítás; több van a Mircse János könyvtárából, kinek könyvtárát később a budapesti egyetem könyvtára szerezte meg, de korábban (1878.) maga is adogatott el belőle.

A törökökre vonatkozó röpíratok, egykorú újságlapok és művek jó részét a híres bécsi germanista, az udvari könyvtár aligazgatója Karajan gyűjteménye árverésén szerezte meg, egy némelyiket az akkori árakhoz képest elég drágán, pl. az 1529-iki Warhaftige Neue Zeitungot 60 frt 50 krajcáért; az innen került művek értékét az is emeli, hogy némelyikben Karajannak jegyzetei vannak a névtelenül megjelent mű gyanítható szerzőjéről stb. Nagy István septemvirnek külföldre List és Franckehez került könyvtárából is vásárolt, amely rendkívül értékes gyűjteményből több becses unikum hungarikum a British Museumba került. Természetesen Apponyi nem ragaszkodott szorosan azon elvéhez, hogy csak külföldinek Magyarországra vonatkozó művét szerezze meg, hanem megvásárolta, ha ráakadt, magyar szerzőknek

külföldön nyomtatott ritka műveit is, amint ez kiadott katalogusából is látható. A gróf Apponyi Antal könyvtára ritkaságainak eladásakor szintén sok érdekes és értékes művet vásárolt a gróf s boszankodva beszélte el, hogy milyen olcsón adták el Ptolemaeus „Cosmographiá”-jának kézíratos latin fordítását, mely mellett huszonhét megbecsülhetetlen értékű térkép is volt. Az Apponyi-könyvtárból vásárolt könyvek közül némelyik mint pl. a konstanci zsinatról szóló, az 1536. év végén kiadott német mű bibliofil-csemege t. i. préselt borjúbőr tábláján a „Dorothee: Dvcis Borussie” felirat mutatja, hogy Albert porosz herceg nejéé volt valamikor; a Vivaldus-féle „Opus regalé”-nak angol vörös maroquinba-kötött példányát gr. Apponyi Antal a McCarthy-féle árverésen vette s hozzá méltó ivadéka, akiben a bibliofilia, úgy látszik, öröklött családi vonás, az Apponyi-féle londoni árverésen szerezte vissza. Mennyit vándorolt e könyv! Valóban habent sua fata libelli!

Némelyik könyvnek a nevezetes tulajdonos bejegyzései adnak nagyobb értéket. Így pl. Szegedi Kis Istvánnak a pápákról írt, a külföldön annyiszor kiadott „Speculum pontificum” c. művében Nodier Károlynak, a jól ismert francia bibliofilnek érdekes kritikája olvasható, amit Apponyi közöl is katalogusában.

Az Apponyi-könyvtárnak egyik érdekessége, hogy több darabja hajdanában világhírű bibliofilé volt, mint a már említett Firmin-Didoté, Rive abbéé, Peignoté, Bruneté stb. Ursinus Velius egy oratiójának bási 1528-iki kiadását mostani tulajdonosa egy colligatummal 100 frankon szerezte meg Brunet könyvtára elárverezésekor.

A könyv-gyűjtőben is van szentimentalizmus. Ilyen érzelem vett erőt a grófnak, mikor elbeszélte, hogy Kálnoki Gusztávval a híres diplomatával együtt szolgált a londoni követségen és együtt járták sorra az antiquariussokat, — nem voltak vetélytársak, mert Kálnoki más irányú gyűjtő volt, francia klasszikusok eredeti kiadásait, Elzeviereket, XVIII. századi illusztrált műveket gyűjtött s végül a hetvenes évek elején Párisban az ő gyűjteménye is dobra került s a gróf abból is vásárolt. . . .

Feltűnő, hogy a páratlan gyűjtő könyveit se exlibris-szel nem díszítette, se könyvtári bélyegzővel, se autogrammjával el nem látta. Ennek rendkívüli szerénysége az oka: nem akarta nevét ilyen módon is megörökíteni, noha azon lelkes kegyelet után, mellyel az előbbi hírneves tulajdonosok neveit katalogusában emlegeti, joggal elvártnók ezt tőle. Úgy tudjuk, hogy a család egy lelkes barátjának volt is egy exlibris-terve, de talán a gróf előtt elő se hozakodott vele.

Mikor a ritkaságok könyvesboltjába először léptem be a gróf egy kis negyedrért egész bőrkötésű munkát nyomott a kezembe, hogy ismerem-e? Képzhetni örömet és meglepetésemet, midőn kinyitottam s a Balassa testvérek halálára írt latin költemények 1595-iki bártfai kiadását pillantottam meg. E példány létezéséről senki se tudott eddig, csak egy csonka kézirati másolatát közölte dr. Gragger Róbert berlini egyetemi tanár honfitársunk a Zay-ugróci könyvtárból s nem is hittük, hogy valaha egy ilyen szép nyom-

tatott példány még előkerülhet belőle. Menten ki is adtam a Balassa munkái függelékében. Balassáról még más érdekesebb adatot is találtam a gazdag könyvtárban, többek közt egy érdekes metszetet Esztergom 1594-iki ostromáról, melyben Balassa elesett, a Gerlach-féle Ungnad-krónikát, melyben Losonczi Anna sógorának Ungnad Dávidnak két arcképe is van, egy német Eurialus-átdolgozást stb. Kéziratot csak egyet láttam, de ez valóban becses, t. i. a Gregoriánczy-, Mérey-féle Quadripartitum opus vaskos kéziratát, de sajnálatomra nem volt időm, hogy összeveessem a Novoszel-féle kiadással.

Meg se kísérelhetem a könyvtár kincseinek ismertetését, csak megemlítem, hogy különösen gazdag az újságot pótló egykorú hadi tudósításokban, röpiratokban. Azt se hallgathatom el, hogy az 1900—2-ben kiadott nagy katalógus az 1470—1720-ig terjedő időszakból 1538 művet ismertet, (lásd ismertetésünket róla az Irodalomtört. Közl. 1901. és 1904. évi folyamában), *legalább ennyi az ezóta lefolyt 20 esztendő újabb gyűjtése*, legalább két, az eddigihez hasonló, kötet anyaga, *melynek vastag kártya-papír lapokra írt katalógusát is csaknem teljesen elkészítette a fáradhatatlan gyűjtő*: váltig ajánlottam is, hogy haladéktalanul kezdje meg a kinyomatását. A sárga tokok gazdag anyagát cédulánként átnéztem s mondhatom, sok érdekes meglepetéssel fog szolgálni bibliofiljainknak.

A könyvtár egyébként nem volt szorosan a katalógus sorrendje szerint felállítva, de azért ha valamely művet látni óhajtottam, katalógus vagy könyvtári szám segítségével nélkül rögtön maga a gróf előkereste s kezembe adta s elámultam, mikor láttam, hogy 80 éves kora dacára milyen fürgén ment fel és le a magas könyvtári létrán. Mert mint minden bibliofil és könyvtárnok, ő se szereti, ha idegen kéz nyul a könyvestékához.

Ezek után talán felesleges is külön felemlítenem, hogy kedves házi gazdám teljes szellemi és testirugékonyságát és frissességét megőrizte. Emlékezőtehetsége meg egyenesen bámulatba ejtő. Többek közt arról beszélve, hogy a bibliomania terén mily nagy szerepe van a véletlennek, felemlítettem, hogy egyszer érettségi kormány-képviselő koromban egy vidéki gimnázium könyvtárát meglátogatva, az első könyv, melyet csak úgy véletlenül a sorból kihúзва megnéztem, a Spira Ferenc áttéréséről írt régi hosszú versezetnek latin forrása volt, melyet a magyar vers kiadója, Szilády hasztalanul keresett s kénytelen volt az összehasonlításban Vergerius Pál életrajzának idézeteivel megelégedni. Alig végeztem el a mondókámat, a gróf egy könyvszekrényéhez lépett s kiveszi abból Sixt Vergerius életrajzát, tehát ugyanazt, amelyiket Szilády használt. A beszélgetés folyamán oly biztosan beszélt lap- és évszámokról, mint aki teljesen otthonos e téren, én csak gyönyörködve és ámulva hallgattam. Egyébként is nagyon kedves és szellemes társalgó, előadása tele szófordulatokkal, anekdotákkal, érdemes lett volna leírni, amit elmondott Disraeliről, III. Napoleonról, az egyiptomi alkirályról stb. mind saját élményei alapján.

Mindenben méltó társa neje szül. Esterházy Alexandra grófnő, egy végtelen kedves és elragadó nyájasságú úrnő, kinek társaságában eszembe ju-

tott, mint egykor báró Jósika Sámuelnél, az „Abafi“ leírása a soha nem vénülő magyar nagyasszonyokról. Ott időzésem alatt a család vendége volt Knezevics orosz menekült herceg, Krim elűzött kormányzója, a cár egykori szárnysegéde bájos fiatal nejével és fiával. Ilyen társaság szemmelláthatólag felvillanyozta az egykori diplomatát s az se zavarta, hogy staffageul ott volt a szerény bibliográfus is . . .

A grófnőnek szép kis műterme is van, szépen fest és rajzol s különösen sikerült az a képe, mely férjét könyvei közt mutatja be s hosszas kérésemre megmutatta férjével tett északi tengeri útazása vázlatkönyvét, melynek képeit lendületes és költői napló kíséri. A kegyelmes asszony (férje t. i. v. b. t. t. és királyi főlovászmester) a szépirodalom terén is kísérletet tett, de nem a nyilvánosság számára. Egy unszolásomra felolvasott kedves rajza nemcsak költői lelketéről, hanem nemesen érző finom kedélyről és emberszeretetről tanuskodik.

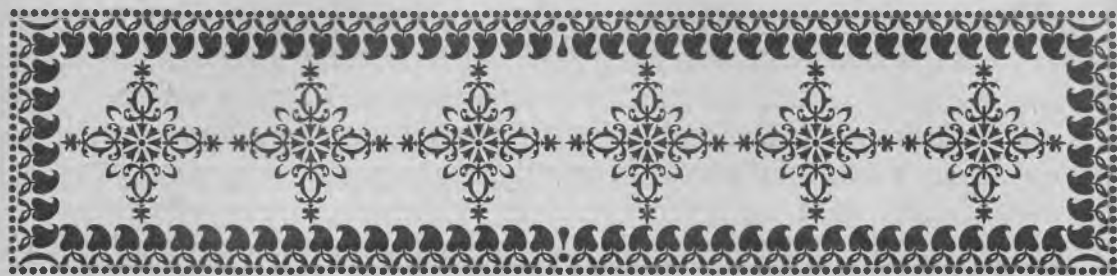
A grófnő kedves szeretetreméltósággal kijelentette, hogy addig el nem bocsátanak, míg nem láttam a család szemefényét, a szintén a kastélyban lakó gróf Apponyi László kisleányát. Egy délelőtt aztán csakugyan be is toppan a kis angyal az öreg foliánsok közé e szavakkal: „I speak english“, „Je parle francais“, „Ich spreche deutsch“. A bájos kis apróság tünemény-szerű megjelenésétől elbűvölve, hirtelen azt se tudtam, mit kérdezzek tőle? Kedves elfogódottsága mindjárt feloldódott, mihelyt a grófné szólott egy pár szót hozzá és felelt és csevegett, mint egy kis pacsirta. Míg azon tünődtem, mennyivel szebben zeng és dallamosabban cseng csacska gyermeki ajkon az ékes magyar szózat, már el is tűnt előlem s az udvarról hangzott fel vídám kacagása.

De már rég lejárt a látogatásra kiszabott időm. Egy napra terveztem és csaknem egy hét lett belőle. De mikor annyira lebilincseli az embert ennyi kincs, egy rajongó bibliofil álmának megvalósulása és az összhangzatos élet látásának gyönyörűsége!

Nehéz szívvel, azzal a sóhajtással vettem búcsút vendégszerető házigazdámtól, miért nincsen Lengyel közelebb Budapesthez vagy Szegedhez!

Dézi Lajos.

A „DEBRECENI“ KÖTÉS

FÖLDRAJZÍRÓK Amerika belső területeiről említenek olyan folyókat, amelyek dús forrásokból táplálva, mértföldeken át nagy tömeg vizet hömpölyögtetnek és ellátják éltető nedvességgel a környező vidéket, amíg folyásukbankietlen pusztára nem érnek, ahol vizük mindjobban elapad s végre is eltűnik, beszivárog a sívó homokba, anélkül, hogy a dús vízér folytatását valahol meg lehetne találni.

A magyar életnek sok ilyen eltűnő folyója volt. Politikában, művészetben, iparban hányszor indult meg erős sodrú áramlat, meglepő sikerű akció, hányszor törtek elő a magyar intellektus dús forrásai, hogy hatalmas folyamra egyesüljenek. De ezek majd mindig hirtelen s váratlanul elapadtak; az energia elfogyott, a tápot adó elmék eltűntek, az eredményeket elnyelte a feledés fővénye. Szokás a hibát fajtánkban keresni, amelynek keleti csirákkal terhes vére nagy fellobbanásokra alkalmas, viszont lángja hirtelen lelohad, gyorsan lehül. Ebben van is némi igazság. De aki históriánkat ismeri, az bizonyíthatja, hogy a főök nem a folyóban, hanem abban a sivatag homokban rejtett, mely a nekiindult vízeret minduntalan elborította; azokban az elemi szerencsétlenségekben, amelyekből oly bőségben egyetlen nemzetnek sem jutott, mint a miénknek. Egy bizonyos: az egymást követő nemzeti szerencsétlenségek semmiféle nagyobbszabású fellendülését a kulturának megnőni, megerősödni nem engedték.

A magyar mult egy ilyen eltűnő vízeréről fogok megemlékezni. Kicsiny partok voltak csak, de szép, kies, szemet gyönyörködtető. Elapadt, mielőtt megerősödhetett volna. Mégis megérdemli, hogy a feledés porából kiássák. És ki tudja, hátha még egyszer előtör, megindul s néhány lelkes férfiú iparkodásának eredménye gyanánt örömet szerez a szépért lelkesülőeknek, hasznát a hazának.

Debrecen városáról a múlt időket nézve úgy szoktak megemlékezni, mint a fővárosi ember a messze vidékről való atyafiakról. Mindenki elismeri, hogy a régi időben is szorgalmas és vagyont gyűjtő, derék és józan erkölcsű

polgárság lakta, de hogy ebben a városban valami magasabb rendű esztétikai értékek is termettek, vagy hogy ilyenek befogadására a jó debreceniek alkalmasak lettek volna, azt csak kevesen sejtették. Ki tudja már ma, hogy a XVIII. sz. közepe óta ez az óriási falu a finom ízlésű könyv- és régiséggyűjtők egész sorát látta falai között, ki ismeri a régi népművészet ama gyönyörű alkotásait, amelyek a debreceni nép őszerejű ízlésének letagadhatatlan bizonyosságai, a XVII—XVIII. századi ezüstmívesség vagy a hajdani bútorkészítő ipar szép munkáit? S mily kevesen tudnak arról, hogy ez a civis-város a XVIII. században különleges könyvkötő-stilust szerzett magának, amely egy századon át virágzott s remekbe készült kötéseik kényes-ízlésű korunkban is felköltik az érdeklődést.

Ezekről a különleges debreceni kötésekről akarok pár szót mondani abból az alkalomból, hogy felmaradt legszebb példányaik egy sorozatát a debreceni ref. kollégium átengedte a Lantos-részvénytársaság könyv- és műkereskedésének rövid ideig tartó kiállításra, amivel lehetőség nyílt ez érdekes műipari emlékek beható tanulmányozására.

Néhány darab volt már ezekből máskor is közszemlére téve, így az 1882-iki könyvkiállításon, majd az ezredéves kiállítás történelmi csoportjában, de ennyit egyszerre még nem volt módja látni amatőrjeinknek és szakembereinknek. Fel kellett tehát e talán vissza nem térő alkalmat használni, hogy multunk sok tisztázatlan kérdéséből ezzel az egy, bár nem nagy jelentőségű, de érdekes problémával egyszer leszámoljunk.

Az úgynevezett „debreceni kötés“ anyagát tekintve *mindíg* pergamenttel van borítva. Díszítésére nézve azokhoz a kötésfajtákhoz tartozik, amelyeknek mindkét lapját, valamint sima hátát is teljesen beborítja a részben festett alapra alkalmazott, apró vasakkal készült kézi-aranyozás. Az első és hátsó tábla mindenkor teljesen azonos. Metszése aranyozott, rendszerint sima, legfeljebb néhány beütött pontos-vonallal díszített.

E festett pergamentkötések ornamentikájában kevés a változatosság. A táblát aranyvonalú, körökből és egyenes vonalakból alkotott mértani mintájú szalagfonadék szimmetrikusan elhelyezett mezőkre bontja fel, futóminta módjára, vagy ritkábban egy középpont köré csoportosítva. A szalagfonadék a pergament sárgás-fehér színében van hagyva, a közöket lakfestésű, erős tónusú színfoltok, többféle piros, kék, zöld, lila, ritkábban sárga tölti ki, ezeket pedig kézi-aranyozás borítja, oly módon, hogy a mezők egy részében aprólékos rajzú arabeszk, a többiben naturalisztikusan megformált, rendszerint kis vázából kiinduló, virágban végződő leveles ág van alkalmazva.

Eltekintve a használt apró bélyegvasak stílusától, amely a kor szerint változva barokk, rokokó, empire vagy biedermeier, e kötések — bár mind a XVIII. század második és a XIX. század első feléből valók, — egészen véve a XVII. század ízlését tükröztetik vissza. Rajzuk inkább a késő-renaisszánsznak, mint a barokknak, vagy éppen a rokokónak felel meg. Díszítményük kifejezetten síkdíszítmény, szövet-, szőnyeg-, vagy tapéta-minta; egyformán hiányzik belőlük a korai reneszánsz architektónikus vonása, másfelől

a barok kötés keretszerűsége. Habár a debreceni kötés, amint megállapítható, idegenből átültetett palánta, díszítő elemei egytől-egyig megtalálhatók külföldi könyvtáblákon is, egészben mégis meglepően magyaros jellegű, amiben első tényező üde tarkasága s a virágos ornamentális elemek alkalmazmódja.

A magyar könyvkötészet emlékeinek ismerője előtt nem is kérdéses, hogy e kötés-stilus nem nálunk fejlődött ki. A magyar könyvkötészet a XV. században élte virágkorát s ekkor volt minden nyugatitól elütően különleges jellegű, tehát nemzeti. A mohácsi vész után, mint sok más művészeti és ipari ágak ennek is hirtelen vége szakadt. A dúserejű honi folyó elapadt a sívó homokban. Az elkövetkezett két század a harci erények korszaka. Ez időben nálunk a könyv csak közszükségleti, de nem fényűzési tárgy. A kötések ennek megfelelően rendszerint jók, célszerűek, de egyszerűek és dísztelenek. Mintáikat a szomszédos Németországból veszik, azokról a szerény köntösű kötetekről, amelyeket kispénzű diákok, papok, mesterek hoznak onnan haza. Csak a XVII. század végén, a török kiűzése után lendült fel a műipar, vele a könyvkötés mestersége is. Mondani sem kell, hogy kevés benne az önállóság; idegen mintákat utánoz, de mindjobban a honi ízléshez alkalmazkodik. Vagy mondjuk másképp: a magyar compactor azt veszi át a külföldi, első sorban a német és a hollandi könyvtábladíszítésből, ami a magyar gusztusnak megfelel. A dús aranyozást, amely lehetőleg sokat fed el a bőrből, a virágos mintavasakat és mindenféle más nyomóvas olyan alkalmazását, hogy az alkalmazott minták együtt lehetőleg naturalizáló virágos ágakat, felfolyó indákat alkossanak, Ugyanaz az ízlés ez, mint amelyik a tulipántos ládát, a cifra szűrt, vagy a varrottas párnavégeket ki-termelte.

A túlhalmozott díszítés keleties kedvelése hozza magával a külföldről a festett hárt yakötést is. Nem Debrecenből ismerjük első, legkorábbi hazai példányait. Kassáról már a XVIII. század legelejéről van rá példánk. Pozsonyban sem volt ismeretlen. Nagyszombatban is csinálták. De mindenütt szórványosan, egy-egy külföldön járt könyvkötő kísérletezett vele. Csak Debrecenben honosult meg s maradt fenn legtovább, olyan időben, mikor már külföldön régen elfeledkeztek róla.

Megkísérhetjük utána járni, honnan veszi tulajdonkép eredetét a könyvborítéknak ez a díszítése. Nem könnyű nyomait felkutatni. Mert a festett hárt yakötés külföldön is ritka, kevés könyvkötő bajlódott vele s élete ott kint rövidebb mint nálunk, alig hosszabb mint félszázad.

Stiláris szempontból vizsgálva a debreceni kötetst először is állapítsuk meg még egyszer, hogy e tábladíszítés alapja geometrikus szalagfonadék, amelynek mezőit apró részletekből összetett arabeszk, vagy virágdísz tölti ki. Ez a díszítésmód, ha a díszített tárgy minőségétől eltekintünk, ősrégi; kutatásában eljuthatunk az Ókorig és Ázsiáig. Könyvtáblán azonban legelőször Magyarországon tűnik fel, mondhatjuk: magyar találmány, ami mindjárt megmagyarázza, hogy tudta meghódítani a színmagyar várost, amikor

két százados feledékenységből újra feltámadt. Az első ilyen díszítésű táblát a Corvina remek kötéseinek között találjuk fel, melyek félszázaddal megelőzték korukat s amelyeknek mását sem az olasz, sem a francia a XV. századból felmutatni nem bírja. Egy pillantás a ma még Bécsben őrzött Hali Aberudian-kódex kötésének képére meggyőz róla, hogy Hunyadi Mátyás budai compactora ugyanazon a nyomon járt, mint a XVIII. századi debreceni utód. A nemzetközi (de keletről eredt) fonadékos keretbe foglalt tükröt nyolcasok alakjára összefonódott szalag osztja részben négykaréjú alakú, részben nyolcszögű mezőkre. Az előbbi mezőket pedig apró vasakkal nyomott virágos ágak arabeszk módjára töltik ki, megrakva itt ott a megrendelő király színes címerével. Az egész alapjában véve textil-minta, keleti szőnyeg-motívum (s ez valamennyi Corvin-kötés), ami rávilágít Mátyás király kötésein a külföldi ember szemében szinte megfoghatatlan eredetére. Ez a debreceni kötés fényes elődje. Persze az arány megfelel a nagy király és a debreceni civis közötti különbségnek.

Fájdalom, a Hunyadi-kori nagy kultúra is fővénybe fulladó folyó volt, el-sorvasztotta a magyar fátum. Még jámbor Ulászló király bekötetett egy-egy kódexet az udvari könyvkötő mesterrel; hanem mihamarabb elfogyott a pénz s vele megszűnt a mesterség.

A Corvin-kötéseket a maguk eredetiségében sehol sem utánozták. Ahoz nem volt elég a fejlett művészet, a kitűnő technikájú könyvkötő, ahoz Mátyásra volt szükség. De motívumaikat, módszerüket követték, elsősorban Velencében, ahol az Aldusok könyvkötőműhelyében kialakult a reneszánsz kötésnek az a típusa, mely azután másfél századon át uralkodott Európa déli felében.

A reneszánsz kötés legnagyobb virágzása egy olasz hatás alatt fejlődött francia amatőr: Jean Grolier nevéhez fűződik. Neve, stílusa annyira ismeretes, hogy róla könyvbarátok körében sokat beszélni felesleges lenne. Elég annyit megemlíteni, hogy az ő kötéseinak alapmotívuma is a szalagfonadék, amely egy középpont körül csoportosítva szeszélyes, de sohasem ízléstelen görbületekben betölti a könyv tábláját. Azonban a keletkezett mezők többnyire üresen maradnak, csak a szalagok végződéseinek, éles törések csúcspontjain helyeződik el egy-egy levélszerű díszítmény. Újítás nála, hogy a szalagfonadék legtöbbnyire változatos színekben *ki van festve*, a többszínű szíjjak összefonódása harmonikus színekben gyönyörködtette a szemet.

E stílus további fejlődése túlterheléshez vezetett. A XVII. század elejének francia könyvkötői az udvar egyre fokozódó pompájának megfelelően a könyvtáblát teljesen beborítják pazar aranyozással. XIII. Lajos hírneves könyvkötője, *Le Gascon*, akiről az általa használt stílust elnevezték, öntudatlanul a Corvina itt tárgyalt tábláját utánozta leghíresebb kötésein; azonban, ha technikai kivitelben túltett is a XV. századi magyar könyvkötőn, ízlésben mögötte maradt. Túldíszített kötéseinak divatja nem is tartott soká. Már a XVII. század derekán az egyre finomodó francia ízlés elejti a folyamatos ornamentikáját, szövetszerű könyvtábladísz s áttér a keretdíszre, ahol

a válogatott marokkói bőr szépségét nem fedi el a dús aranyozás, hanem a tábla szélein körülfutó csipkedisz inkább annak kiemelésére szolgál.

A franciát hűen, de elkésve követő német udvarok ízlése mintegy fél századdal utóbb kezdi kultiválni Le Gascon modorát. A brandenburgi, pfalzi, majd a hesseni fejedelmi könyvkötészetek veszik át a francia mintákat a XVII. század második felében, leegyszerűsítve s Hollandia felől kapott naturalisztikus motívumokkal keverve. Itt alakult ki véglegesen a debreceni kötés stílusa a XVII—XVIII. század fordulóján, de nem pergamenkötéseken, hanem borjúbőr bevonatú könyvtáblákon. Megtaláljuk heidelbergi, berlini és casseli, stb. köteteken tökéletes hű párjait a debreceni kötéseknek. És ezek a bőrkötések többnyire színezve is vannak. Mégis annyi különbséggel, hogy míg a hártyakötésen a szalagfonadék marad fehéren, addig a bőrkötésnél épp ez van lakfestéssel színezve, a hajdani Grolier-kötések mintája szerint.

A XVIII. század legelején, egészen egyidejűleg a legkorábbi magyar példékkel Németországban is megjelenik a *festett hártyakötés*. A német szakirodalom Hollandiából származtatja e kötésfajtát. Megfelel-e a valóságnak ez a megállapítás, adatok híján eldönteni nem tudom. Bizonyos az, hogy az irodalomban a legkorábbi található ilyen kötés egy 1707-ben nyomott és 1708-ban Casselben, az ottani hercegi udvar könyvkötészetében bekötött biblián található.* E dátum a kassai festett hártyakötésénél (1705.) ha csak három évvel is *későbbi*, tehát a legrosszabb esetben is azt kell megállapítanunk, hogy a festett hártyakötés Magyarországon egyidejű a németországiakkal. Debrecenből azonban 1735-nél korábbi ilyen fajta kötetet nem ismerünk; ki kell tehát mondanunk, hogy a debreceni kötés ha nem technikájában, de díszítő stílusában Németországból származott át Debrecenbe. Két kérdés merül itt fel: ki hozta oda s honnan?

Az első kérdésre a válasz felette nehéz. Az idegenben járó debreceni tanárok és diákok alig hozhattak ilyen kötések haza akár Németalföld sűrűn látogatott egyetemi városaiból, akár Németországból. Egy ilyen remekmű s nagy munkával, hosszú ideig készülő könyvkötés ára akkor, amikor az még hozzá divatcikk, szükségképen akkora summára rugott, amekkorát a tanárok s diákok legtehetősebbjeinek erszénye sem bírt el. Ezt megfizethette a nemes földes úr, vagy a vagyonos kereskedő polgár. Ezek pedig ritkán fordultak meg ilyen messzi helyeken és ha igen, nem könyvet venni mentek, ha ne ha egy családi-bibliát vagy asszony kezébe való imádságos könyvet nem szereztek be. Az első kérdésre tehát így nem lehet felelni; de talán megközelíthetjük a másodiknál, amelyet a származási helyre vonatkozólag teszünk fel.

* Legújában vált ismeretessé a darmstadti hercegi könyvtárból *három*, a debreceniekkel rokon festett hártyakötés. Mind a három a seligenstadti Benedek-rendi monostor számára készült 1736. *után*. Kétségtelenül nem kolostori munkák, hanem nagygyakorlatú világi mester kezéből származnak, bár kivitel dolgában a jobb debreceniek átlagán alul maradnak. Mivel egészen testvértelenül állnak, sem előzményük, sem folytatásuk nincs és mivel ez időben már Casselben is megszűnt a festett hártyakötések készítése, önkénytelenül felmerül a kérdés, nem járt-e Seligenstadtban a XVIII. század derekán valami vándorló magyar compactor, aki a zárda számára pár hétig munkálkodott.

Amit erről mondhatunk, az bizony csak theoria, kézzelfoghatón nem bizonyítható állítás. De ítéljen ki-ki, lehet-e benne igazság.

Amint megmutattuk, a XVIII. század legelején egy casseli compactor kötött a debreceni kötésekkel teljesen azonos módon. Ugyanezen időben, pontosan 1704-ben nyomtattak Cassel városában Ingebrand János uram könyvnyomtató műhelyében egy szép, negyedréti magyar nyelvű bibliát, Károlyi Gáspár magyar fordítása szerint, a hazai református hívők számára, még pedig — amit a példányok elterjedése bizonyít — a felső-tiszai részek magyar-hitű lakossága részére. Ennek a bibliának a példányai első sorban Debrecenbe jutottak, hogy az ottani vásárokon s az oda való compactorok igyekezetével terjedjenek szerte az országban.

Ha volt lehetőség és volt alkalom, úgy ez volt az, amikor a casseli könyvkötő festett pergament-kötései, talán éppen az 1704. évi magyar biblia dedikációs díszpéldányaival eljuthattak Debrecen városába. Ezért hasonlítanak a debreceni könyvkötők ilyen fajta munkái a casseli kötésekre; legjobban és legtökéletesebben ezekre és nem más, hasonló technikájú könyvtáblákra.

Sajnos, az eddig ismeretessé vált legkorábbi debreceni festett hártýakötés és casseli biblia között közel három évtizedes ür tátong. A legrégebb debreceni darab 1735-ből datálódik. Ez a könyvkötő céh beállási jegyzőkönyve. Negyedréti kötet, mely erősen elüt a *jellegetes* debreceni tábláktól. Festett pergamentkötés, de ha a színezéstől eltekintünk, legjobban a nagyszombati bőrkötésekre hasonlít. A tábla szalagfonadékkal van felosztva, centrális elrendezésű, s rajta nem csak a mezők vannak pirosra és zöldre festve, hanem a szalag is színezett, még pedig fekete, amit az egyébként festetlen nagyszombati s hasonló típusú más bőrkötéseken is nem ritkán láthatunk. A kötés eddig páratlanul áll a debreceniek között. Nem tudjuk, kivétel volt-e, vagy különleges típust képvisel.

Ezzel bizonyosan *nem kezdődhetett* a festett pergamentkötés divatja Debrecenben. Szükségkép kellett lenni jóval korábbi daraboknak is, amelyek szolgálbb, de az eredetinel gyarlóbb utánzatok voltak. Ám ha ezektől a ma még nem ismert előzményektől el is tekintünk, úgy is közel egy századon át uralkodott ez a kötésstílus a magyar városban. Itt hazára talált s története volt, amíg Németországban csak igen rövid epizód. Szűken található német példái, amelyek (mint egy Debrecenben is meglevő hallei nyomású és kötésű kis kötetről látható) nagyobbára szárazabbak, üresebbek és művészetlen kivitelűek, ott már a XVIII. század második felével eltűnnek.

Nem nehéz megfejtetni, miért lett a debreceni kötés kedvelt és állandó tipussá e szín-magyar városban. Azért, mert megfelelt a debreceni polgár tiszta népiességű ízlésének. A XVIII. században már talán Debrecen az egyedüli nagyobb város az országban, ahol a lakosság minden idegen elemtől mentes. Többi városaink polgársága vagy már tisztára idegen vagy teljesen szaturálva van erőszakosan betelepített németiséggel. Ezeknek nem kellett a népies, ellenben kedves volt a nyugatról jövő újabb és újabb divat. Csak a romlatlan magyar civis szeme kedvelte azt, — talán merőben öntudatlanul,

— ami a különleges magyar ízléssel egyezett, vagy azt megközelítette. S a debreceni táblákon az a tulipán, az a székfűvirág tarkállik, amelyik a szűrgallért díszíti, azok a madárcák vannak elhintve, amelyeket a debreceni leány himzett rá a lepedőszélére. Ha idegenből jött is, csak a régi Corvinkötés ízlése tért vissza oda, ahonnan kiindult. Magyar lélek teremtette, az hozta vissza s szerette meg újra.

Hátra van még, hogy megemlékezzünk azokról, akiknek a fenmaradt szép könyvkötéseket köszönhetjük.

Hogy Debrecenben, a főiskolás, kultura-terjesztő és tudósairól nevezetes városban a XVI. század óta bármely más hazai városénál nem alábbavaló kötések készültek, azt, ha sok-sok ráncmaradt példány nem is bizonyítaná, akkor is el kellene hinnünk. De két századon keresztül a könyvkötés mesteriségét itt is, mint a legtöbb helyen részben iskolamesterek és diákok gyakorolták, majd mindig nagyobb mértékben a könyvnyomtatók, akik sajtójuk termékeit rendszerint bekötve hordták a vásárokra.

Ezek azonban a keresletet nem tudták kielégíteni s a XVII. század vége óta olyan könyvkötő-mesterek is akadtak, akik *csak ezt* a mesteriséget űzték, illetőleg, — a kor szokása szerint, — a compactorság mellett könyvés írószerárosok voltak.

Számuk a XVIII. század elején a szabadságharc soknemű bajai dacára annyira növekedett, hogy elérkezettnek látták az időt a céhbe való tömörülésre. Négy mester, névszerint: Síri Gábor, Dévai Sámuel, Dévai Mihály és Síri Márton, bizannyal nem a városi tanács híre nélkül, felkerekedett s elment Kassa városába, megkeresvén az ottani jó hírű könyvkötő céhet, adná ki nekik az ő céhszabályzatukat hiteles másolatban, hogy a kassainak a mintájára ők is megalakítsák a compactor-céhet a maguk hazájában. Ezt a kérést a kassai mesterek szívesen fogadták s városuk tanácsa által ünnepléses és hiteles alakban átíratták saját, 1699. szept. 21-kén I. Lipót királytól nyert szép *magyar nyelvű* articulusaikat a debreceniek részére. A megbízásban Szentmihályi András és Viszth Mihály atyamester uraimék jártak el, s bizonyosan egyiküktől való az a tetszetős *festett pergamenkötés is*, amelybe a könyvalakú oklevél be van kötve.

Hány tagból állott a céh megalakulásakor, nem ismeretes, azonban a XVIII. század közepe óta száz éven át szinte állandóan 10 körül volt a mesterek (tehát a műhelyek) száma. S ezek között keresve sem találunk mást, mint magyart. Nagyobb részük debreceni, vagy hajdúsági származás, de akad Székesfehérvárról s Kassáról eredt magyar is.

A céhben felszabadult, mesterré lenni óhajtó legény sokféle kötelezettségei közé tartozott, hogy képességeiről praktikusán is tanúságot kellett tennie. E célból köteles volt négy könyvet bekötni, amit a céhszabályzat 4-ik pontja így határoz meg: „A Remek darabok csináltatása úgy adassék fel, az mint régenten szokás volt, tudniillik 1. Egy Folio Könyv. 2. Egy Octav. 3. Egy Duodecz. Ezek aranyasan, Kapotsra legyenek. 4. Egy Alphabetum tiszta Deszkában. Ezen négy darab Remeket tartozik tizennégy nap alatt

egy Mesternél, ki néki a Czéhtől engedettetik, maga költségén az mint legjobban lehet elkészíteni . . .“

És a debreceni leendő mesterek — úgy látszik — „aranyas“ kötésnek (ami alatt kézi-aranyozásúak értendők,) rendszerint a most debreceninek ismert kötésfajtát választották. Ezen csakugyan meg lehetett mutatni, jártas-e az új mester a könyvkötés minden ágában. Tegyük még hozzá, hogy az összes könyvkötő anyagok között legnehezebb munkát a merev pergament ad, amely sokkal inkább próbára teszi a compactor tudását, mint a rugalmas bőr, vagy (az ekkor még alig használt) vászon. Aranyozni is hasonlíthatlanul nehezebb, mint a lágy bőrfajtákat.

A debreceni könyvkötők áthatva attól az áldozatkészségtől, amellyel a debreceni polgár főiskolája iránt mindenkor viseltetett, azt a szokást követték, hogy a kívánt remekmunkákhoz a kollégium bibliothecájából kértek ki könyveket, amelyeket legjobb tudásuk szerint díszesen bekötve, a céhben történt bemutatás és elbírálás után visszaszolgáltattak a könyvtárnok kezéhez. Ennek a szép szokásnak köszönhetjük, hogy egy sorozat a debreceni kötések közül a főiskola könyvtárában megmaradt. A legtöbb ilyen ajándékkötésbe aztán beírta a bibliothecarius, ki és mikor kötötte.

E „Remek-munkákból“ állított ki a Főiskola egy sorozat szebbnél-szebb példányt, felölelve körülbelül az összes változatokat. Fussunk át rajtuk hamarosan, amennyire terünk megengedi.

A legkorábbi közöttük Telegdi Péter remeke 1750-ből. Kivitele közepes jószágú, színezése talán túlerős. Rendkívül érdekes a fonadék határozottan keleti jellege miatt, melyben a török hímzés reminiscentiái villannak fel. Egészen hasonló, denyolcadrétű kötés van egy 1782-ben nyomott „a Debreceni forma szerint“ való énekes könyvön a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Mindkettőre jellemző, hogy a tábla belsejében a borítólap és az előzék márványpapírja széles ezüst csipkével van díszítve.

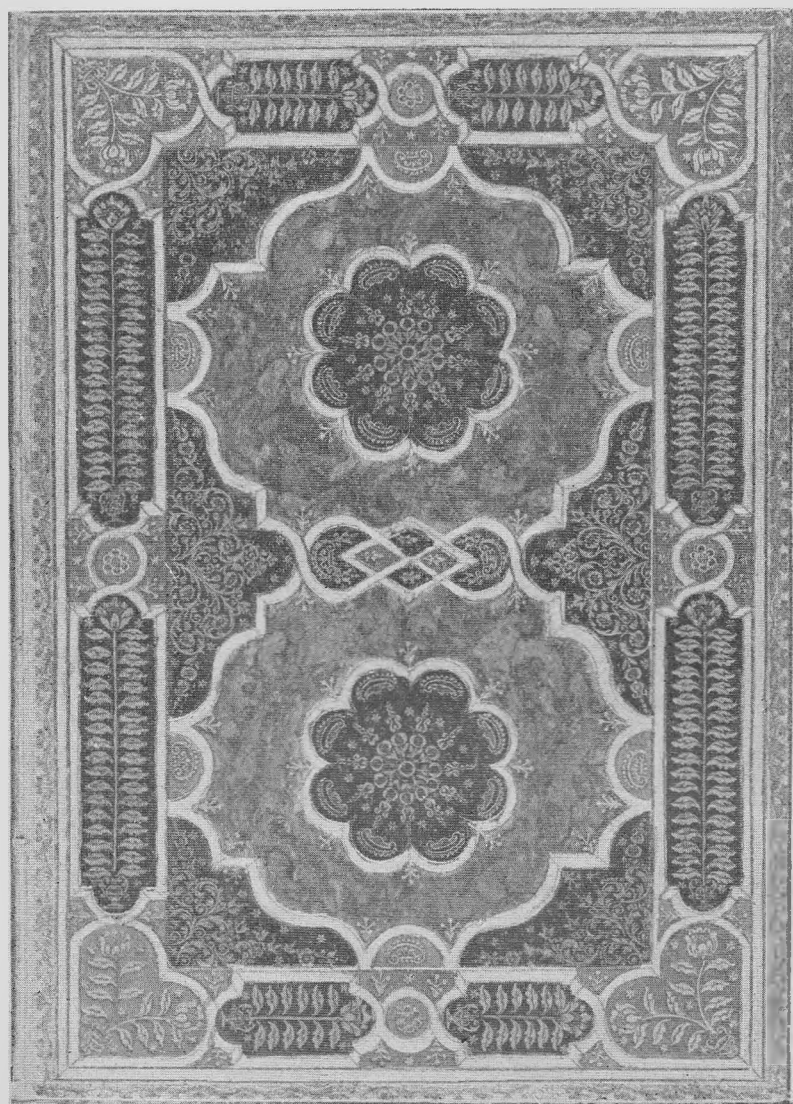
1760-ból Thuri András szatmármegyei származású „Deák“ szabadul fel s köt be egy szép XVI. századi párisi nyomtatványt a Collegium számára. Aranyozása gondos, tiszta, de színezése túlságosan tarka, olyan, mint valami frissen festett tulipános ládáé. Talán az volt a baj, hogy a „Deák“ nagyon is szépet kívánt produkálni.

1770-ből való Könyves Tóth Mihály remeke. Egyike a legkitűnőbb debreceni kötéseknek. Még részben a XVIII. század elejéről való finomvésetű vasakkal dolgozik. Igyekszik minden rendelkezésére álló teret kitölteni. (Ahogy Arany énekli: „Dolmányán a szabó parasztot nem hagyott.“) De nem csak ebben valódi magyar, hanem a naturalizálásban is; az aranynyomása virágos ágak egy részét is kiszínezi s megrakja apró madárrakkal.

Valószínűleg ugyanő kötötte be egy évvel később ugyanazon munka második kötetét, de már korántsem azzal a gondossággal, mint az elsőt. Ez már nem készült mester-remeknek, csak ajándéknak.

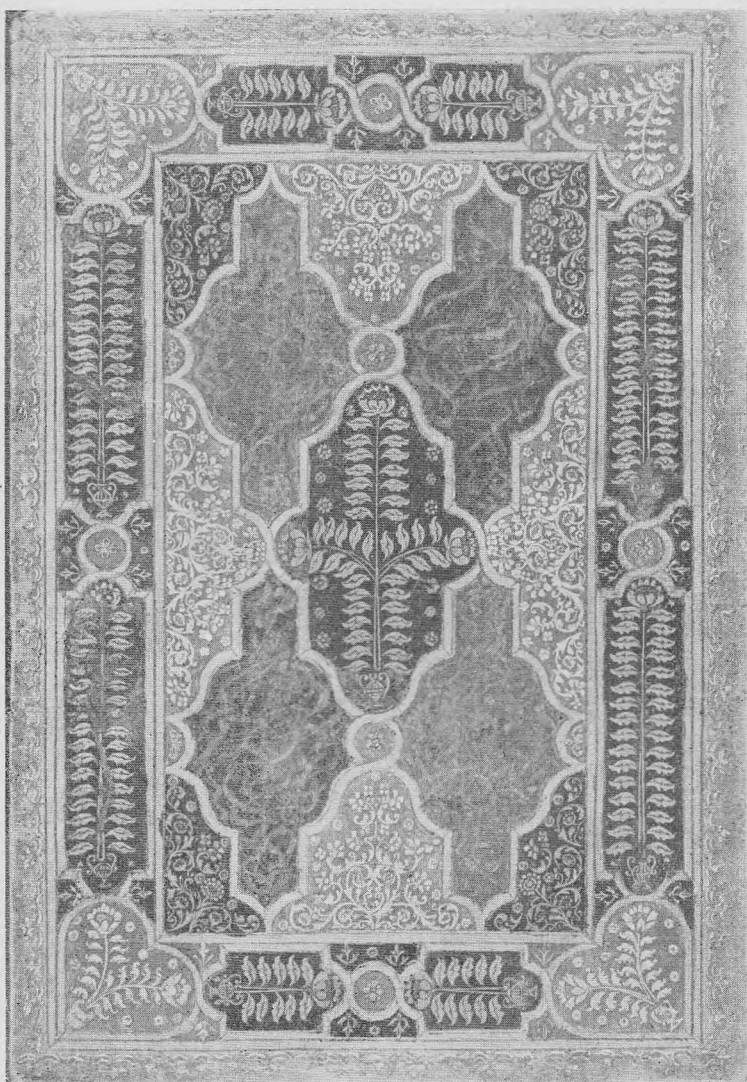
Későbbi, de hiteles feljegyzés szerint remekbe készült munka volt egy üres lapokat tartalmazott negyeddrétű emlékkönyv is, amelyet 1878-ban Szer

DEBRECENI KÖTÉS
GÖNYÜI POÓTS GYÖRGY MESTERMUNKÁJA
A XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBŐL

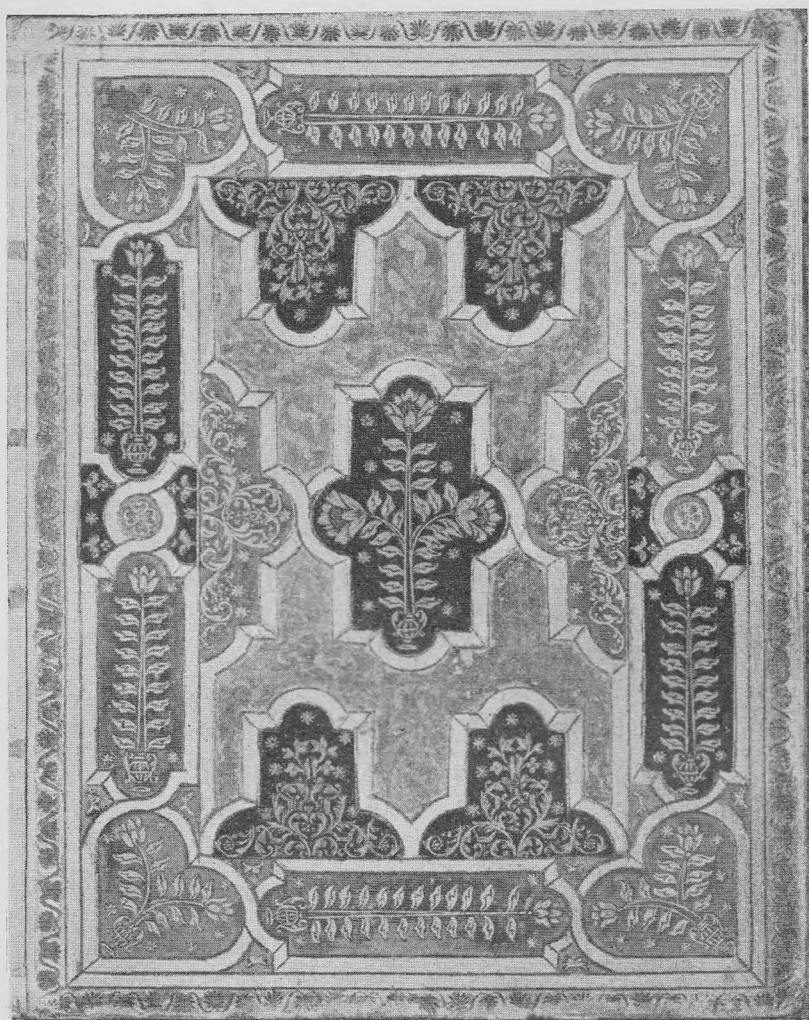

DEBRECENI KÖTÉS

KÖNYVES TÓTH MIHÁLY MESTERMUNKÁJA
KÉSZÜLT 1800-BAN

DEBRECENI KÖTÉS

KÉSZÜLT 1824-BEN

István készített s azután 70 év multán lányának férje írt tele saját visszaemlékezéseivel.

1799-ben a Tóth uram fia, ifjabb Könyves Tóth Mihály szabadult fel s egy évvel később elkészítette a remeket. Kötése sablonos és annyiban különbözik apjától, hogy benne a mezők egyrészén csak a tarka márványozás látható, aranyozás nélkül. Ez már a visszafejlődés jele s innen kezdve állandósul.

1798-ban Gönyői Poóts György debreceni fi készit egy jól nyíló, szilárd és finom munkájú kötést, ízléses és gondos aranyozással, bár vasai részben erősen kopottak. Párja ennek egy másik kötés, amely nincs névvel jelelve s hihetőleg ugyanannak a kezéből került ki.

1811-ből Fodor Gábor munkáján az aranyozás már kevesebb, mint a XVIII. századiakon s kivitelre nem tartozik a legjobbak közé. Még régi rokokó-vasakkal dolgozik.

Ugyanazon évben Telegdi László (Péter fia?) köt be egy foliánst. Ugyanazt mondhatjuk róla, mint a Fodor Gábor kötéséről.

1832-ben Farkas István készit remekbe egy kötést, utánozva idősb Tóth Mihály 1770. évi kötését. Jó példa mestereink konzervativizmusára. Még mindig ragaszkodnak a régi tipushoz, bár ez idétt már a közönség számára vajmi kevés festett hártyakötést készítenek, mert a divat Debrecenben is változni kezd.

Az utolsó ilyen fajta remeket 1835-ből ismerjük. Kassai Péter adta be a kollégium könyvtárába. Jó kötés, elég jó aranyozás. Érdekes, hogy miként keverednek e két utolsó darabon a régi XVIII. századi rokokó és Louis XVI. stilusú minták az empire és biedermeier vasak lenyomataival.

A mestermunkákon kívül kiállított a debreceni kollégiumi könyvtárnéhány nem remekbe készült, de nem kevésbbé szép és becses debreceni kötést is. Köztük a legkorábbi egy negyedréti tábla, a XVIII. század közepéről, amelybe utólagosan illesztették bele az u. n. Lugossy-kódexet. Csinos, de sablonos kötés. Hozzá hasonló s vele közelkorú üres táblája van a Nemzeti Múzeum Régiségtárának is.

A XVIII. század második feléből való egy foliáns (1745. évbéli velencei nyomtatvány), részben még a század elejéről való vasakkal díszítve. Kévéssel lehet újabb egy utrecht, 1765. évi magyar biblia 8-adrétű kötése. Meglátszik rajta, hogy nem remekbe, csak vásárra csinálták, kézi-aranyozása elcsúszott, pontatlan kivitelű. Érdekes a bele alkalmazott 1790-ből való ex libris.

1800 előtti egy ívrétű kötet (1738-beli nyomtatvánnyal), amely valószínűleg remekbe készült, de elfeledték beleírni. Ízléses kivitele előnyösen emeli ki a többiek közül. 1800-ban készült a könyvkötő-céh pénztári naplója, aranyozásában sok-sok madárkéval. Az ugyanezen évből való protocollum más kéz munkája lehet.

Végül 1824-ből való egy négy évvel korábban Debrecenben nyomott énekeskönyv kötése, nagyobbára régibb mintavasakkal préselve. Benne a megrendelő Harsányi Dániel különös tulajdonjelzője.

A debreceni könyvkötészet a XIX. század derekán rohamosan elhanyagolt, a jellegzetes és különleges festett hártyakötések készítése pedig teljesen megszűnt. Az előbbinek oka országos volt; az utóbbié részben a divat változására, részben pedig arra vezethető vissza, hogy a pergamentkészítés hazánkából teljesen kiveszett. Külföldről beszerezni az anyagot az akkori közlekedési viszonyok mellett majdnem lehetetlen volt, a kísérletek pedig, hogy a pergament helyett halványsárga borjúbőrrel használjanak, nem váltak be.

A régi debreceni könyvkötő családból eredt Dávidházi Imre 1850-ben mestermunka gyanánt egy negyedréti albumot köt be, lehetőleg hűen utánozni igyekezve az 1735-beli céhjegyzőkönyv kötését. Kísérlete egyáltalán nem sikerült. Nem is szólva kötésének technikai gyarlóságairól (hamis, beragasztott kapitális szalagot s boltban vett csúf előzékpapírt használ) abban hibázza el a dolgát, hogy hártya helyett sárgásbarna borjúbőrrel borítja a táblákat. Különösen hatnak a felhasznált zagyva mintavasak: régi rokokó és empire díszítmények között a neo-barok kacskaringók.

Még szomorúbb példája a hanyatlásnak Báthory Imre könyvkötő 1870-ben készült kötése Kollár István *Analecta Vindoboniensia* II. kötetén. Az első kötetet 1811-ben kötötte be Fodor Gábor. Ezt kívánta a késő utód utánozni — bőrben. Az eredmény olyan viszonyban áll a mintával, mint öreg asszony az üde fiatal lánykával.

A visszafejlődés egyik oka a közönség igényeinek összezsugorodása is.

A finomabb, drágább kötések kereslete egyre csökkent, a vászon, mint olcsó kötőanyag mind népszerűbbé vált. A kézi aranyozás helyére a tábláról való művészietlen préseles lépett. S az egykor országos tekintélyű debreceni compactor-céh elöregedett és kimúlt.

Pedig tekintélye egykor nagy volt s tanítványai elvitték idegenbe is a debreceni kötetést. Köztük volt a messzeföldön híres kolozsvári könyvkötő mester *Guttman János*, aki, bár magukon a debreceni mestereken is túltett a festett hártyakötések készítésében (remekműveit az Erdélyi Múzeum bitangra jutott könyvtára őrzi), még sem átalította a debreceni céhbe beíratkozni. A debreceni protocollum feljegyzése szerint: „24 Januarii 1807. Kolosváron lakozó Guttman János B(ecsületes) Céhünkhöz folyamodván, hogy mint filialistát maga tagjai közé bé vegye, mely kérése meghalगतattván a Bet-sületes Céhnek eleget tévén s az illendő Taxát befizetvén Filialistának be vevődött.“ Guttman 1831-ben hunyt el s haláláig csinálta festett könyvtábláit. Még XVII. századi mintavasakat is használt empire-ízlésűekkel keverve. Munkái finomságán meglátszik, hogy megrendelői nagyobbára fejlett ízlésű erdélyi főurak voltak.

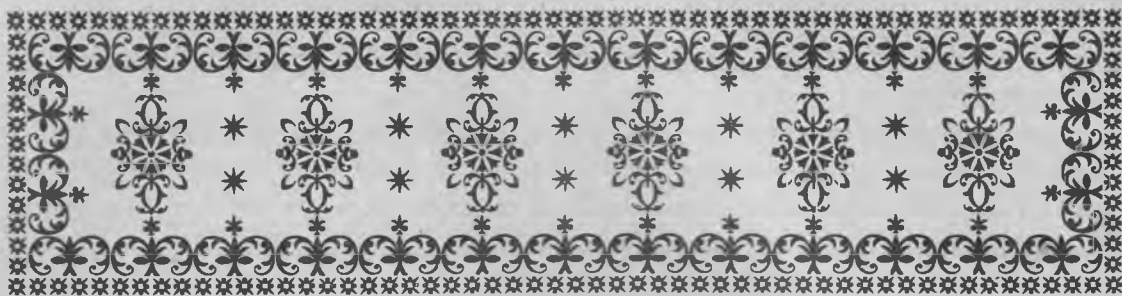
Az ország minden részéből jelentkeztek be könyvkötők a debreceni céhbe, akik büszkeségüket helyezték az ahoz való tartozásban. Nagyvárad, Szatmár, Szentés, Karcag, Túrkeve (van-e ott ma könyvkötő?) mesterei soroltatták be magukat a debreceniek céhébe. Egész a szabadságharcig csupa kitűnő magyar nevű emberek: Borza Pál, István József, Cserepes Jonatán, Biri János, Olvasztó József, Végh József, Kis Dániel, stb. stb.

Mindez elmúlt. A vigan csörgedezett ér elfulladt a homokban. Csak a sok szép kötésből maradt meg egy néhány, nemes emlék gyanánt, biztatásul és buzdításunkra.

A magyar könyvbarátokon áll, hogy a szép debreceni példának Budapes-
ten folytatása legyen. Az első feladat, hogy a mult eme remek hagyomá-
nyát drága kincs gyanánt megbecsüljük, a második, hogy ne hagyjuk pusztá
emléknek, hanem támasszuk fel a haza hasznára és dicsőségére.

Varjú Elemér.

HAMIS SZÍNEZETT METSZETEK

SZÍNES és színezett metszetek gyűjtése elérte a delelőjét nálunk is. És méltán, mert a színes és színezett metszetek könnyed, üde színezésük-nél fogva kikívánczozván a tékagyűjtés zárt kereteiből, murális, faldíszül éppen annyira alkalmasak, mint a velük rokon aquarellek, víz-festmények. A színes és színezett metszetek iránt való rendkívüli érdeklődés napjainkban természetesen gazdasági természetű. Mivel az olaj- és vízfestmények értékelése a legtöbb esetben már elhagyta az aranyparitást, messze túl-

szárnyalván a békebeli becslést egyrészt bizonyos mesterek túlzott keresése miatt, másrészt az emelkedő kereslet arányában csökkenő kínálat miatt, azért a drágulási folyamat által megalapított polgári erszény jó szimattal reávetette magát a képgyűjtés amaz elhanyagolt területére, amelyen még mindig adódnak olcsó pénzen szerzett művészi gyönyörök. Igen, eltekintve a csekély számú képzett ízlésűektől, az aránylagos olcsóság kergeti a gyűjtők zömét a színes metszetek felé. És itt, mivel a metszetek gyakorlati szótára alig áll rendelkezésünkre oly mértékben, mint a sokat bolygatott olaj- és vízfestmények terén, sok keserű csalódás éri a jóhiszemű, gyanútlan gyűjtőt, különösen kezdetben. Számos esetben tapasztalom, milyen májusi fagy csapja meg a jóhiszemű kezdőt, amikor pontos meghatározás után kialsz, hogy a színesnek vélt metszet csak kézzel színezett és nem is egykorú színezés.

Mert nagy különbség van a *színes* és a kézzel *színezett* metszet között és nagy eltérés mutatkozik a korabeli és a ma — mondjuk őszinte szóval — hamisított színezés között. A színes és színezett metszet között való különbség ugyanis technikai, mesterségbeli természetű, amit gyakorlott szem hiányában megfelelő nagyító lencse rideg becsületességgel feltár. Hiszen a színes metszet nyomás által, gép segítségével, míg a színezett metszet kézzel, ecset segítségével készül. Eltekintve az egyszínes (monochrom) metszettől, a többszínes (polychrom) metszet annyi rézlap nyomása által történik, amennyi színből áll; vagyis többszínnyomás. De a metszet többszín-

nyomása különbözik a modern nyomdai többszínnyomástól annyiban, hogy az egyes színek, színfoltok festékanyaga egymás mellé kerül s nem egymás fölé, mint például a háromszínnyomásnál. Vagyis például a zöld színű vonal vagy folt eredetileg is zöld festékréteggel történik és nem a kék festéknek a sárga festékre való nyomásával. Azaz a metszet színei már eredetileg olyan intenzitású festékréteggel vannak felkenve egyenletesen a lenyomandó fa-, réz- vagy acéllapra, amelyet a művész kíván. És ebből ered a színes és színezett metszet alapkülönbsége. A színes metszet vagy karc pontjai, vonásai, vonalai, foltjai, színe, egyenletes tónusú egyfelől, és a festékanyag érdes hoporjai még érintésre, tapintásra is érezhetőek, sőt nagyító lencsével nézve árcai barázdái is láthatók másfelől. Ezzel szemben a színezett, vagyis ecsettel festett metszetek, karcok színe magán viseli az ecset vonásainak a különbözőségét és a kevert szín egyenlőtlenül változó tónusait egyfelől, s hiányával van a festék érdekességének másfelől, mert az ecset lesimítja a festékanyagot. A színes metszet két jó levonata egyébként pontosan, tökéletesen fedi egymást úgy színei tónusában, mint pedig azok helyi pontosságában; a színezett metszetnek azonban két legjobb példánya sem mutat részleteiben tónustökéletességet és helyi pontosságot, mert az emberi kéz, bármilyen fegyelmezett, mégsem akaratnélküli gép.

A színes metszet hamisítása nem oly gyakori, mint a színezetté. Mert ha nincsenek meg az eredeti negatív lapok, azok előállításuk költséges; ha pedig mégis újonnan készült negatív lapokkal készülnek új levonatok, azok újnyomat (Neudruck) néven ismeretesek; a különbség felismerése aztán a rajz, a szín és a papír pontos mérlegelésével történik, ami gyakorlott szemnek könnyű, nehéz azonban a kezdőnek, még feltéve, de meg nem engedve, hogy az eladó rosszhiszemű. És e ponton fordul meg az eladó üzleti morálja s vele megbízhatósága és szakképzettsége. Már a kézzel *utólag* színezett, tehát hamisított metszetek igen gyakoriak, mert színezésük kevésbé költséges és könnyebb. A kézzel és ecsettel színezett metszetek hamisított voltának megállapítása sokkal nehezebb, mint a színeseké, azonban mégsem leküzdhetetlen. Ezért ezúttal néhány közkezen forgó *utólag* színezett metszetre tereljük rá a gyűjtők figyelmét.

Buda és Pest egyesítésének az évfordulója rendkívüli érdeklődést támasztott fővárosunk multja s annak ábrázolásai iránt és teljes jóhiszeműséget tételezve fel az eladók részéről, egész sor talmi, *utólag* színezett metszet került a gyanútlan gyűjtők kezébe. A metszet-kereskedelem szempontjából végül is fontos e talmi portékák kiküszöbölése. Mert mégis csak véget kell vetni a lelkiismeretlen „mundus vult decipi, ergo decipiatur“ elvnek, s ezért egynehány példával illetőleg példányban megvilágítjuk a talmi portékát.

Budának legrégibb ismert képe az a fametszet, amely a Schedel-Hartmann Világkrónikában jelent meg 1493-ban. E fametszetnek alapjául szolgáló rajz minden valószínűség szerint 1470. előtt készült, amikor még a Boldogasszony templom déli, úgynevezett Mátyás-tornya építés alatt ál-

lott. A Világkrónikát a colophon szerint Michael Wohlgemuth és Wilhelm Pleydenwurff illusztrálták. A Budát ábrázoló fametszet — szerzője Michael Wohlgemuth — topográfiai hűség tekintetében annyira kifogástalan, hogy ennek alapján Lux Kálmán rekonstruálta a Mátyás-kori királyi palotát. E fametszet, amelyről minden labilis mozzanat, ember, állat, felhő hiányzik, egyedül a városképet szolgálja és az árnyékolást is vonallal oldja meg, eleve kizárván a színezést, hogy minél kizárólagosabban érvényesüljön a város jellegzetes építészeti arculata. A kép fölött latin vagy német szöveg ismerteti röviden Budát és így ez a szöveg elengedhetetlen alkotórésze a lapnak. Hogy próbanyomat, műhelynyomat készült e fametszetről is, az a mesterségi, technikai eljárásból kifolyólag természetes, biztos. Azonban eddig egyetlen ilyen próbanyomat, bebizonyíthatólag próbanyomat nem került felszínre. Ez a fametszet tehát, mint a Világkrónika többi képei is, illusztrációul készült, eredetileg se nem színes, se nem színezett és fejlece szöveges. Így a forgalomban lévő szövegnélküli példányok csonkák és a színesek utólag festvék, hamisítottak.

1590-ben jelent meg Hans Lewenklaue Neuwe Chronica Tuerckischer nation... című műve, amelynek egyetlen fametszete Pest és Buda negatív tükörképét ábrázolja a topográfiai hűség teljes mellőzésével. Amíg a Wohlgemuth-féle fametszet minden ingatag mozzanatot kiküszöböl és kizárólagosan csak a városképet hangoztatja, addig az ismeretlen szerzőjű fametszeten a városkép csak háttérül szolgál az előtérbe helyezett jelenetnek. A jelenet török harcosok felvonulását, akkori spectaculumot ábrázol, melyet Sinan basa rendezett Lichtenstein bécsi követ mulattatására 1584-ben és a marcona vitézek menetét három cigány muzsikusz vezeti. Ez a fametszet is színezés nélkül látott napvilágot mint illusztráció-melléklet. Így kiszakítva a könyvből, amely magyarázatot fűz hozzá, érthetetlen a tartalma és színezve hamis megvilágításban adja a felvonulók ruháinak színeit.

E két kirívó példa nyomán egész sorát állíthatnók össze a 16., 17., 18. századi könyvekben megjelent Pestet és Budát ábrázoló metszeteknek, amelyek utólag színezvék. A Georg Hufnagel által 1617-ben készült és Pest-Budát topográfiailag teljesen hűtlenül ábrázoló rézmetszet, dacára gyakori voltának, nem jelent meg színes állapotban. E korbeli krónikák színezett metszetei mind talmiak és legfeljebb arról lehet szó, hogy régebben vagy újabban színezték, nem is rosszhiszeműen, de tudatlanságból, vagy amatőr-kedvtelésből. E régi metszeteknél még menthető az eladó jóhiszeműsége, nem azonban a 19. századbelieknél, amelyekhez elegendő összehasonlító anyag áll mindenki rendelkezésére.

A Pozsonyban kiadott Fillértár 1834-i évfolyamában megjelent a pesti Dunapartnak a régi Nákó-palotától (ma Gresham-palota áll a helyén) a belvárosi templomig terjedő látképe körrajzban. E litográfia, amely a leg részletesebben mutatja be az idegenek által is annyira dicsért pesti parti palotasor építészeti egységét, nem látott színt, mit már helyes árnyékolása is kizárt; hiszen rajzolójának csak a fehér alap és a fekete vonal lebegett

a szeme előtt. A rajz stílusával mitsem törődve, manapság színezik és hogy teljesen önálló lapként szerepeljen ez a finom illusztráció, hát a jobb felső sarkában levő „13.” sorszámot eltávolítják, amely pedig azt jelzi, hogy az illusztráció a Fillértár 13. számához tartozik. S mint eredetileg színezett metszet jár kézről-kézre e kiválóan finom litográfia, amelynek szerzője Gelpke.

Igen gyakoriak az úgynevezett Vasquez-sorozat színezett apró képei. 1838-ban ugyanis megjelent „Buda és Pest szabad királyi várossainak tájleírása” címen hat nagy-folióból álló metszet-sorozat, melynek rajzoló szerzője gróf Vasquez Károly Antal volt, aki hasonló sorozatokat rajzolt többek között Bécs, Prága, Trieszt városokról is. A pest-budai sorozatnak csak egynehány példányszáma egyidejűleg kézzel színezett állapotban került nem is a piacra, de egyenest az amatőrökhöz. S azáltal a színezett Vasquez-sorozat keresett ritkasággá lett. Egy idő óta lépten-nyomon kezdenek kísérteni színezett Vasquez-metszetek részletképei. Oka egyszerű. A korabeli színezésű teljes Vasquez-sorozatok kevés számuknál fogva igen megdrágultak és így a színtelen példányokat — részletekre vágva — megszínezték. Ezek a szétvágott színezett képecskék mind újkeletűek és csodálatosan oly szaporák, hogy maholnap a színezetlen Vasquez-sorozatok ritkábbak lesznek, mint az eredetileg színezettek. Amilyen barbár a mód, amellyel a Vasquez-lapokat darabokra vágják, épen olyan értéktelenek is ezek a most színezett részletképek, mert teljesen eltávolodtak a couleur-localetól, amely némileg mégis visszatükröződik az eredeti színezésű Vasquezezen. A különbség meghatározásához fonálul szolgálhat, hogy eredetileg színezett teljes Vasquez-sorozatot darabokra vágni üzletileg nem fizeti ki magát, ha netán mégis eredetileg színezett csonka Vasquezeze bukkanunk, könnyen ráismerhetünk színezésének korabeli voltára a festés finomságáról, egyenletes voltáról és bizonyos színbeli patináról, amelyet fokoz a festékben használt valamelyes enyv vagy cukoranyag itt-ott való csillámlásával.

Az 1844-ben megjelent „Ungarn in malerischen Darstellungen” című litográfia-sorozatban van két budapesti lap; az egyik „Pest alulról”, a másik „Pest fölülről” címet viseli s mindkettőt Ender nyomán Joseph Zahradnicsek rajzolta köré. Mindkettő kompozíciójában magas égboltú veduta-kép, amelynek technikai kivitele a lehető legfinomabb. Eredetileg sárgás alapra nyomtatott a fekete vonalzat s fehér festékkel élénkítette itt-ott a világosabb foltokat az összhatás egyöntetősége kedvéért Zahradnicsek. Ma a legrikítóbb színekkel éktelenkedik mindkét lap mint ritka pesti species némely kirakatokban.

E példák sorát szinte végnélkül folytathatnók, de csak a leggyakoribb példával fejezzük be. A Hunfalvy-féle „Magyarország és Erdély eredeti képekben” című monumentális munkához a képek rajzait L. Rohbock készítette. S bár a rólok készült acélmetszeteket a mesterek egész sora állította elő, mégis népszerűen Rohbock-metszet néven ismeretesek. Ezek az acélmetszetek

úgy belső tartalmuknál fogva — hiszen apró alakban a legparányibb részleteket adják vissza topográfiai hűséggel — mint pedig külső kivitelüknél fogva — hiszen a kép minden részlete pontosan megrajzolva árnyékolt — eleve kizárták a színezést; s nem lehet hozzájuk nyúlni színnel anélkül, hogy művészi értékük teljesen el ne vesszen. Egyetlen Rohbock-féle acélmetszet sem került felszínre, amely eredetileg színezett volna. A színezett Rohbock-acélmetszetek mind talmiak.

Talmi holmit pedig ne gyűjtsünk, hiszen van elég valódi eredeti holmi, ami mindig érték.

Schoen Arnold.

KÖNYVTÁRI SÉTÁK

LSŐ útunk a fővárosi nagy könyvtáraknak szól. Ezek legközelebb esnek hozzánk, legjobban érdekelnek s egy szersmind a legtöbb újsággal kecsegtettek. Legelőször a *M. Tud. Akadémia könyvtárában* érdeklődtünk a könyvtáréletének nevezetesebb eseményei felől s ott azt a választ nyertük, hogy a közelmúlt években a könyvtár legértékesebb gyarapodása *Dr. Stein Aurél* nagy könyvadománya. A budapesti születésű világhírű ázsiai utazó huszonnégy éves korában szakadt el tőlünk Ázsiába, ahol a brit-indiai kormány a pandzsábi egyetem keleti kollégiumába adott neki vezető állást s később midőn hírneve belső-ázsiai ásatásai és felfedezései révén az egész világon elterjedt, főtanfelügyelővé és régészeti felügyelővé nevezte ki. De hazájával a szoros kapcsolatot állandóan fenntartotta, s a Magyar Tudományos Akadémiának mindig megküldte dedikált műveit: („A Tekintetes Magyar Tudományos Akadémiának legmélyebb tisztelettel küldi Stein Aurél, Peshawar, 1912. április 24n,” vagy „With the author’s compliment”). Nevezetesebbek ezek közül: „Sand-buried ruins of Khotan“

(London 1904.) (Testvére emlékének ajánlva. Magyarul: Homokbatemetett városok Bp. 1908.) „Ancient Khotan. Detailed report of archaeological explorations in Chinese Turkestan. Oxford 1907—8.” Kétkötetes nagy díszmű. A Pamirokról és Kün-lünről felvett gyönyörű fényképfelvételei: Mountain panoramas. London 1908. Ruins of Desert Cathay. Vol. 1. 2. London 1912. (Ezt dolgozta át Halász Gyula magyarra „Romvárosok Ázsia sivatagjaiban. Bp. 1913.” címmel.) Ez ásatások jelentőségét akkor érezzük át igazán, mikor látjuk, hogy hatalmas külön kiadványok fordítják, értelmezik vagy írják le a tőle felfedezett kéziratokat, régiségeket („Les documents chinois découverts par Aurel Stein: publiés et traduits par É. Chavannes. 1913.” „Kharosthi inscriptions. Discovered by Sir Aurel Stein. Part. I. stb.”). Legutóbb megjelent hatalmas munkája, melyet szintén megküldött az Akadémiának: „Serindia. Detailed report of explorations in Central Asia and westernmost China. Vol. I.—III. Text. Vol. IV. Maps. Oxford 1921.” Ezek egy eddig ismeretlen világ egész művelődésére, történetére világot derítenek s hasonmásokban mutatják be nemcsak a régészeti leletet, szobrokat, pénzeket,

falfestményeket, hanem a szanszkrit, tibeti, khotani, kínai, török, uigur stb. nyelvű kéziratokat és okmányokat; kínai papirnyomtatvány a 868., 917. és 980. évekből van közöttük. (L. Halász Gyulának a múlt évben kiadott kötetét s a „Serindia“ szóról gr. Teleki Pál magyarázatát: Akad. Ért. 1923. 39–42. l.) Stein nagybecsű és nagyértékű ajándékon kívül *Szily Kálmán* akad. főkönyvtárnoknak levelet írt, amelyben bejelenti, hogy végrendeletileg a M. Tud. Akadémia könyvtárának hagyja mintegy 2000 kötetnyi, többnyire indiai és középázsiai filológiai művekből álló könyvtárát. Úgy halljuk, hogy e könyvtár már útban is van Budapest felé. E könyvtár értéke kiszámíthatatlan s ekkor már a Szilágyi Dániel, Duka Tivadar és a fővárosi könyvtár keleti gyűjteményeivel együtt tekintélyes anyag fog a magyar kutatók rendelkezésére állani.

II. A *M. Nemzeti Múzeumi könyvtár* legnevezetesebb eseménye volt a közelmúltban a Todoroszku Gyula és nejemegbecsülhetetlen kulturértéket képviselő régi magyar könyvtárának rendezése s művészi ízléssel kiállított katalógusának kiadása. A személyi változások közül a legnevezetesebb, hogy a kormányzó ő főméltósága a *M. Nemzeti Múzeum* élére *dr. Hóman Bálint* könyvtárigazgatót, ak. tagot és egyetemi magántanárt nevezte ki. Az alapos készültségű, széles látókörű fiatal tudós kinevezése általános meglepedést keltett mindenütt, mi is örömmel üdvözljük őt díszes állásában. A tudományos hírek közül szintén nevezetes újságként említjük fel, hogy *Jakubovich Emil* derék palaeografusunk, akinek a sokáig lap-pangott Nyirkállai-Magyi János-féle

XV. századi formuláskönyv újra felfedezésében is vannak érdemei, Bécsben egy eddig ismeretlen német-magyar szójegyzéket fedezett fel s ugyancsak ő az Anonymus Belae regis notarius művének első lapján három sornyi vakarást fedezett fel s ennek fotográfiai-vegyi úton olvashatóvá tételéhez nagy reményeket fűznek historikusaink.

III. A *budapesti kir. m. Pázmány Péter tudomány egyetemi könyvtár* múlt évi tudományos szenzációja az volt, hogy dr. Ferenczi Zoltán könyvtárigazgató Weimarból azt az értesítést kapta, hogy az ottani könyvtárban egy colligatumban előkerült *Bornemisza Péter* „*Electra*“ c. színművének teljes példánya. Az 1558-ban Bécsben nyomtatott műről eddig is tudtunk (L. Szabó: Régi M. K. I. 35. sz.) sőt Bessenyei György „Holmi“-jában mutatványt is közölt belőle, de az ő példánya nyomtalanul eltűnt. *Ferenczi Zoltán* lelkes buzgólkodása s a „Magyarság“ gyűjtése lehetővé tette, hogy e nevezetes unikumról 300 példányban hű hasonmás készült kétféle kiadásban. Erre itt is felhívjuk biliofiljeink figyelmét: az egyszerű kiadás mai ára 18.000, a luxuskiadásé 30.000 korona. Nem hallgathatjuk el, hogy ideje lenne már, hogy a külföldi nevezetesebb könyvtárakat bibliográfusaink alaposan átkutassák! Pl. *Szamotának*, *Dr. Hellebrant Árpádnak* stb. ilyen kutatása is több becses magyar irodalomtörténeti emléket fedezett fel s rendszeres kutatásnak bizonyára még több eredménye lenne s ne várjuk meg, míg külföldi tudósok figyelmeztetnek bennünket náluk őrzött magyar kincsekre. A legrégebbi nyomtatott magyar szöveg teljes pél-

dányáról is egy idegen folyóirat értesített először.

III. A *budapesti városi könyvtár* Pest, Buda, Ó-Buda egyesülésének ötvenesztendős évfordulója ünnepét megelőzőleg a Magyar Bibliophil-Társasággal együtt elhatározta, hogy könyvben és képekben bemutatja a főváros ötvenéves fejlődését. Dr. *Kremmer Dezső* igazgató fáradhatatlan buzgólkodása folytán 1922. ápr. 10-én dr. Sipőcz Jenő és dr. Búzath János alpolgármester jelenlétében megnyílhatott az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum nagy kupolatermében a sikerült kiállítás s róla az „Amicus” könyvkiadó cég két derék vezetője Reiter László és Engel Géza áldozatkészségéből díszesen kiállított illusztrált katalogus is jelent meg Kremmer Dezső dr. szerkesztésében. A fővárosi könyvtár ugyanebben az évben az óbudai gázgyár alkalmazottai számára dr. Ripka Ferenc igazgató megbízásából munkás-könyvtárat rendezett be, melyet Búzath alpolgármester még abban az évben megnyitott. A könyvtár örvendetes gyarapodására szolgált a francia közoktatásügyi minisztérium modern francia szépirodalmi és tudományos művekből álló közel 1000 kötetnyi adománya, melynek kieszközlésében nagy érdeme van a Magyar Bibliophil-Társaságnak, különösen *Végh Gyulának*, az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatójának és dr. *Majovszky Pál* ny. miniszteri osztálytanácsosnak és lelkes bibliofilnek. Ez a könyvgyűjtemény a Király Pál-útcai fiókkönyvtárban áll az olvasók rendelkezésére. Igéretet kapott a könyvtár arra is, hogy a francia kiadók ezt az anyagot időről-időre újabban meg-

jelent kiadványaikkal kiegészítik. A könyvtár ebben az évben „A Budapesti Városi Könyvtár Értesítője” 1922. évfolyamát (Új folyam 2. kötet 1—4. szám) is kiadta az új gyarapodás nevezetesebb műveinek katalogusával, a könyvtár újabb fejlődéséről beszámoló igazgatói jelentéssel és statisztikával. Ezt az ízlésesen kiállított Értesítőt sikerrel használta fel a könyvtár külföldi társintézetekkel való cserére. A könyvtár továbbá közreműködött dr. *Gragger Robert* berlini egyetemi tanár, a berlini „*Ungarisches Institut*” vezetőjének és igazgatójának „*Bibliographia Hungarica*” c. műve anyagának összeállításában, amely mű nemrégén mint az „*Ungarische Bibliothek*” egyik kötete meg is jelent. Budapest főváros az egyesülés ötvenéves évfordulati ünnepét irodalmilag is emlékeztetéssé óhajtván tenni, megbízta dr. *Ballagi Aladáregyetemi* tanárt, kiváló bibliofil tudósunkat *Budapest régi bibliográfiája* összeállításával. A könyvtár nemcsak készséggel támogatta őt munkájában, hanem vállalta azt a megbízást, hogy folytatólag elkészíteti az 1712—1873-ig terjedő korszak bibliográfiáját. E nagy irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségű mű megjelenését óhajtván várjuk, sőt kíváncsiaknak tartjuk, hogy azt 1923-ig folytassák. Talán ennek bibliográfiájának megjelenése, mint alap, előbbviszi a Budapest történetének megírását, mely a Salamon Ferenc tisztes kezdete óta oly soká várat magára. Természetesen a történeti szempontoknak azóta változása és a történeti kutatásnak azóta tett nagy haladása miatt a Salamontól tárgyalt korszak története is újra írandó.

VEGYESEK

BIBLIOTHECA CORVINA.

ÉGI tartozását rója le mégezév folyamán kulturtörténetirásunk. Megjelenik Mátyás király könyvtárának, az Európa-szerte ismert Bibliotheca Corvinának története 150 számozott példányban, olasz nyelven. A művelt nagy közönség igényeit ép úgy szemmel tartja, mint a szakemberek követelményeit. Az 1. fejezet a Mátyást közvetlen megelőző magyar-olasz összeköttetéseket és a könyvtár történetét fogja tárgyalni 1526-ig. Írják *Fraknoi Vilmos*, a mű Maecenás-püspök historikusa és *dr. Fögel József*, egyet. m. tanár, a Magy. Tud. Akadémia könyvtárnoka. A 2. fejezetben *dr. Gulyás Pál* egyet. c. rk. tanár, a N. Múzeum főkönyvtárnoka a kódexek vándorlásának történetét adja elő és a könyvtárnak az irodalomban való rekonstrukciójára vonatkozó törekvéseket. A 3. fejezetben művészeti szempontból fogja bemutatni a Corvinát *dr. Hoffmann Edith*, a Szépművészeti Múzeum őre, aki e célból a múlt hónapokban megvizsgálta a Német-, Olasz- és Franciaországban levő Corvinákat. A 4. fejezetben a Corvina kötéseiről

értekeznek *dr. Gulyás Pál*, az 5. fejezetben pedig az eddig ismert és az európai könyvtárakban szétszórta Corvin-kódexek bibliográfiai leírását adja *dr. Fögel József* azon kódexekkel együtt, melyeket legújában a bécsi, berlini, párizsi és velencei könyvtárakban felfedezett. (A két utóbbi könyvtárban levőket Hoffmann Edith dr. vizsgálta meg.) A munkának 30 műmelléklete lesz, (köztük 4 színes) melyek a Corvina egyes példányainak címlapjait és kötését mutatják be. A képeket Weszely Lipót műintézete állította elő, a kiadást a Szent István Társulat vállalta. (F. J.)

A MAGYAR BIBLIOPHIL-TÁRSASÁG.

ÉG alig négy éve, hogy megalakult (a belügyministerium alapszabályait az 1920. év nov. 8-án erősítette meg) és már is jelentékeny működésre tekinthet vissza.

Programjába felvette, „hogyan kiad izléses megjelenésű könyveket, hazai illusztrált műveket, régi könyvek min-tájára készült hasonmásokat”, to-

vábbá „hazai nyilvános és magán könyvtáraink bibliofil szempontból értékes anyagának ismeretét, gyarapodását, hozzáférhetővé tételét bibliográfiai kiadványaival, könyvtárkatalógusok készítésével és más alkalmas eszközök útján előmozdítja“ és e programjához híven becses kiadványainak egész sorozata jelent meg. Első ilyen kiadványa 400 számozott példányban:

1. Petőfi Sándor: Czipruslombok Etelke sírjáról. Bp. (Egyeteminyomda) 1921. *Ferenczi Zoltán* utószavával, mely a mű keletkezése körülményeit világítja meg (1920—21. évi tagilletmény);

2. SZEP HISTORI- | ás ének az Telamon | KIRÁLYRÓL, ÉS AZ Ő FIÁNAK DIO- | medes Bőrnü haláláról. | Ad Notam, Hatalmas wram &c. (Vignette: A király, Diomedes és neje alakjával.) Nyomtatott Colofuárat Heltaj Gáspárné Mű- | helyébe 1578. Eftendőben. | (8. r. 21 lap) Facsimile-kiadás 500 számozott példányban, melyből 10 (I—X) holland Van Gelder papírra nyomtatott a budapesti m. kir. Tudományegyetemi nyomdában. Körner Jenő képducaival. Az eredetije a British Museum unikuma; sajtó alá rendezte és utószót írt hozzá *dr. Dézsi Lajos* (1922. évi tagilletmény).

3. Nagyobb szabású, első sorban szakba vágó kiadványa a „Régi magyar könyvkiadó- és nyomdászjelvények. I. Budai könyvárúsok jelvényei: 1488—1525. Magyarázó szöveggel ellátta *Végh Gyula*. (Vignette.) Budapest. A Magyar Bibliophil-Társaság kiadása. 1923. (N. 4. r. 32 lap.)“ 1000 számozott példányban nyomtatott a budapesti m. kir. tudományegyetemi nyomdában; ebből 200 példány a kül-

föld számára német szöveggel jelent meg, 400 példány a Bibliophil-Társaság tagjai számára van fenntartva. A képducok ifj. Weinwurm Antal és társa és Körner Jenő műintézetében készültek.

4. Balassa Bálint minden munkái. Életrajzi bevezetéssel s jegyzetekkel ellátva kiadta dr. Dézsi Lajos. I—II. kötet. Budapest 1923. (8 r. CLI., 1—212+213—796 l.) A Genius kiadása 1500 számozott példányban, de ezenkívül kivételesen a Magyar Bibliophil-Társaság tagjai számára kézzel merített papíron 90 (I—XC. sorszámú) példány készült.

A Magyar Bibliophil-Társaság több látogatott kiállítást is rendezett s ezekről illusztrált, bibliográfiai becselbíró katalógus is készült. Ilyenek:

1. A XX. század könyvművészete. Bevezetéssel ellátta *Végh Gyula*. Az 1921. ápr. májusban tartott kiállítás ill. katalógusa. 2. Ifjúsági és gyermekképeskönyv kiállítás. Rendezte *Majovszky Pál*. (1921. nov. 1922. jan. tartott kiállítás ill. katalógusa.) 3. A régi Buda és Pest könyvekben, képekben. Rendezte *Dr. Kremmer Dezső*. (Az 1922. ápr. szept.-ben tartott kiállítás ill. katalógusa.) 4. A nyomtatott könyv díszítése. I. Fametszet. Rendezte *Majovszky Pál*. (Az 1923. máj. szept.-ben tartott kiállításkatalógusa.)

A közel jövőre előirányzott kiadvány *Végh Gyula* „Régi magyar kiadó- és nyomdászjelvények“ című művének folytatása, melynek anyaga együtt van s a brassói, debreceni, kolozsvári stb. kiadó- és nyomdászjelvényeket és ajánlási címereket foglalja magában. Soronkívül sort kellene keríteni *Végh Gyula* egy másik gyűjteménye: a régi magyar kötések kiadá-

sára. Módunkban volt, hogy láthattuk a gyűjtő gyönyörűen sikerült, színes művészi másolatait a Pázmány, Brandenburgi Katalin, Apafi stb. számára készült valamint a debreceni, kolozsvári stb. kötésekről s bizvást állítjuk, hogy ezek reproductiói revelatio lenne a külföld számára.

A BŐR HASZNÁLATA A KÖNYVKÖTÉSZETBEN.

18. század végéig a borjúbőr volt a leghasználatosabb bőr a könyvkötészetben. Ennek oka nyilván az, hogy a borjúbőr fölötté alkalmas díszítésre, akár aranyozásra, akár vaknyomásra és idővel szép barna, mahagóni színt vesz föl, azonban oly könyv kötésére, amely rongálódásnak van kitéve, a borjúbőr nem alkalmas. Így a fűtött és száraz levegő hatása alatt megmerevedik és törékennyé válik. Azonkívül drágasága is akadályozza általános használatát.

Az orosz bagaria borjúbőrből készül, fűzbarka segítségével és bükkolajjal van szagosítva. Ez már modern bőrfajta, szép, de hogy tartós legyen, állandó kezelésre szorúl.

A tehénbőr a borjúbőrhöz hasonló, csak kissé szemcsés felületű. Aránylag kevésbé használják, kivéve igen nagy és értékes könyveknél, amelyeket egész bőrbe akarnak kötni. Egyetlen tehénbőrmegfelel 3-4 legnagyobb kecskebőrnek. A tehénbőr nem vágható teljesen símára, mindig marad a fölületen bizonyos érdesség, egye-

netlenség. Más kivetnivalót nem igen lehet benne találni, minthogy igen szép és könnyen festhető.

Az irha gyöngébb minőségű juhbőr, amely olcsóságánál fogva használatos, de nehezebb könyvek kötésére nem alkalmas.

A disznóbőr a legtartósabb és legerősebb az összes bőrok közül, de meglehetősen drága. A disznóbőrt könnyű fölismerni síma, kemény felületéről, amelyet a sörtelyukak szemcséssé tesznek. A disznóbőrt gyakran hamisítják és ha már rajta van a könyvön, nehéz fölismerni. Amíg nincs rajta, megfigyelhető, hogy a sörtelyukak áthatolnak a bőrön és épúgy láthatók a belső, mint a külső oldalon.

Ahol szép és impozáns kötésről van szó és ahol a költség nem számít, ott a maroquin kötés ajánlható. E bőr kecske-, sőt eredetileg vadkecskebőrből készül és már ősrégi idők óta használatos a könyvkötésre. Nem oly síma, mint a borjúbőr, de aranyozásra egyetlen bőr sem alkalmasabb a maroquinnál.

A maroquin-hez hasonló a finom juhbőr, maroquin-szerűleg kikészítve (angolul: *Persian morocco*), amely az igazi maroquin-nél valamivel silányabb ugyan, de viszont jóval olcsóbb. Ha a juhbőr jóminőségű, egészben véve megfelelő kötési anyag.

Időről-időre megpróbálkoztak másféle bőrral is, mint pl. fóka- és rozsmár-bőrral, de ezek olajosak. Azt hitték, hogy lehet velük a maroquinbőrt kiszorítani, de ez egyáltalában nem sikerült.

(Angolból B. R.)

IVANICS Zsigmondné-
hai pesti könyvke-
reskedő, aki meg-
érdemelné, hogy a
magyar könyvke-
reskedelem az em-
lékét maradandóan megrögzítse, volt

az első, aki 1836. december 12—15.
között rendezte az első magyar könyv-
aukciót (tegyük mindjárt hozzá: nem
valami túlfényes eredménnyel), a kö-
vetkező év március 14-én pedig a
másodikat. Az azóta eltelt közel száz
év óta a magyar könyvpiacra hiány-
zott az a szerv, amely a legalkalma-
sabb arra, hogy a bibliofil-piacot meg-
szervezze, hogy az egészséges ár-
alakulást előmozdítsa, s hogy a pub-
licitás erejével új meg új rétegeket
toborozzon a régi, a szép és az értékes
könyv kultusza mellé.

E folyóirat olvasóinak bizonyára
nem kell részleteznünk, hogy a kül-
földön mit jelentenek ma a könyv-
árverési intézetek, amelyek méltóan
illeszkednek bele mindazon intézmé-
nyek sorába, amik egy ország kultu-
rális életét élénkítik és kifelé is presz-
tizst jelentenek: s így azt sem kell
hosszan magyaráznunk, hogy éppen
Magyarországra nézve s éppen a mai
helyzetben mit jelent ez az intézmény,
ha kellő anyaggal, kellő propagan-
dával sorozódik bele a nemzeti élet
reprezentatív életnyilvánulásai közé.

Ezek a meggondolások késztették
a Lantos részvénytársaságot arra,
hogy illetékes helyen aukciós enge-
délyt kérjen könyvek, metszetek és
kéziratok árverésére s hogy az enge-
dély birtokában, megfelelő gondos

előkészítés, anyaggyűjtés, katalogi-
zálás és publicisztikai alátámasztás
után (amely ilyen — nálunk még ke-
véssé ismert — új intézmény beveze-
tésénél közérdekű volt) 1923. novem-
ber 28-ikától december 4-ikéig ter-
jedő hat napon át megtartsa első
számú aukcióját.

*

Az aukció 263 metszetet, 301 köny-
vet és 133 kéziratot ölelt fel.

A metszetek között — úgy mond-
hatni — minden fontosabb kor, mű-
vészi irány és mester képviselve volt.
Különösen gazdag képet adott, a do-
log természeténél fogva, a régi német
grafika, Dürer mellett olyan meste-
rek műveivel, mint Aldegrever, Hans
Sebald Beham, Georg Pencz, Virgil
Solis, míg az újabb németek közül
Wenzeslaus Hollar, a termékeny Jo-
hann Elias Ridinger, a két Rugendas,
a finomkodó Chodowieczki és Adam
Bartsch tűnt ki. Az olaszok közül kü-
lönösen szembetűnik: Marcantonio
Raimondi (Raffael metszője), Federigo
Barrocci, Correggio, Salvator
Rosa és a virtuóz Piazzetta metszői.
Igen gazdag volt a francia grafikusok
sora, élükön az elragadó szellemes-
ségű Jaques Callot-val és kivált a 18.
század híres mestereivel. (Audran,
Vernet, Nanteuil, Cochin, Dorigny)
Felülmúlhatatlan szépségű volt De-
marteau pasztelmodorú színes réz-
karca Boucher után. A németalföldi
peintregraveuröket Hendrik Goltzius,
Karel Dujardin, Allaert van Ewerdin-
gen, Gerard Seghers képviselték, a
mezzotinto nagy angol mestereit Ear-
lom és Watson, az oly sajátos japáni
színes fametszést pedig, többek kö-
zött, Utamaro, az első mesterek egyike,
akik Keletázsia művészetét Európával

megismertették. Sok volt a magyar és speciálisan budapesti vonatkozású lap is, köztük Franz Ambrosius Dietell hatalmas rézmetszete a budai Szentháromság-szobor képével és Vasquez gróf hat lapból álló sorozata a főváros részletes topográfiájával. Rajtuk kívül a körmöci Roth, a pozsonyi Schallhas, a pesti Marastoni és a nagyszebeni Götz képviselték a 19. századi magyar grafikát. Irodalomtörténeti feltűnést is keltett Jókai Móric egyetlen ismert rézkarca is: Tóth Ferenc szuperintendens arcképével.

Az aukcióra került könyvek közül a hungaricák gazdag csoportjáról kell elsősorban megemlékeznünk, amelyek közül a legnagyobb feltűnést Berzeviczy Mártonnak párizsi kiadású 1565-iki gyászbeszéde keltette, amely közkönyvtárainkból teljesen hiányzik, s amelyet az árverésen a Lantos R.-T. vásárolt meg, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtárának adományozza. Ezenkívül fontosabb hungaricák voltak: Bél Mátyás Notiái (1735), Bolyai Tentamenje, Bonfini baseli 1545-iki kiadás, Cuvvtinger Specimenje (1711), Decsi Magyar szent koronája, a Schedel-Hartmann 1493-as kiadás Buda városának sokat vitatott metszetével és Thuróczi 1488-iki krónikájának két példánya.

A külföldi régi anyag élén az árverés egyik legkomolyabb értéke: Holbein lyoni, 1539-iki Todtentanzának 41 fametszetű kiadás állott. Ezen kívül nagyobb fajsúlyú tételek voltak: Diderot és D'Alembert Encyclopédiájának két teljes sorozata, egy egész kis könyvtárnyi Dante-irodalom, Khevenhiller habsburgi évkönyvei, Luther Operationes-ének 1519-iki kiadás, egy Medici-chronologia

(Firenze, 1761) és egy német, 1540-iki Xenophon. Ide sorozható még Beethoven négy zongoraszonátájának primkiadása is.

Magyar első kiadások közül megemlítendő: Ady összes primjei, Arany Toldija, Kisfaludy Boldog szerelme, Madách Ember tragédiája, különböző Petőfi-prímek, Sárossy Arany Trombitája, Tompa, Vörösmarty Dalai dedikációval. Ezeken felül kitűntek: Hunfalvy Magyarország és Erdély-ének egy ritka kvarttformájú kiadás, Széchenyi összes művei, egy kézifestésű Nagy Iván, Földi János növénytani munkája és Forray Iván hatalmas utazási műve. A teljes sorozatú akadémiai kiadványokon kívül egy teljes Nyugat és egy teljes Huszadik Század adott képet a magyar bibliofília sokoldalú érdeklődési köréről.

A külföldi bibliofil anyagból kiemelkedett Heine „Buch der Lieder“-jének egy igen ritka — mert sajtóhibás — első kiadás, egy Doré-illusztrálta Rabelais, néhány primkiadású Anatole France, a Gigoux által illusztrált Le Sage Gil-Blas-ja és Abailard és Héloise. Nagy sikert jelentettek a Dulac által rajzolt könyvek, továbbá egy 40 kötetes Shakespeare. Külföldi folyóiratok közül egy teljes Studio, a Jugend és a Zeitschrift für Bücherfreunde teljes folyamai keltettek érdeklődést.

A kézirati anyagból a magyar írók autogrammjainak hatalmas gyűjteményével szolgált az árverés. Ady Endre, Arany János, Bajza József, Dóczi Lajos, Eötvös József br., Gárdonyi Géza, Jókai Mór (egész regény kéziratával), Katona József (takácsmester atyja számára készült minta-

rajzokkal), Kisfaludy Sándor, Makai Emil, Reviczky Gyula, két Tompa-le-
vél, Vajda János voltak e téren a valőr-
ök. A publicisták közül Falk Miksa,
Frankenburg Adolf, Grünwald Béla,
Horváth Mihály, Hunfalvy Pál, egy
ötvenkét darabból álló emigrációs
Klapka-levélgyűjtemény, Pulszky Fe-
renc, Szász Károly forradalomutáni
önigazolása, Türr István és Vámbéry
Ármin voltak képviselve. Ezekén kí-
vül a Nemzeti Színház tagjainak a
60-as évekből való teljes névaláírás-
gyűjteménye, valamint egy 926 auto-
grammból álló hatalmas modern kéz-
iratgyűjtemény vonták magukra a
figyelmet.

Régibb magyar kéziratok közül
Pretor szepesi olasz diáknak kultur-
históriailag is érdekes 16. századi le-
vele, Hoffmann György kassai polgár-
nak 1597-iki magyarnyelvű végren-
delkezése, Cserei Mihálynak és Cserei
Mihálynénak cigányjobbágyaik dol-
gában való okiratai, egy 17. századi
magyarnyelvű zsidó esküformula, va-
lamint Brunswick Antal báró teréziá-
nus-kori emlékiratai tűntek szembe.

A külföldi régibb manuscriptumok
közül Petrus de Bernecc anhalti, 14.
század eleji oklevele, továbbá egy
augsburgi írású, miniált, 14. századi
Horæ canonicæ voltak a fontosabbak.

Külföldi autogrammok közül feltűn-
tek Hamerling Róbertnek egy iroda-
lomtörténetileg érdekes levele, Mas-
peronak, az egyiptológusnak egy ar-
chaelogiai parenézise, Radetzky tá-
borszernagy, Sacher-Masoch levelei,
François Sarcey cikk-kézirata és Wil-
liam Wordsworth angol költő levele,
azonkívül egy gazdagsorozata német
színházi életképviselőinek leveleiből
és kézírásaiból.

Zenei autogrammok közül képvi-
selve volt Dvorak, Goldmark, Hans-
lick és Liszt. Festőművészek sorából
pedig Kriehuber, Lotz, Munkácsy és
Georg Raab.

*

Az áralakulás tekintetéből fontos
szerepet tölt be a Lantos-árverés in-
tézménye, hiszen ez az egyetlen olyan
szerv, ahol a nyilvánosság ellenőr-
zése mellett fejlődik ki a könyvek,
metszetek és kéziratok értékelése.
Az elért eredmények közül a követ-
kezőket jegyezzük fel, mint amelyek
— különböző szempontokból — jel-
lemzőek voltak az első magyar auk-
cióra:

METSZETEK:

Árak 1000 koronákban.
(Zürichi árf. 0,03.)

Albani, Francesco: Venus és Adonis	120
Balestra, Antonio: Mária Jézussal és Ker. Jánossal (1702.) - - - - -	200
Bergmann, Ignaz: Pest látóképe (kő- nyomat, 1837.) - - - - -	360
Boucher, François: Szőlővel játszó puttók (Demarteau metszet) - - -	640
Drouais, Hubert: Joseph Christophe de Verdun (1735.) - - - - -	150
Goltzius, Hendrik: Passio - - - - -	390
Green, Valentine: Miravan (mezzo- tinto, 1773.) - - - - -	450
Hickel, Joseph: Trattner János könyvnyomdász (1871.) - - - - -	280
Hollar, Wenzeslaus: A három szél- malom - - - - -	110
Jókai Móric: Tóth Ferenc arcképe -	52
Lorrain, Claude: Tájkép vízimalom- mal - - - - -	210
Marastoni József: Borsos József arc- képe (1861.) - - - - -	40
Marastoni József: Orlai Petrics Soma arcképe (1861.) - - - - -	39
Nanteuil, Robert: de Ligny arcképe (1654.) - - - - -	110
Palma, Jacopo, Giov.: Mária Jézus- sal és három szenttel - - - - -	60
Piazzetta, Giov. Batt.: Botra támasz- kodó fiatal és öreg férfi - - - -	200
Poussin, Nicolas: Ábrahám szolgálja és Rebekka - - - - -	100

KÉZÍRATOK:

Ady Endre: Portus Herculis Monoeci kézirata ~ ~ ~ ~ ~	230
Ady Endre levele Párizsból, d. n. ~	200
„ „, Lombly Mariskó cikkézirata	500
Bernecc, Petrus de, okmánya a 14. század elejéről ~ ~ ~ ~ ~	52
Brunswick Antal báró memoárjai (1709—1775.) ~ ~ ~ ~ ~	190

Goldmark Károly levele (1905.) ~	60
Katona József takácsmintái ~ ~ ~	720
Klapka György levelei (1861—1877.)	300
Munkácsy Mihály 3 levele (1870. és 1872.) ~ ~ ~ ~ ~	600
Pretor szepesi olasz diák levele (16. század eleje) ~ ~ ~ ~ ~	100
Tompa Mihály két levele (1863., 1867.) ~ ~ ~ ~ ~	80
Zsidó esküformula a 17. századból	30

s. g.

BIBLIOGRAFIA

- Akantisz Viktor*: Dr. Todoreshku Gyula és neje Horváth Aranka Régi Magyar Könyvtára. Az alapító óhajtása szerint az 1919. évi december hó 4-én kelt okirat által a Magy. Nemzeti Múzeum könyvtárának adományozta özv. dr. Todoreshku Gyuláné. Budapest, a Stephaneum nyomda rt. nyomása 1922. 8°, XVI., 119. l. 10 önálló melléklettel.
- Dr. Hóman Bálint* beszéde. Elmondotta a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává történt beiktatásakor. (1923. december 22.) Budapest. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum 1924. 8°, 16. lap.
- Jaschik Álmos*: A könyvkötőmesterség. Budapest, 1922. A Népszava-könyvkereskedés kiadása. (Műszaki könyvtár. Szerk. Balog Artur és Schreiber I. XXXII.) 8°, 260 l. (A bibliofilt különösebben érdeklő rész benne: A könyvkötőipar történetének áttekintése és a történeti értékű könyvkötőipari készítmények mesterjegyei. 201-228. és könyvkötészeti szakmunkák jegyzéke: 229-236. l.)
- Kner Imre*: Gyulai generális imádságos könyve. Magyar Grafika 1923. aug. IV. évfolyam 6. szám. 151. l.
- Kosztka László*: A könyvkötés. Budapest, 1924. Magyar Jövő kiadása.
- Bernhardi, L.*: Lehr- und Handbuch der Titelaufnahme. Berlin, (Weidmann) 1923. [Schriften d. Zentrale für Volksbücherei 3. St.] 8°, VIII., 194. l.
- Bogeng, G. A. E.*: Die grossen Bibliophilen. Geschichte der Büchersammler und ihrer Sammlungen. I—III. Band. Leipzig, (E. A. Seemann) 1922.
- Buch und Bucheinband*: Festschrift zu Hans Loubiers 60. Geburtstage. Leipzig (Hiersemann) 1923. XVI., 212 l. 29 táblával.
- Haebler K.*: Deutsche Bibliophilen des 16. Jahrhunderts. Die Fürsten von Anhalt, ihre Bücher und ihre Bucheinbände. Leipzig (Hiersemann) 1923. N. 4°.
- Ricci, Seymour de*: The book collector's Guide. A practical handbook of British and American bibliography. New York, 1921.
- Schneider, Georg*: Handbuch der Bibliographie. Leipzig. (Hiersemann) 1923. 8°, XVI., 544. l.
- Voullième, Prof. Dr. E.*: Die deutschen Drucker des fünfzehnten Jahrhunderts. 2. Aufl. Berlin, 1922. (93 hasonmással.)
- Williamson, G. G.*: Behind my library door; some chapters on authors, books and miniatures. New York (Dutton) [1922.] 8° 228. l.

REVUE HONGROISE DE BIBLIOPHILIE

PUBLICATION TRIMESTRIELLE.

RÉDIGÉ PAR: DR. LOUIS DÉZSI.

JANVIER-MARS 1924.

1RE ANNÉE, N^O 1.

*****

SOMMAIRE:

<i>Le Rédacteur</i> : A nos lecteurs - - - - -	1
<i>Jules Végh</i> : Anciennes marques typographiques et armoiries dédicaces en Hongrie - - -	4
<i>Dr. Joseph Fögel</i> : Manuscrits inconnus de la Bibliothèque Corvinienne à la Bibliothèque Nationale de Vienne - - - - -	8
<i>Alexandre Márki</i> : Une revue hongroise de bib- liophilie d' avant 50 années - - - - -	13
<i>Louis Dézsi</i> : De la danse macabre hongroise -	19
<i>Louis Dézsi</i> : Une visite chez le Comte Alexandre Apponyi - - - - -	28
<i>Elemer Varju</i> : La reliure „Debrecenienne“ -	37
<i>Armand Schoen</i> : Les gravures coloriées fausses	48
Promenades bibliophiliques - - - - -	53
Échos:	
Bibliotheca Corviniana (F. J.) - - - -	56
Société des bibliophiles hongrois - - -	56
L'usage du cuire à la reliure (Tr. de l'an- glais par B. R.) - - - - -	58
La première vente publique de livres, gra- vures et manuscrits chez Lantos S. A. (s. g.)	58
Bibliographie - - - - -	64

BUDAPEST,
LIBRAIRIE LANTOS S. A.

IV., MUZEUM KÖRÚT 3.

1924.

